STERIE DIAMANDI

GALERIA OAMENILOR POLITICI

REGELE FERDINAND IONEL BRĂTIANU TAKE IONESCU VINTILA BRATIANU ION G. DUCA NICOLAE IORGA IULIU MANIU CONSTANTIN STERE I O N MIHALACHE A. C. C U Z A C. ARGETOIANU M. MANOILESCU

EDITURA GESA

COLECȚIA «MĂRTURII ALE SECOLULUI XX-

NOTA ASUPRA EDIȚIEI

Sterie Diamandi **se** *numără printre oamenii de cultură puțin sau deloc cunoscuți generațiilor formate după 1944. Cărțile sale nu au fost reeditate pînă acum,*

iar numele i-a trecut intr-o nedreaptă uitare.

Născut la 22 august 1897 la Metova-Amniciu, în Epir, intr-o familie de aromâni, a învățat în școlile din Salonic, Metova, Ianina și Bitolia, iar mai tirziu in România. In 1922 începe studiile în litere și filozofie la Universitatea din București, fiind absolvent cu mențiunea „Magna cum laudae". A urmat o lungă și remarcabilă carieră didactică, dublată de activitatea de autor. Sterie Diamandi a publicat volumele „Galeria oamenilor politici", 1935, „Eroii revoluției ruse", 1937, „Galeria dictatorilor, 1938, „Oameni și fapte din istoria aromânilor", 1940, „Fiul lui Dumnezeu — Fiul Omului, Hsus Mîntuitorul", 1943. Ultima carte antumă a lui Sterie Diamandi este volumul de eseuri intitulat „Arca lui Noe". Autorul s-a stins din viață în anul 1981.

Volumul de față reproduce ediția din 1935. S-a folosit un exemplar cu însemnările și corecturile autorului, pus la dispoziția noastră prin bunăvoința regretatei doamne profesor Bîrlea, fiica autorului. S-a ținut seama de aceste modificări și am corectat tacit greșelile de tipar și inadvertențele. Au fost păstrate unele forme specifice perioadei în care a apărut cartea și altele specifice scrisului autorului. Față de ediția originală s-au adăugat portretele oamenilor politici ce fac obiectul fiecărui capitol, precum și notele strict necesare.

ISBN 973—01—7

Toate drepturile asupra acestei editii sint rezervate Editurii GESA — 1991

Tehnoredactor : FRUSIN FLOREA
Coperta : COSTIN GEORGESCU

REGELE FERDINAND

Asupra Regelui Ferdinand au circulat și continuă să circule încă două versiuni, diametral opuse una de alta. După una din acestea, regele, sub a cărui domnie s-a înfăptuit România Mare, e înfățișat în culori vii și strălucitoare, atribuindu-i-se calități din cele mai rare. E versiunea oficială care o întâlnești în manulele de școală, în discursurile protocolare de la solemnități, în conferințele ce se țin pe la cazărmi, școli și atenee populare. Această versiune însă are marele cusur că-i suspectată de către public. El a preferat mai degrabă să deie crezare celeilalte care înfățișează pe regele Ferdinand într-o lumină cu totul defavorabilă. După această versiune din urmă, regele Ferdinand ar fi fost un om fără personalitate, submediocru ca inteligență și plin de păcate. Era o vreme cînd această părere era așa de răspîndită, încît pătrunsese pînă în Macedonia. Aflasem de dînsa chiar și noi, copiii de școală ; și nu eram decît prin cursul inferior de liceu. Pe atunci, Ferdinand era prinț de coroană. Mulți, foarte mulți, erau serios îngrijorați de soarta statului român, cînd se gîndeau că tronul ocupat cu demnitate și strălucire de către Carol I, regele de mare prestigiu, are .să revie prințului Ferdinand. Persoana prințului moștenitor prezenta mai mult decît neîncredere, prezenta numai îngrijorare. Pentru mulți, prințul de coroană nu era decît „bietul Fritz“, cel cu urechile

blegi, pe socoteala căruia unii cleveteau, iar alții se amuzau.

Erau destule persoane care luau în serios pamfletul lui Cocea, acordînd un larg credit ziarului său ,,Facla". Cîte nu se șopteau pe socoteala prințului Ferdinand ! Publicul le înregistra din spirit de curiozitate frivolă. Fără posibilitatea de control, multe din zvonurile șoptite în taină și-au făcut drum, au prins consistență. Dacă venea de undeva vreo vorbă bună, vreo apreciere binevoitoare pe seama lui Ferdinand, cu greu găsea crezare ; era întâmpinată cu suspiciune. în asemenea condiții, e foarte explicabil că se găseau persoane care regretau amarnic că, datorită unui concurs de împrejurări, tronul regelui Carol avea să revie lui Ferdinand. Unii mergeau pînă acolo, încît regretau însănătoșirea prințului moștenitor care bolise de tifos ce era cît p-aci să-l coste viața. Erau alții care socoteau ca o binefacere sănătatea lui plăpîndă, scontînd o moarte cît mai apropiată. Simpatiile mulțimii gravitau spre fiul lui mai mare al lui Ferdinand, Prințul Carol. El întruchipa toate nădejdile poporului. Pe dînsul îl credea lumea ca pe un Făt Frumos din poveste care are să desrobească din ghiarele balaurului provinciile subjugate. Cînd Ferdinand deveni mai tîrziu rege, iar evenimentele se însărcinaseră să dovedească totala netemeinicie a îngrijorărilor cu privire la domnia lui Ferdinand, au fost persoane care nu erau deloc dispuse să recunoască vreun merit regelui întregitor de neam. îndeplinirea idealului național ca și alte fapte mari erau atribuite unui concurs fericit de împrejurări. Regele n-avea alt merit decît acel de a fi norocosul lor beneficiar. Ionel Brătianu era socotit ca omul care era de fapt conducătorul destinelor statului român. Valorosului șef al partidului liberal i se atribuiau toate meritele și i se aduceau ca atare laudele cuvenite. Regina Maria era privită și dînsa ca un personagiu de primul rang al politicei noastre, ca una care

exercita asupra soțului ei o puternică înrîurire. Deasemenea, se vorbea de marea influență pe care o exercita la Curte administratorul Domeniilor Coroanei, dl Barbu Știrbei. în astfel de condițiuni, rolul regelui Ferdinand apare șters, incapabil să imprime evenimentelor pecetea personalității sale : un rege care domnește numai cu numele. Cit de falsă a fost această aparență ! Regele Ferdinand n-a fost bine cunoscut, a fost rău înțeles, greșit apreciat.

în primul rînd, gloata era neplăcut impresionată de înfățișarea lui exterioară. Frumusețea fizică cu care-1 înzestrase din belșug natura i-a fost de foarte scurtă durată. Cînd poate abia învățase să-i prețuiască valoarea și se pregătea ca să guste bucuriile ce i le oferea un asemenea dar minunat al naturii, i-a fost dat să-1 piardă în plină tinerețe. De pe urma tifosului de care a suferit și era cît p^aci să-1 coste viața, Ferdinand era de nerecunoscut. Din ruina fizică a lui Ferdinand, nu supraviețui decît doar neasemuita frumusețe a mîinilor sale. în remarcabilul eseu „Mîinile“, studiu de adîncă și fină analiză psihologică, regretatul I. G. Duca vorbește cu nespusă admirație de mîinile lui Ferdinand, „mîini făcute să ție sceptrul".

Marta Bibescu insistă și dînsa asupra frumuseții mîinilor spirituale ale regelui Ferdinand. Acest organ revelator pentru cine are spiritul de observație rămînea necunoscut marelui public și fără semnificație deosebită pentru cei care aveau prilejul să-1 frecventeze. Mulțimea nu vedea decît chipul supt și obosit, cu privirile pțerdute și urechile blegi. Mai ales acestea din urmă. Ele erau un argument empiric în defavoarea lui Ferdinand.

Gloata, amatoare de spectacol, nu era deloc dispusă să se entuziasmeze după un prinț de coroană care cade de pe cal în timpul unei parăzi. Deprinderea ce o avea de a repeta de cîteva ori în șir sfîrșitul frazelor inter-

locutorului era de natură să producă o impresie defavorabilă. în acest tic mulțimea vedea un semn de inferioritate intelectuală, de excesivă timiditate. Era departe de a bănui că acest tic își găsea explicația într-o intensă viață interioară care se simțea foarte stingherită de relațiile convenționale la care-1 obliga situația lui oficială. Nimeni nu bănuia cultura vastă pe care-o poseda Ferdinand. în botanică putea să rivalizeze cu cei mai buni reprezentanți ai acestei științe. Asistența rămîne năucită, cînd în tovărășia lui Pârvan descifrează în Histria niște inscripții grecești și latinești. Abatele Mug- niere e profund impresionat cînd constată în cursul unei conversații pe care a avut-o la Paris cu regele Ferdinand că suveranul României cunoaște limba ebraică. Tot așa de profund impresionat rămîne ambasadorul Franței, Billy, cînd, în audiența de adio, regele îi vorbește de meritele poeziei lirice, japoneze și chineze. Dacă întîmplător la masă, în cursul conversației, vine vorba despre Wagner, asistența are prilejul să asculte din gura suveranului o dizertație în toată regula, cît se poate de substanțială și judicioasă, asupra muzicii wagneriene și a personalității marelui compozitor. Aceste cazuri răslețe, constatate numai în chip incidental, pot totuși să ne deie o imagine sumară a culturii multilaterale a regelui Ferdinand. Un sentiment de superioară discreție îl făcuse zgîrcit în destăinuire intelectuală. Timid din fire și stîngaci, el era lipsit de pază și prestanță. Avea oroarea afectărilor care le necesitau diferitele ceremonii, cu fast, pompă și protocol. El nu se simțea bine decît în tovărășia cărților și a florilor, mai ales a acestora din urmă. Era mai mult decît un bun cunoscător, era un botanist pasionat. Iubea florile, nu cu curiozitatea omului de știință, ci cu duioșia firilor sensibile. Această dragoste pentru lumea florilor, ființe plăpînde și umile, simbol a tot ceea ce e grație, nevinovăție și visare, semn caracteristic al distincției sufle-

teşti, ne dezvăluie adevărata fire a regelui Ferdinand : un suflet de elită, în toată accepţiunea cuvîintului. Publicul cel mare n-avea de unde să ştie aceste lucruri. Curtenii ca şi oamenii politici cu care venea în atingere n-aveau spiritul de observaţie, ori nu-şi dădeau osteneala ca să-1 priceapă, dacă nu chiar îl pricepeau pe dos. N-a dat din cap şi n-a surîs semnificativ Lascăr Catargiu, cînd prinţul Ferdinand, într-un moment de expansiune, le-a arătat pomul de Crăciun ? Era un brad trimis de acasă ; un dar al familiei cu ocazia Crăciunului. îi evoca anii copilăriei, patria îndepărtată şi familia rămasă acolo, la Sigmaringen. Bătrînul Lascăr, în loc să vadă în acest gest care trăda duioşia şi omenia lui Ferdinand un semn al distincţiei lui sufleteşti, a interpretat-o ca o lipsă de seriozitate din partea prinţului moştenitor. Şi această greşeală o săvîrşea o persoană de talia lui Lascăr Catargiu, omul politic cu mult bun simţ şi foarte înţelegător. De ce ne^ar surprinde atunci aprecierea pe care o găsea cu cale s-o facă o doamnă de la Curte în faţa durerii sincere ce-o încerca Ferdinand cu prilejul morţii regelui Carol ? în înalta ei înţelepciune, d-na dela Curte, care avea pretenţia să treacă o femeie fină şi spirituală, găsea că durerea lui Ferdinand ,,e durerea sclavului care şi-a pierdut stăpînul şi nu ştie ce să facă cu libertatea[1]''. Ce lipsă de înţelegere şi cîtă meschinărie ! Nu-şi dădea seama că era vorba de o durere care izvora din pură afecţiune, căci regele Ferdinand îşi iubea şi-şi venera unchiul.

Puternica pasiune pentru d-ra Elena Văcărescu a fost iarăşi un prilej ca să pună în lumină însuşirile sufleteşti ale regelui Ferdinand. Era pasiunea nobilă pentru o femeie de înaltă cultură şi cu un real talent, vlăstar de viţă boierească, descendenta unei familii care a jucat un rol de frunte în istoria culturii româneşti. Cu această ocazie, sfiosul prinţ de coroană îşi manifestă cu violenţă disprețul faţă de absurdele prejude-

câți de castă. Nu înțelege și nu vrea să se deosebească în sentimente de restul muritorilor de rînd. „Doar nu sînt decît un om“ exclamă dânsul în calitatea lui de suveran, în întîmplarea de la Sinaia, cînd o americană capricioasă avu ideea originală de a încerca să se azvîrle într-o prăpastie, din dorința ce o avea ca prin această ispravă să producă intervenția regelui care într-adevăr se grăbi să sară în ajutorul ei. Cuvinte simple dar foarte edificatoare pentru mentalitatea lui de suveran. Revendica titlul de om, atunci cînd deținea pomposul și impunătorul titlu de rege. Să nu uiți că nu ești decît un om, iată ceea ce constituie marele merit al unui suveran care e chemat să păstorească oamenii. Nobila pasiune însă a prințului pentru poeta Văcărescu, favorizată și patronată de regina Elisabeta, întîmpină rezistența dîrză a păturii conducătoare care, prin gura boierului Lascăr Catargiu, se rostește răspicat prin faimoasele vorbe : „aiasta nu se poate, Majestate !“ In fața împotrivirii categorice și a înaltelor considerente de Stat care se invocau cu insistență, — deși rămîne de văzut întrucît erau periclitate interesele superioare ale țării — prințul este nevoit ca să renunțe la proiectul căsătoriei și cele două femei să ieie drumul exilului, începe să aducă astfel patriei adoptive prinosul devotamentului fără margini : sacrificarea iubirii. Alte jertfe vor veni la rînd. în conformitate cu legile țării, copiii vor fi botezați în religia ortodoxă. Potrivit canoanelor însă, Roma excomunică pe prințul Ferdinand și-i interzice Sfînta împărtășanie. Pentru un bun catolic cum era Ferdinand, fapta aceasta însemna o grea lovitură morală. Războiul mondial va pune pe noul rege în fața unei mari probleme de conștiință. I-a fost dat să se urce pe tron în împrejurări cu adevărat excepționale. Era un moment hotărîtor în viața Statului și a neamului românesc, unul din acele momente care se ivesc odată la 19 veacuri în istoria popoarelor. La depunerea jură-

REGELE FERDINAND

mîntului ca rege, în fața parlamentului și a țării, el face făgăduiala solemnă că va căuta să fie „un bun român".

Opinia publică, nu fără temei, se întreba cu îngrijorare : oare cum va înțelege regele datoria lui de bun român ? Nu erau oare destui oameni politici, de obîrșie neaoș românească, iubitori de țară și de neam care credeau cu seriozitate că datoria noastră de buni români dictează intervenția României alăturea de centrali ? Erau destule argumente și nu din cele fără temei care pledau în favoarea acestei teze. Pericolul rusesc cu spectrul panslavismului, spectacolul Belgiei și al Serbiei invadate, credința în invincibilitatea Germaniei ca și perspectiva surîzătoare a eliberării Basarabiei erau lucruri peste care nu se putea trece ușor cu vederea. Nu ceruse regele Carol cu hotărîre și insistență, intrarea noastră alături de centrali ? Și era de bună credință că servește interesele țării cum tot de bună credință erau alții care susțineau neutralitatea. Se cerea regelui Ferdinand, german prin naștere și întreaga lui educație, vlăstar al Hohenzollernilor, familia domnitoare cea mai ilustră din Germania, să gîndească și să simtă mai românește decît înșiși mulți dintre români. I se cerea lui să ridice spada ce o încinsese pentru prima dată ca ofițer al armatei prusace împotriva patriei și a familiei sale care deținea destinele puternicului și falnicului imperiu. înainte de jertfa celor 800.000 de morți pentru înfăptuirea României Mari, a fost nevoie de jertfa morală a regelui Ferdinand. Puțini poate își dau seama, în toată amploarea ei, de drama sufletească a defunctului rege, omul duios și plin de scrupule, cu simțul datoriei în sînge, cu cugetul turburat de conflicte de conștiință.

„Am simțit, spune el, o mare mîhnire, căci am înțeles de ce avea să mă îndepărteze acea cale pentru totdeauna : de familia mea, de amicii mei de odinioară, de afecțiunile din copilărie. A fost în mine o luptă a

conștiinței și a inimei. Conștiința a învins. Atunci am

putut păstra neclintită speranța de a învinge pe Mackensen, deoarece reușisem să învinș în mine pe un Hohenzollem[11].

Credincios pînă la evlavie făgăduielii date, loialul Ferdinand a gîndit și a simțit cu adevărat românește. Ba chiar a sesizat mai bine ca mulți dintre români înțelesul evoluției istorice a neamului nostru și învingîn- du-se pe sine, cum spune el în momerabilul consiliu de coroană, hotărăște intrarea României alăturea de aliați, pentru îndeplinirea idealului național. Dacă n-am avea la îndemînă alt material documentar decît acest consiliu de coroană și totuși ar fi îndeajuns să ne dăm seama de însușirile regelui Ferdinand. La acel consiliu de coroană, memorabil atît prin însemnătatea lui istorică cît și prin dramatismul scenelor petrecute, se revela oamenilor politici și țării, regele Ferdinand în toată măreția sa. Prin hotărîrea lui eroică, vibrantul său patriotism, devotamentul fără margini, ținută marțială și replică promptă. Suveranul apare ca cea mai impunătoare persoană din acel consiliu care întrunea pe toți fruntașii vieței politice, unul mai valoros ca altul. Duelul dintre suveran și Petre Carp, personaj de factură shakesperiană, dă măsura capacității regelui Ferdinand, nebănuită de public. La cuvintele lui Carp care spune că se va ruga lui Dumnezeu ca armata română să fie bătută, că numai așa va scăpa România de la pieiire, regele îi ripostează : ,,vorbele d-vs. au izvorît dintr-o necugetată mînie. Ați greșit și adineaurea, cînd ați vorbit de interesele dinastiei. Nu cunosc acele interese. Dinastia va urma soarta țării ; învingătoare cu ea sau învinsă cu ea“.

Cînd tot Carp găsește de cuviință să-i spuie : „Sire, Hohenzoleimii nu pot fi învinși[11], regele îi va da cu promptitudine replica, semnificativă și profetică — „vă înșelați

d-le Carp, am învins deja unul“ ; se referea la dînsul. Participanții erau profund impresionați. Și aveau de ce.

De data aceasta, avînd de-a face cu o ședință publică, cînd replicele țîșneau spontan din toiul discuțiilor, nu se poate susține că prin regele Ferdinand vorbește Brătianu, regina Maria, Barbu Știrbei sau cine știe ce altă persoană. Vorbea el, și deși n-avea darul cuvîntului — cum mărturisește el lui Marghiloman — vorbele lui erau mai elocvente decît ale celor mai talentați oratori, fiindcă vorbele care le spunea, „le spunea din toată inima“. Take Ionescu avea perfectă dreptate cînd la sfîrșitul consiliului spunea : „Azi îmi dau seama că avem cu adevărat un rege mare“. Nu erau vorbele unui curtean ; ele exprimau un adevăr. La rîndul lui, George Diamandi, în seara zilei în care a avut loc consiliul de coroană, într-un cerc de prieteni, nu contenea să ridice în slavă virtuțile regelui. își exprima fără rezervă admirația. Acum se vedea cît de neîntemeiată era îngrijorarea acelora care priveau cu neîncredere pe viitorul rege al țării. Deși urma unui rege glorios și de mare prestigiu, publicul n-a avut prilejul să regrete pierderea ilustrului suveran față de augustul său unchi și care după toate aparențele era în defavoarea sa, totuși sfîrși prin a se impune ca un rege mare, iar comparația cu vrednicul său înaintaș, cu toată strălucirea acestuia, nu este de natură să-1 eclipseze.

Rar sînt suveranii care să fi fost pătrunși de sentimentul răspunderii și să fi respectat angajamentele luate, cu sfințenia cu care a făcut-o regele Ferdinand.

„De la început, mărturisește el lui Robert de Flers, mi-am impus această regulă de conștiință : să fac abstracție de mine însumi, să nu țin socoteală nici de originele mele, nici de familia mea. Să nu văd decît România, să nu cuget decît la ea ; să nu exist decît pentru ea. Nu se domnește asupra unui popor pentru sine, ci pentru acel popor. în aceasta constă onestitatea unui

rege“. N-a fost în acest sens un rege mai onest și mai loial ca Ferdinand.

Intr-adevăr, a făcut abstracție de toate, n-a avut în vedere decît România, n-a existat decît pentru dînsa. Mai bine ca oricare altul dintre români și-a data seama de necesitatea imperioasă a războiului pentru întregirea neamului.

„Războiul nostru, declară el, este un război sfînt. A nu-1 fi declarat ar fi fost o îndoită trădare, față de înaintașii noștri și față de șirul generațiilor care vor să vie“. A arătat astfel prin fapte că într-adevăr „e unit într-rm gînd cu poporul său“. Așa de departe a mers cu devotamentul față de patria adoptivă, încît nu s-a dat în lături să jertfească pe propriul său fiu, atunci cînd a crezut că așa dictează interesele superioare ale țării. Glasul datoriei a făcut să amuțească într-însul pînă și cele mai firești și puternice sentimente, acelea de părfrite.

„Germanii zic, spunea el, Germania mai presus de toate. Eu am zis, datoria mea mai presus de tot“. A dovedit prin fapte că spusele sale nu erau o simplă floare retorică, ci ele exprimau convingerea adîncă a unui suflet profund cinstit. Acest cult al datoriei, care mergea pînă la totala lui sacrificare, își găsește explicația în concepția lui etico-creștină care o avea asupra vieții și a misiunii lui ca rege.

„Suveranul, declară el, nu este — după constituție — răspunzător de actele de guvernămînt ; are însă pentru actele sale o răspundere morală foarte grea față de Dumnezeu, față de sine, față de țară și de istorie". E limbajul unui suflet profund creștin care înțelege să privească lucrurile sub „specie aetemitatis", să deie socoteală de faptele sale conștiinței și lui Dumnezeu. Această preocupare de ordin etico-religios constitue una din caracteristicile regelui Ferdinand ; am putea spune chiar, însușirea lui de căpetenie.

„Cînd am luat moștenirea, spune la Alba-Iulia întemeietorul României întregite, am făgăduit înaintea reprezentanților națiunii că voi fi bun român. Cred că m-am ținut de cuvînt. Grele au fost timpurile, mari au fost jertfele, dar strălucită este răsplata. Și astăzi pot spune cu fruntea senină față de Dumnezeu și față de poporul meu, că am conștiința curată". în clipa cînd simte că i se apropie obștescul sfîrșit, în scrisoarea adresată președintelui consiliului de-atunci, ține ca să-i comunice ultimele dispoziții dictate din considerente de ordin etico-religios. „Ca creștin, spune el în acea scrisoare, sunt întotdeauna stăpînit de grija clipei cînd mă voi înfățișa înaintea Domnului. Ca român și rege mă gîn- desc neîncetat la soarta țării căreia i-am jertfit viața mea pe pămînt“. După cum vedem, mereu e preocupat de chestii de conștiință și de Dumnezeu. Spiritul creștin datorește el concepția care o avea asupra misiunii și răspunderii Suveranului. Numai religia creștină de care era adînc pătruns regele Ferdinand a putut să cultive într-însul, sentimentul răspunderii, cultul datoriei, scrupulozitatea conștiinței și spiritul de jertfă. Sentimentul religios a fost pentru dînsul suportul principal care l-a susținut în viață și l-a ajutat să-și îndeplinească cu conștiinciozitate și succes îndatoririle lui de om și misiunea lui de suveran. Nimic surprinzător prin urmare, ca un asemenea bun creștin să fi fost un mare rege. La aceasta a contribuit într-o largă măsură, influența exercitată asupra sa de către mama lui, principesa Antonia, femeie de o bunătate excepțională, de o înaltă concepție morală, cu un fin gust artistic și îndeosebi profund religioasă. Cu drept cuvînt, Ferdinand avea un cult pentru mama sa. Obiectul care domina masa sa de lucru era o aquarelă lucrată de principeasa Antonia. Marna sa a ținut să picteze cu mina ei locul favorit al lui Ferdinand : Poiana de la Sinaia. Avea astfel mereu înaintea ochilor icoana luminoasă și plină de duioșie a mamei

*
* *

Pentru o mai bună înțelegere a regelui Ferdinand, merită să fie relevată atitudinea sa fermă și demnă din timpul războiului. Înfrîngerile catastrofale ale armatei care ajunge să prezinte spectacolul unei „admirabile dezorganizăriocuparea de către vrăjmași a trei sferturi din pămîntul țării năucesc și deprimă pînă la paralizie masele și pe conducători. Panica e așa de mare, că oameni care ocupă locuri de înaltă răspundere, găsesc că nu e altă scăpare decît o pace separată. Generalul Burghelea imploră pe oamenii politici „dacă sunt patrioți să încheie pacea". Oameni care doriseră războiul și fuseseră aprigi partizani ai participării României în acțiune, alăturea de aliați, nu se sfiau să critice și să condamne cu asprime războiul pentru întregirea neamului. Bră- tianu și Take Ionescu erau viu atacați pe toate drumurile ca autori morali și materiali ai războiului. în convorbiri particulare, condamnau pe Ionel Brătianu, pentru politica intervențională, pînă și colaboratorii lui intimi, membri de-ai guvernului. Firește că nici coroana n-a fost cruțată de atacuri. Ba chiar s-au elaborat unele planuri de detronare. Erau români care nu iertau regelui Ferdinand c-a îndrăznit să declare războiul pentru realizarea idealului național. în această stare de deprimare generală, regele Ferdinand este dintre cei foarte puțini care se îndărătnicește să creadă în victoria finală și crede în această victorie chiar atunci cînd, forțat de împrejurări, e silit să încheie pacea de la București. Cînd orice speranță pare spulberată, iar consiliul de coroană hotărăște pacea separată, regele, spre uimirea multora, continuă să creadă că vom „avea și Ardealul și Bucovina". Erau persoane care zîmbeau cu compătimire de atîta naivitate.

în vederea acestei victorii pe care el o întrezărea, dar care pentru foarte mulți apărea ca o himeră, regele

Ferdinand, cu toate presiunile și amenințările de fiecare zi ale puterilor centrale și ale guvernului român, mereu amina ratificarea unui tratat oare mutila pămîntul țării. Spre marea lui cinste, acest tratat n-a purtat iscălitura sa regală. Numai cunoscînd situația de-atunci ca și consecințele de mai tîrziu, ne putem da seama de viziunea, de perspicacitatea, de abilitatea și curajul de care a dat dovadă regele Ferdinand în acele împrejurări.

In puterea nopții se furișează la gara Socola ca să petreacă pe generalul Berthelot și misiunea franceză care părăsea țara. Era gestul care mărturisea cît de legat se simțea față de aliații de care înțelegea să nu se despartă decît vremelnic, cu părera-dțe rău și din forță majoră. Sub impulsul sentimenuilui uită rezervele care i le impuneau rangul și situația. Păcat însă că o parte din public n-a înțeles să fie la înălțimea vremurilor. Cu toată rezistența regelui, e dat în judecată guvernul care declarase războiul pentru unitatea neamului. E impresionantă stăruința pe care o depune regele pe lîngă Marghiloman, șeful guvernului, să-1 convingă că-i o greșeală să se facă procesul politicii național-intervenționiste a fostului cabinet. Ar fi însemnat să se facă procesul neamului românesc, căci politica lui Ionel Brătianu nu era o politică cu caracter personal, ci era politica „instinctului național" cum foarte bine a caracterizat-o Take Ionescu. Brătianu putea să fie tras la răspundere de felul cum a pregătit și a condus războiul, dar nicidecum de faptul c-a făcut războiul. Regele se trudea să dovedească lui Marghiloman acest lucru. în ce îl privea pe dînsul, nu încerca deloc ca la adăpostul formulelor constituționale să se degajeze de răspundere. Cu orice prilej, revendica meritul de a fi fost interpretul năzuințelor milenare ale poporului său. O spusese răspicat în diferite consilii de coroană și convorbiri particulare.

„îmi asum întreaga răspundere, declară el la consiliul de coroană, fiindcă am încredere în viitorul țării", în preajma căderii Capitalei, în acele clipe de panică generală, cînd lumea începuse să murmure împotriva intrării noastre în acțiune, el spuse către unul din șefii statului major aliat : „încrederea mea e neclintită și nu regret nimic". Cînd forțați de împrejurări, eram siliți să încheiem pace separată cu nemții, iar războiul pentru întregimea neamului apărea în ochii multora ca o aventură nebunească cu deznodămîntul tragic, regele nu se sfii să mărturisească că nici acum cînd știe ce-1 așteaptă nu s^ar da deloc înapoi s-o înceapă dela capăt. Omul fără voință și. fără vlagă, cum obișnuiesc să-1 înfățișeze unii și cun^'iihulți erau dispuși să-1 creadă, în împrejurările critice și în momentele hotărîtoare, se manifesta ca un om cu voință de fier și energie inepuizabilă. Puterile centrale, conștiente de rolul jucat de rege, sunt foarte furioase împotriva lui Ferdinand. Numele său fu șters din cartea cea mare a Hohenzollemilor. La Sigmaringen, familia luă doliul ca și cum ar fi murit.

Fratele său mai mare îl declară trădător al numelui și al armelor. împăratul Wilhelm al II-lea, capul familiei Hohenzollem, îi retrase ordinul casei sale. La întrevederea dela Răcăciuni, contele Czernin își manifestă în chip grosolan ciuda.

Pe un asemenea suveran, găsește cu cale să-1 întîmpine cu răceală și ostilitate parlamentul dela Iași. Pe un asemenea bun român, gîndesc în chip serios unii oameni politici să-1 îndepărteze de pe tron.

*

* *

Pentru mulți, titulatura de „rege al țăranilor" cu care unii au crezut de cuviință să-1 denumească pe Ferdinand, ar putea să pară lipsită de temei. într^adevăr,

obiectivitatea istorică ne obligă să recunoaștem că nu revine regelui Ferdinand meritul paternității reformei agrare. Inițiativa acestei reforme aparține partidului liberal care izbutise să obție și consimțămîntul regelui Carol. La urcarea pe tron a lui Ferdinand, reforma agrară era definitiv hotărîtă ; avuseseră loc și alegerile pentru constituantă. La rîndul lor, desfășurarea ulterioară a evenimentelor cu războiul pentru întregire, retragerea și revoluția rusă au contribuit într-o largă măsură la înfăptuirea radicală a reformei proiectate. De aci, nu urmează deloc, cum ar fi înclinați să creadă unii, că regele Ferdinand n-ar avea în această privință vreun merit deosebit. în cazul acesta, ar însemna că ignorăm realitatea și am fi pe cale să comitem o mare nedreptate, încă de pe timpul cînd era prinț de coroană, Ferdinand în diferite rînduri și în chip public își manifestase dragostea și interesul pentru țărănime. Asistența e viu impresionantă de declarațiile pe care le face la Craiova, cu ocazia dezvăluirei monumentului lui Barbu Știrbei.

,,O țărănime slobodă, mulțumită și tare, zice el, este unul din stîlpii cei mai puternici și siguri ai unui stat". La fel de semnificative și categorice sînt cuvintele pe care le rostește la Iași, în 1911, cu prilejul unei alte solemnități. „Libertatea economică a țăranului trebuie cîștigată ; numai astfel vom avea și libertatea lui politică. El le merită pe amîndouă[11].

E cît se poate de limpede că prin aceste cuvinte el vizează cele două reforme : împroprietărirea și votul obștesc. Ca rege, reformele au avut într-însul un aprig susținător. Cu toată situația critică a momentului și presiunea evenimentelor care impuneau cu necesitate exproprierea, totuși au fost destule persoane care au luptat din răsputeri s-o împiedice. De teama complicațiilor politice care le putea provoca proiectul reformelor, a fost o clipă cînd însuși Ionel Brătianu a ezitat să pășească la înfăptuirea lor. în aceste împrejurări s-a

produs intervenția hotărî toare a regelui Ferdinand în favoarea împroprietărire! țăranului, lansînd către armată proclamația istorică prin care făgăduiește pămînt luptătorilor. „Vouă, fiilor de țărani, zice el în acea proclamație, care ați apărat cu brațul vostru pămîntul unde v-ați născut, unde ați crescut, vă spun eu regele vostru că pe lîngă răsplata cea mare a izbîndei care vă asigură fiecăruia recunoștința neamului nostru întreg, ați cîștigat tot deodată dreptul de a stăpîni într-o măsură mai largă pămîntul pentru care v-ați luptat. Eu, regele, voi fi cel dintîi a da pildă". Tot regele este acela care după grozave discuții în consiliul de miniștri a găsit formula ce s-a votat. E cît se poate de impresionantă stăruința pe care o depune pe lîngă Marghiloman să nu se atingă de chestiunea agrară al cărei principiu a fost votat.

„Reformele sînt opera mea, îi spune regele. Eu sînt acela care după grozave discuții în consiliul de miniștri am găsit formula care s-a votat. Argetoianu a lucrat mult timp pentru ca prin abțineri să nu fie majoritate ; a sfîrșit prin a vota contra. Mișu Cantacuzino a fost cel mai cinstit. Păcat că este așa de prost". (Marghiloman, *Memorii).* Cu acest prilej se manifestă în chipul cel mai elocvent solicitudinea cea mare a regelui Ferdinand pentru cauza țărănimii. De data aceasta și cei mai bănuitori vor trebui să recunoască că n-a fost la mijloc vorba, nici de o presiune a evenimentelor, nici de vreo intervenție străină de voința suveranului să-1 determine de voie sau fără voie, să accepte reforma. Din contră, împrejurările politice, ca și partidul conservator care se găsea la putere, nu erau deloc prielnice reformelor democratice. într-o astfel de situație, era mai mult decît explicabil, era pe deplin îndreptățită din partea lui Ferdinand o atitudine rezervată în chestia exproprierii și a votului obștesc. în loc de o asemenea atitudine rezervată, avem în schimb intervenția stăruitoare a regelui în favoarea celor două mari reforme care aveau să-i eter-

nizeze numele. Memoriile lui Marghiloman constituie în această privință mărturia cea mai interesantă și mai edificatoare. E mărturia unei persoane în perfectă cunoștință de cauză, consemnată în însemnările lui zilnice în care fostul șef al partidului conservator înregistra la repezeală, cît putea mai fidel și fără menajamente, evenimentele politice și mondene la care participa dînsul. Publicate în forma lor brută, ele au meritul sincerității. La adăpost prin urmare de orice suspiciune, mărturia lui Marghiloman în ce privește chestia agrară vine să înfățișeze pe regele Ferdinand în adevărata lui lumină, aceea de ocrotitor al țărănimii. Acest lucru se vede și mai bine din circulara pe care o adresează în martie 1918 către administrația Domeniilor Coroanei.

„Doresc, scrie el, ca pe domeniile coroanei și pe proprietățile mele, el (țăranul) să se bucure fără întîrziere de foloasele pe care le asigură principiile sancționate de mine în constituție. în acest scop, pînă ce noi legi vor putea permite împroprietărirea definitivă, doresc ca pe aceste domenii să fie deja, sub formă de obștii și de arendă, puși îndată în folosința pămîntului ce li se va cuveni ". Gestul e destul de elocvent prin sine să se simtă nevoia unei sublinieri. Ca unul care își dădea perfect de bine seama de marea însemnătate socială și națională a împroprietăririi, Ferdinand cu drept cuvînt socotea că ,,ea constituie cea mai frumoasă podoabă a Domniei Sale" In asemenea condiții, denumirea de „regele țăranilor*' e cu prisosință meritată de către regele Ferdinand.

*
* *

Cele spuse pînă acum ar fi îndestulătoare să dovedească netemeinicia versiunii defavorabile care a circulat pe socoteala fostului suveran și să îndreptățească pe deplin imaginea luminoasă a unui rege mare. Nu este totuși de prisos amintirea unor lucruri ignorate poate de

marele public, dar care ne ajută să cunoaștem mai bine pe defunctul rege. E de relevat atitudinea lui din timpul neutralității, cînd reușește timp de aproape doi ani de zile să-și tăinuiască cu îndemînare gîndurile sale, cu toate încercările meșteșugite făcute de cei interesați să-i smulgă secretul intențiilor. Nici un gest sau vreun cuvînt care să-i trădeze planurile sale. Șiroiau în jurul lui o mulțime de oameni, unii dintre ei din cei mai dibaci, care-i prindeau cea mai mică mișcare. Cu toate cursele întinse, a știut cu tact și demnitate să se menție teafăr pe linia prudentă a atitudinii rezervate. Oameni politici consumați și diplomați de carieră au trebuit să-și recunoască inferioritatea în fața timidului și apaticului rege Ferdinand. Contelui Czernin ca și diplomatului german care-i aminteau în cursul unei audiențe datoria de onoare ce are ca și de faptul de a nu uita că s-a născut prinț german, regele replică cu demnitate : „Nu uit, dar nu pot uita nici porunca pe care mi-a dat-o originea mea germană. Să fiu credincios țării pe care-o guvernez și poporului în fruntea căruia stau“. Aproape toți laudă și admiră stăpînirea de sine și tactul de care a dat dovadă Ionel Brătianu în timpul neutralității și al războiului. Cu nimic regele Ferdinand nu este inferior în această privință marelui bărbat de stat. El are pe deasupra meritul de a fi trăit tragedia conflictelor de conștiință la care-1 expunea originea lui de Hohenzollem, lucru străin de sufletul lui Ionel Brătianu. Acesta din urmă mergea la luptă mînat de viitoarea pornirilor ancestrale oare de veacuri își așteptau sorocul. Am văzut cum cu toată vitregia împrejurărilor, cu toate presiunile puterilor centrale care mergeau pînă la brutalitate, cu toate stăruințele guvernului Marghiloman, regele are prevederea, curajul și tăria să nu ratifice tratatul de la București, invocînd mereu fel de fel de pretexte, cu gîndul ascuns să cîștige timp. Desfășurarea ulterioară a evenimentelor s-a însărcinat să dovedească marea

însemnătate

politică a actului săvîrșit de Ferdinand, cu înfruntarea tuturor riscurilor ce le prezenta o astfel de atitudine. în timpul tratativelor dela Buftea și București, regele Ferdinand este unul dintre cei puțini care dă dovadă de tact și abilitate. El recomandă plenipotențiarului nostru să se prefacă că nu dorim Basarabia.

„Nu trebuie, susține dînsul, ca gîndul unei compensații să fie exprimat undeva". Erau în discuție Dobrogea și serioase rectificări de frontieră pe linia Carpaților. Destăinuirile generalului Averescu ne oferă un nou prilej să scoatem în evidență calitățile de om de stat ale regelui Ferdinand. Din ele vedem împrejurările în care a luat naștere partidul poporului. Ca să preîntîmpine primejdia unor mișcări politice cu caracter anarhic-revoluționar, favorizate de atmosfera prielnică de după război, de psihoza tranșeelor, regele îndeamnă pe generalul Averescu, omul care pe acea vreme se bucura de o popularitate fără seamăn în țara românească, să canalizeze torentul forțelor populare, îndinguindu-le în cadrele unui partid cu simțul răspunderii. Și de data aceasta, desfășurarea ulterioară a evenimentelor a dovedit cît de clar văzător a fost regele și cît de bine a procedat.

Contrar unor zvonuri îndestul de răspîndite, regele examina îndeaproape decretele care i se prezentau spre semnare. Deseori se întîmpla ca din motive justificate, sub formula delicată a unei amînări „pentru o mai chibzuită examinare", să refuze semnarea unor decrete. Era profund afectat ori de cîte ori observa că se petrec afaceri necurate și se găsea în neputință de a împiedica unele înfăptuiri rele.

,-Mai bine mi-ar fi cerut să-mi tai mîna decît să iscălesc un asemenea decret, mărturisea dînsul cu durere și indignare unui ministru, despre un alt coleg al său. întâmplarea face să cunosc bine imobilul în cauză; nu face nici a patra parte prețul la care e evaluat". Din cele

pînă aci, pentru orice om de bună credință, contrariu versiunii defăimătoare, regele Ferdinand apare ca o personalitate de mina în tiia. Am greșit profund toți cei care am crezut că regele Ferdinand n-a domnit decît cu numele, că el n-a fost decît norocosul beneficiar al unui concurs fericit de împrejurări. Faptele dovedesc că a fost actorul principal pe scena politică a vieții românești, într-unul din cele mai hotărîtoare momente ale vieții sade, actor care și-a jucat rolul dificil cu o rară conștiinciozitate și cu un deosebit talent. A jucat însă cu atîta discreție, încît spectatorul ușor a putut fi indus în eroare. Ecoul acestor impresii parvenise pînă la și urechile suveranului. Este cît se poate de interesantă și impresionantă mărturisirea care o face el lui Marghiloman.

„Regina, îi spune, dînsul, nu exercită asupra mea nici o influență politică. Prin Barbu Știrbei aflu care e starea de spirit a Brătienilor și întru aceasta îmi servește[11]. Cît privește pe Ionel Brătianu, e unul dintre marile merite ale regelui Ferdinand că a știut să vadă într-însul pe omul politic cel mai vrednic să conducă barca statului, în împrejurări excepțional de critice, acordîndu-i încrederea și concursul cuvenit. în alegerea colaboratorilor se vede priceperea și valoarea unui suveran. Și-n această direcție, alegerea lui Ferdinand a fost fără greș. Suflet de elită care nu avea în vedere decît interesele țării, n-a cunoscut sentimentul geloziei față de primul său sfetnic care putea să-i întunece gloria, cu puternica sa personalitate. Era destul de conștient de persoana sa ca să se preocupe de concurența ce i-o putea face chiar un om de talia lui Ionel Brătianu. Mulți dintre contemporani, înșelați de aparențe, au putut să aibă asupra regelui Ferdinand păreri din cele mai eronate. Faptul, deși ar părea surprinzător la prima vedere, totuși e lesne explicabil. Exemplar de elită, a cărui notă distinctivă erau discreția și raritatea, vulgul era incapabil să-l priceapă și să-1

prețu- iască în justa lui valoare. Pentru aceasta era nevoie de

privirea ageră a unui ochi expert. Una din puținele persoane care a avut această însușire, este un trimis special al Kaiserului Wilhem al IMea care vizitează pe prinț pe la începutul anului 1914. Din cele expusse în interesanta sa carte ,,Les dessous de la Politique en Orient[11], rezultă că autorul care se ascunde în anonimat e un bun cunoscător de oameni care știe să observe cu precizie, să înregistreze detaliile revelatoare, să judece obiectiv, să caracterizeze just. Iată ce scrie dînsul cu privire la prințul Ferdinand :

„Găsii în prințul moștenitor un om cît se poate de bine, simpatic, cu maniere plăcute, cu o ținută extrem de prezentabilă și a cărui conversație era interesantă. Părea să aibă idei cît se poate de personale asupra tuturor lucrurilor, dar punea multe rezerve în a le exprima, dacă nu-1 stîrneai. Vorbirăm de Berlin, unde el își petrecuse cîțiva ani din tinerețe, de Londra pe care-mi declară că o iubește mult și de Anglia. Avea o admirație fără margini față de sistemul de guvemămînt englez, deda- rîndu-mi în același timp cu toată sinceritatea că n-ar putea fi aplicat nicăieri în altă parte. încercai să obțin de la prinț impresiile sale asupra recentei sale călătorii în Rusia, dar el abătu conversația cu îndemînare. îmi păru că are o remarcabilă stăpînire de sine și destulă prezență de spirit să iasă teafăr din situațiile grele și încurcate. Nu părea deloc obosit de situația sa de moștenitor al tronului, ci cred că mai de grabă era îngrijorat de gîndurile responsabilității sale viitoare, stare de spirit care se observă rar în rîndurile viitorilor suverani. Pe de altă parte, arăta o mare dragoste pentru unchiul său, a cărui sănătate îi inspira o sinceră îngrijorare. Făcui aluzie la recentul război balcanic și el îmi spuse că anmata română fusese pe punctul de a intra în luptă, dar țara a fost cruțată, datorită înțelepciune! regelui. îmi lăsă impresia unui om foarte simpatic, avînd conștiința deplină a datoriilor ce-1 așteaptă și foarte preocupat de a le îndeplini cum tre-

buie. îmi păru chiar foarte serios pentru un om relativ așa de tînăr și nu mă putui opri de-a nu i-o spune. îmi răspunse, rîzînd, că atunci cînd cineva este la o astfel de vîrstă, că poate fi bunic și cînd are băieți și fete deja mari, e timp de-a fi serios". *(Les dessous de la Politique en Orient par un Allemand,* cap. XII). Am găsit de folos să reproduc întreg pasajul ; e părerea obiectivă a unui străin dotat, cum am spus, cu un fin spirit de observație și un foarte bun cunoscător de oameni. Abia în lumina datelor de astăzi ne putem da seama cît de justă a fost părerea din 1914 a diplomatului german.

Cînd ne gîndim că și în prezent, cu toate marile înfăptuiri săvîrșite de Ferdinand, sânt persoane care continuă să nu prețuiască pe defunctul rege în justa lui valoare, ne surprinde aprecierea exactă și elogioasă a unui om care nu-1 vede pe fostul suveran decît o singură dată, în treacăt și într-o vreme cînd nu începuse să deie dovada capacității sale.

Nici prin gînd nu ne trece pretenția absurdă să susținem că regele Ferdinand a fost o persoană fără nici un cusur. Ar însemna să-1 micșorăm.

N-a fost omul searbăd și convențional, lipsit de sensibilitate și clocotul pasiunilor. Dimpotrivă, a fost omul în toată accepțiunea cuvîntului, cu calități, dar și cu defecte, cu virtuți, dar și cu păcate. Și-n sufletul lui a fremătat dorul de viață. Fără aceste însușiri, n-am fi avut la Ferdinand acel simț al datoriei așa de dezvoltat,, acea serupulozitate de conștiință în exercitarea funcțiunei regale și nici spiritul de jertfă.

Numai sufletele de lachei pot să judece pe oamenii mari după defectele și păcatele „ce într-un mod fatal sînt legate de o mînă de pămînt". Din tabloul luminos al firilor de elită ei nu văd decât numai petele de umbră. Nouă însă, de dragul luminii cu care ne împărtășim, nu ne este îngăduit să ne oprim la aceste pete. Nu ne pri-

veşte cenuşa ; pe noi ne importă flacăra obţinută prin trudă, zbucium şi jertfă. Pentru acest tribut aşa de preţios pe care-1 aduc societăţii exemplarele de elită, nu-i loc decît pentru slavă şi recunoştinţă. Un asemenea exemplar de elită a fost regele Ferdinand. El merită întreaga slavă şi recunoştinţă a neamului românesc ; l-a servit cu deosebită pricepere, cu credinţă şi devotament.

Din acest punct de vedere, Ferdinand a fost fericitul suveran care a putut să întîmpine moartea cu conştiinţa împăcată. în preajma obştescului sfîrşit care pentru cei mulţi e prilej de îngrijorare şi de spaimă, el a simţit fiorul dulce al eliberării. Sfîrşea cu o viaţă zbuciumată, bogată în suferinţe şi rară în satisfacţii. Soarta nu s-a îndurat de dînsul să-1 scutească de martiraj, nici măcar la capătul vieţii, cînd avea şi el dreptul, după atîta trudă şi atîta chin, la o fărămitură de odihnă. I-a rezervat o atroce suferinţă fizică şi una morală. O boală nemiloasă îl consuma zi cu zi şi-l tortura clipă cu clipă. Mai dureroasă însă era suferinţa de ordin moral. Din motive de înalt ordin de stat, găsise cu cale să aducă ţării jertfa supremă, să îndepărteze pe propriul fiu. La căpătîiul lui de muribund era lipsit de preznţa acestui fiu iubit oare pribegea în străinătate. Cu îngrijorare privea viitorul ţării cu un copil nevîrstnic pe tron şi la bătaia tuturor vînturilor.

Sfîrşitul lui Ferdinand nu are calmul şi vraja amurgurilor de toamnă, ci grandoarea asfinţiturilor de primăvară, cu furtuni năprasnice, cu fulgere şi tunete ; e ceva asemănător tragediilor antice. Sentimentul religios de care era însufleţit Ferdinand l-a ajutat să-şi joace rolul cu demnitate şi eroism

•
♦ *

[1] **Ferdinand** *1 de Hohenzollern — Sigmaringen (1865—1927),* *rege al României (1914—1927).*

Astăzi, avînd perspectiva timpului și reflectînd asupra unor întîmplări petrecute în trecut, am fi ispitiți să credem că o mînă providențială a prezidat destinele statului român. Soarta a vrut ca după moartea Marioarei[1] familia regală să n-aibă parte de moștenitori. Ce grijă și amărăciune pentru suveran și pentru țară ! Potrivit constituției de la 1866, dreptul de moștenire revenea părinților Leopold și Frederic, frații regelui și fiilor lor. Prințul Leopold însă găsește cu cale să renunțe la succesiune. La 1886 renunță la tron și Wilhelm, fratele mai mare al lui Ferdinand. Numai datorită acestor împrejurări, ajunge Ferdinand prinț de coroană. Pe de altă parte, scapă ca prin minune cu viață de tifosul care dase peste dînsul. Deasemenea soarta a făcut ca războiul să izbucnească odată cu urcarea pe tron a lui Ferdinand. Izbucnirea războiului cu doi ani mai devreme sau moartea regelui Carol cu doi ani mai tîrziu erau de natură să influențeze în chip simțitor soarta neamului românesc.

Destinul însă a făcut ca Ferdinand să vie la timpul potrivit.

Soarta l-a ales pe Ferdinand.

Generațiile viitoare vor socoti de-a lor datorie ca să binecuvînteze și omul și împrejurările.

I *Unicul copil, mort la virsta de patru ani, al regelui Carol I și al reginei Elisabeta.*

IONEL

în ziua de 9 decembrie, din anul 1909, pe cînd se întorcea dela ședința senatului, în drum spre locuința sa, primul ministru -al țării, Ionel Brătianu, este victima unui atentat. Un lucrător de la Căile Ferate descarcă asupra lui trei focuri de revolver. Atentatorul țintise bine. Cîte-și trele gloanțe nimeresc în plin. Datorită însă blănii cu care era îmbrăcat din cauza vremii aspre, gloanțele își pierd din efectul lor și el scapă astfel ca prin urechile acului de la moarte sigură, alegîndu-se doar cu răni grave. Coincidența face ca această haină salvatoare să fie blana moștenită de la tatăl său. Mulțumită acestei întîmplări, a vîrstei și a fiziculuí său robust, izbutește să înlăture (primejdia unui deznodămînt fatal. Văzuse însă moartea cu ochii si-i simțise fîlfîirea aripilor ei. Puțin a lipsit, dar, ca Ionel Brătianu să dispară din viață tocmai în preajma unor evenimente fără seamăn în istoria neamului românesc și înainte de a fi avut ocazia ca să deie întreaga măsură a capacității sale. în acest caz, nimeni nu era în stare de a-și da seama de ireparabila pierdere pe care era cît p-aci s-o sufere partidul liberal și neamul românesc. Abia azi, cu perspectiva timpului și în lumina faptelor, ne putem da seama de repercusiunile incalculabile pe care le-ar fi avut asupra evenimentelor dispariția lui Ionel Brătianu. Partidul liberal și țara ar fi fost lipsite, în momentele cele mai critice și hotă-

rîtoare din istoria neamului, de contribuția nespus de prețioasă a marelui bărbat de stat care a fost Brătianu. Ce s-ar fi întîmplat cu partidul liberal fără Brătianu ? Pe ce drumuri ar fi apucat dînsul ? Ce s-ar fi întîmplat dacă, la izbucnirea conflictului european, nu era Brătianu prim-ministru, ci un Titu Maiorescu sau Carp, de pildă ? Iată numai cîteva din nenumăratele întrebări care ne-ar da mult de gîndit. Pe vremea aceea însă cei mai mulți nu vedeau în vrednicul urmaș al lui Ion Brătianu decît pe beneficiarul unor situații moștenite. Cei mai bine-voitori erau dispuși cel mult să-i recunoască anumite însușiri intelectuale, pe lîngă o creștere aleasă și o cuceritoare amabilitate. Nici astăzi Ionel Brătianu nu-i cunoscut în adevărata lui lumină și nu-i prețuit în justa lui valoare.

Continuă și în prezent să fie socotit de unii drept beneficiarul norocos al unui nume ilustru și unor împrejurări favorabile. A fost însă cineva care a avut darul profeției. Datorită unei intuiții mistice, de care sînt capabili unii artiști, prin firea lor de excesivă impresionabilitate, el a întrevăzut misiunea istorică pe care e predestinat s-o îndeplinească Ionel Brătianu. E poetul Al. Vlahuță. Iată ce scrie dînsul la 21 decembrie 1909 : „întotdeauna popoarele au avut nevoie de oameni mari ; trăiesc și fără ei, pînă la un punct oarecare. Dar sînt epoci cînd unui popor îi trebuie neapărat un om mare. Un anume fel de om mare. Poate că de aceea și vine (cînd vine). îl cheamă din toate puterile tainica speranță a milioanelor de suflete, îndîrjita voință de a trăi a tinereții, supremul strigăt de ajutor al unui neam, care încă nu și-a spus cuvîntul lui pe lume. Vai, știm ce se întîm- plă cu poporul căruia nu-i vine la timp cel chemat, singurul care i-ar aduce mântuirea ! Dar ce frumos e cînd vine ! E aproape o priveliște dumnezeiască apariția, în mijlocul oamenilor zăpăciți, a unui om liniștit, care ia cîrma, comandă și e ascultat. Vă dați seama de ce în-

seamnă aceasta ? Să faci un lucru trainic din milioane de

lucruri vremelnice, să închei o putere fecundă constructoare, din mii de puteri sterpe, nearmonizate, care se distrug una pe alta, să schimbi ura în iubire, să creezi viață din elementele morții — ce poate fi mai vrednic de admirat decît o asemenea minune ? Și minunea aceasta o poate face un om, cînd semenii lui îl aleg și-l împuternicesc s-o facă... Noi, românii, avem nevoie, avem strașnică nevoie în momenul de față de un asemenea om. Fi-va dl Brătianu acesta ? Din toată inima aș vrea să fie el. O, nu vă alarmați, ostași de tabără, care luați biruința voastră drept mîntuirea patriei ! E vorba de sănătatea bolnavului, nu de gloria doctorului. Știu ce gîndiți și gîndurile voastre nu mă ating. Știu și ce anevoie se înduplecă omul vremii noastre să primească, fără discuție, superioritatea altora... Și eu toate acestea — mă uit în jurul meu, mă uit înainte mai ales, și nu văd un alt om spre care să se poată îndrepta cu mai multă încredere speranțele neamului nostru atît de încercat !

Soarta însă ni-1 arată pe omul acesta și ne îndeamnă să-1 ascultăm cu toată dragostea, să-i dăm toată încrederea noastră, ca să-l avem puternic și mare, pe măsura păsurilor și primejdiilor mari pentru care l-am chemat. Destul de lămurit ni-1 arată. Destul de frumos îl alege dintre toți. Fiul marelui Brătianu, moștenind, nu gloria, căci asta nu se moștenește ci minunatele însușiri ale unui neam de oameni aleși, cu tradiție de vitejească cinste și iubire de patrie, prețuit de bătrîni care văd în el pe celălalt, și de tineri care prevăd în el puterea liniștită a năerului pe care primejdiile nu-1 înspăimîntă ; — chemat la cîrmă pe una din cele mai grozave furtuni care l-au silit să deie mării jerfă sfîntă, pentru a scăpa corabia, a înțeles dela început că viața lui are o altă menire, hotărîtoare poate în viața neamului nostru, și s-a pătruns de toată adânca seriozitate a lucrului acestuia. Un fel de grabă ciudată parcă au pus împrejurările să-i deschidă

drumul, să-l împingă înainte, pînă va veni și ceasul acela ca ei să le tîrască. O mulțime de lucruri s-au întîm- plat în

așa puțină vreme, în viața acestui om ; o mulțime de lucruri însemnate, care-l încarcă pentru grozavă răspundere. în mai puțin de trei ani e chemat să potolească o revoluție, să pășească la dezlegarea celor mai grave și mai complicate probleme sociale ce s-au pus vreodată unui om de stat, să ia în mîinile lui conducerea întregului partid — și cine nu știe cît de greu e de condus un partid politic în zilele noastre. Să grăbească pasul celor osteniți, să cumpănească zborul celor nerăbdători și să dea țării noastre siguranță, statornicie, pacea roditoare, fără de care tot ce țese un popor e pînza Penelopei, și pentru ca nimic din ce alcătuiește atmosfera de simpatie și de glorie a celor trimiși să nu-i lipsească, iată că împrejurări misterioase, pînă acum, înarmează brațul unui mizerabil și-l pun să atenteze la viața aceasta de muncă cinstită și de adîncă bunătate și iubire pentru cei mulți, — cu siguranță una din cele mai curate vieți ce-au stat vreodată în slujba unei țări. Soarta a încercat-o și a găsit-o vrednică. Soarta poruncește alesului ei să rămîie, să lupte, să biruie. Cel ce-a dat astfel ochii cu moartea are ca un adaos de putere din alte lumi. E omul care, o clipă, a privit în Eternitate. De-acum ești consacrat, d-le Brătianu ; trebuie să rămîi în focul strașnic al luptei, să suferi și să birui. Să suferi pentru neamul care te-a împuternicit și pentru el să birui. Numai pentru el !“

Desigur, pentru vremea aceea aceste prevederi surprinzătoare erau de natură să fie întîmpinate cu unanimă și îndreptățită neîncredere. Ba ele expuneau pe autor la zeflemea și ironie. Cei mai binevoitori cu dînsul ar fi fost dispuși să le socotească drept reveriile unui vizionar. Realitatea s-a însărcinat să adeverească întru totul prevederile poetului Vlahuță.

*
* *

De bună seamă, moștenirea unui nume ilustru este un mare și prețios *atout* în viață. El îți netezește drumul, îți

înlesnește ascensiunea, îți asigură succesul. Te-așează dintr-odată în situațiile cele mai înalte, fără zbucium și fără trudă. Unii datoresc totul acestei simple întâmplări. Fără acest joc capricios al hazardului, ei erau sortiți să lîncezească în anonimat. Numele lor nu l-ar fi înregistrat decît condica Ofițerului Stării Civile. Sînt persoane care au crezut c-acesta este cazul lui Ionel Brătianu. Și astăzi, chiar, după ce Brătianu a dat dovada înaltei sale capacități morale, sînt unii care nu vor să vadă într-însul decît pe beneficiarul norocos al unui nume și împrejurări favorabile. Personal, am împărtășit și eu cîndva, dacă nu exact aceeași părere, oricum una cam asemănătoare. N-am început să cunosc și să prețuiesc în justa lui valoare pe Ionel Brătianu decît ceva mai tîrziu. Alții erau oamenii politici care se bucurau de favoarea noastră, în anii adolescenței mele, și acei ai studențimii. Cu tot rolul covîrșitor pe care l-a jucat în desfășurarea evenimentelor și înfăptuirea actelor istorice, Brătianu nu s-a bucurat după cum se cuvenea de simpatiile mulțimii și ale tineretului. De cînd el a luat frînele conducerii și a început să exercite în chip efectiv puterea, a fost întruna ținta tuturor atacurilor. „Adevărul" își făcuse într-o vreme o specialitate în campania dîrză și susținută împotriva celor „trei șobolani". Acestei campanii anti-brătieniste îi datora o bună parte din popularitatea sa ziarul din str. Sărindar. Cu autoritatea lui de șef al guvernului, Petre Carp amenința de pe banca ministerială că-i va aplica, lui și partidului liberal, fierul roș. în fața unei asistențe încremenite, adresîndu-se lui Ionel Brătianu, același prim-ministru, Petre Carp, îi va zvîrli în față celebra apostrofă : „Omul politic trebuie să fie cinstit în viața publică, corect în viața privată". Cuvin-

tele caustice ale lui Petre Carp, menite să pună într-o lumină urită pe șeful partidului liberal, se răspîndesc ca fulgerul în tot cuprinsul țării. în timpul neutralității indispune și exasperează opinia publică și cercurile poli-

tice prin mutismul lui voit și prin aparenta lui nehotărîre. Această atitudine îl va face pe Clemenceau să scrie în „L'homme libre" : „Brătianu balansează spre cele 4 puncte cardinale, regretînd că nu are decît patru". Atît antantofilii cît și partizanii puterilor centrale îl atacă și-1 învinuiesc deopotrivă. Mulți nu vedeau într-însul decît omul care doarme la Florica. Cînd va mărturisi în parlament, în anul 1916, că grija situației României i-a pricinuit multe nopți de insomnie, Carp îi va replica tăios : „Dacă ai fi știut să te hotărăști, dacă ai fi știut ce vrei, de mult ai fi dormit liniștit". Zgomotul vagoanelor ca și zvonurile celorlalte afaceri ce se practicau pe vremea aceea tulbure contribuiau ca să creeze o atmosferă defavorabilă în jurul omului care conducea destinele țării. Odată cu catastrofa, Brătianu devine unul din cei mai nepopulari oameni politici. O nemulțumire generală se manifestă împotriva lui. Ea cuprinde pînă și pe unii dintre colaboratorii săi. Din însuși sinul partidului se va desprinde o fracțiune ce se va constitui în grupare aparte ca să combată guvernul și politica lui Ionel Brătianu. I se aduc, de pretutindeni, tot felul de critici. E socotit autorul moral și material al dezastrului. I se reproșează îndeosebi proasta pregătire a războiului și detestabila lui conducere. „Admirabila dezorganizare" de care am dat dovadă în prima fază a campaniei era pusă în mare parte pe seama sa. încredințarea celor mai însemnate posturi militare în mîna unor oameni ca generalul Iliescu care s-a dovedit că nu era deloc la înălțimea împrejurărilor și înlăturarea generalilor merituoși ca Averescu și Cristescu erau probele cele mai elocvente care veneau în sprijinul criticei ce i se aducea. Cînd evenimentele au venit ca să înco-

roneze cu succes activitatea sa politică, Ionel Brătianu nu s-a bucurat după cum se cuvenea de simpatia și favoarea publicului. Dimpotrivă, autorul ,,răspunderilor", care nu era altceva decît un aspru rechizitor la adresa guvernării

liberale, era idolul mulțimii. Cu ușoară abținerea de la alegere a celor mai însemnate forțe opoziționiste, puternicul și gloriosul partid liberal nu poate să obție decît un număr limitat de mandate. Candidatura lui Ionel Brătianu în Ardeal nu întrunește decît un număr foarte redus de voturi. Ardealul, pentru eliberarea căruia el se străduise din răsputeri și sacrificase totul, înțelegea ca să-1 trîntească cu zgomot în alegeri. în primul parlament al României Mari, al votului obștesc și al țărănimii împroprietărite, făuritorul unității naționale și-al marilor r eforme sociale, departe de a fi primit cu ovații și aplauze nesfîrșite, e întîmpinat cu răceală și vădită ostilitate. Ba, ceva mai mult : acest parlament găsea cu cale ca să aplaude pe Marghiloman, adversarul războiului unității naționale, autorul păcii de la București și al dării în judecată a ministerului care a înțeles să declare războiul și să voteze reformele.

Era interesantă scena :

Reprezentanții provinciilor dezrobite și ai votului obștesc aplaudînd pe Marghiloman care făcea rechizitorul lui Ionel Brătianu.

Dacă, într-adevăr, moștenirea unui nume ilustru [II] constituie un mare și prețios *atout* în viață, nu trebuie să pierdem deasemcnea din vedere că ea poate să fie în unele cazuri o serioasă piedică în ascensiune, dacă nu chiar de-a-dreptul fatală. Oricare ar fi meritele descendenților, ele pălesc în comparație cu cele ale înaintașilor. Odată cu stingerea lor din viață, se potolește clocotul patimilor, se pierde ecoul atacurilor și cu vremea care

trece dispar notele discordante ca să nu rămîie decît icoana luminoasă a celui dispărut. De dincolo de mormînt, se proiectează cu putere pe ecranul vieții această icoană luminoasă a iluștrilor dispăruți. Apare așa

II *Ion (Ionel) I. C. Brătianu (1864—1927) era fiul lui Ion C. Brătianu (1821—1891).*

de strălucitoare, încît de multe ori eclipsează cu desăvîrșire eventualele merite ale urmașilor. Ingrată soartă pentru aceștia !

E situația în care se putea găsi Ionel Brătianu.

Era moștenitorul unuia dintre cele mai ilustre nume din țară. Acest nume se împletea cu însăși istoria modernă a Statului Român. Toate fazele acestei istorii, de la 1848 pînă la 1890, cu toate marile ei înfăptuiri, sînt legate de numele lui Ion Brătianu. O sarcină afară din cale de anevoioasă pentru cineva, ca să poată să menție, prin persoana sa, prestigiul unui asemenea nume. Ii trebuiau însușiri excepționale. De aceea, poate, între alte motive, Ionel Brătianu nu simți vreo atracție deosebită pentru politică. Prevedea dificultățile, măsura primejdia, cerceta perspectivele. La ce se putea aștepta de pe urma unei activități politice ? Pe acest tărîm, părintele său culesese toate roadele, recoltase toate succesele. Ce-i mai rămînea lui de făcut în această direcție ? întreprinderea, pe cît de temerară, apărea în același timp și stearpă. Era preferabil prin urmare să se consacreze cercetărilor istorice, către care se simțea atras și a îndeletnicirilor gospodărești în care găsea o deosebită plăcere. în munca de bibliotecă și treburile fermei n-avea să se îngrijească ca nu care cumva prin vreo acțiune necugetată să compromită moștenirea scumpă a unui nume ilustru. La această viață de studii și îndeletniciri gospodărești îl îndemna firea lui de epicureu superior, refractară agitațiilor și eforturilor. Zarvei activității politice, îi prefera cetirea unei cărți interesante sau tovărășia unei femei frumoase. Chiar în momentele cele mai zbuciumate ale existenței Statului Român, cînd el are răspunderea destinelor țării, nu se îndură să renunțe la bucuriile lui

interioare. Se refugiază la Florica și acolo își petrece □ parte din timp, răsfoind cărți, descifrînd documente, clasînd monede, îngrijind de fermă. Și totuși... cu toată firea

lui refractară activității politice și împotriva dorințelor sale intime, a trebuit să cedeze stăruințelor prietenilor lui și mai ales ale prietenilor părintelui său, accep- tînd să intre în viața politică. A făcut-o dintr-un sentiment de pietate și dintr-un spirit de datorie. Se supunea imperativului ce-i impunea situația sa de fiu al lui Ion Brătianu : obligația de a-i continua opera.

Era ceea ce francezul numește așa de potrivit : *Noblesse oblige.* Deseori se plînge intimilor săi că, din cauza acestor obligații, nu s-a putut consacra cercetărilor istorice, așa după cum îi era voia. în mai multe rînduri și cu diferite ocazii, Brătianu își manifestase dorința de a părăsi viața politică, cu gîndul de a se putea consacra în tihnă cercetărilor sale istorice. Mai ales a fost un moment pe care îl credea cel mai nimerit pentru retragerea lui din viața politică. Era anul înfăptuirii unității naționale. Odată cu întregirea neamului socotea menirea împlinită. Atinsese culmile năzuințelor pe care le putea rîvni un om politic. De-acum înainte nu-1 aștepta decît povîrnișul. Și totuși a continuat să rămînă în fruntea partidului. A făcut-o numai dintr-un spirit de datorie. I-a fost dat ca nici măcar ultimii ani să nu-i poată consacra studiului. Nu știm care ar fi fost valoarea lui Brătianu ca istoric. Se prea poate ca să fi devenit un savant de mina întîia ; avea pentru aceasta destule calități. Nici un român însă nu regretă o asemenea pierdere. Un istoric mai mult sau mai puțin nu interesează în viața omenească. Dacă soarta nu l-a favorizat pe Brătianu de a scrie istorie, i-a hărăzit în schimb rarul privilegiu de a face istorie.

Născut la 1864, în timpul războiului independenței, Ionel Brătianu abia era un copil de 13 ani. La această vîrstă fragedă, el însoțește pe tatăl său pe front.

3 GALERIA OAMENILOR POLITICI

Armata română, bătută de artileria inamică, era demoralizată. Ea stătea ascunsă în tranșee, de-a lungul Dunării ; avea ordin să nu răspundă.

în calitatea lui de ministru de război, Ion Brătianu dă ordin ca artileria să înceapă focul. De la primele lovituri de tun, moralul trupelor se reface. în scurt timp, artileria inamică e redusă la tăcere. Ionel Brătianu e martor la această scenă istorică. E de față cînd armata română deschide un nou capitol în istoria neamului și care înseamnă reînvierea gloriei noastre militare, de multă vreme apusă, scuturarea jugului turcesc care apăsa de veacuri, cîștigarea independenței și a regatului, preludiu al unității naționale. Asemenea scene și momente nu se uită niciodată. în felul acesta viu și impresionant înțelegea Brătianu tatăl să facă educația copiilor săi. De-altminteri, însăși viața acestui om care se confunda cu istoria epocei sale, epocă bogată în fapte mari, era prin sine o înălțătoare lecție de patriotism și devotament. Născut în faza de închegare a statului român, în măsura în care înaintează în vîrstă, el vede cum, zi de zi, se organizează și se consolidează acest stat. într-una îl vedea pe tatăl său în fruntea echipei de lucrători care muncesc din zor la edificiul României Moderne. Ba, ceva mai mult. Din cea mai fragedă copilărie, participase și dînsul într-o măsură destul de apreciabilă la construcția acestei opere monumentale. N-avea nici 13 ani cînd tatăl său îi încredițează sarcini de mari răspunderi. în afară de Eugen Carada, copiii nevîrstnici ai lui Ion Brătianu erau singurele persoane din țara românească care erau în posesia dicționarului cifrat al primului ministru. Cînd regele Carol află acest lucru din gura sfetnicului său, rămîne încremenit de uimire. La exclamația suveranului că nu sînt decît „niște copii[11], Ion Brătianu îi răspunde că „de nimeni nu sunt mai sigur ca de ei“. Procedând în acest chip, Ion Brătianu a știut să folosească cele mai nimerite mijloace pedagogice pentru educația copiilor săi.

Cu toate că era absorbit de grija treburilor publice, totuși el a izbutit ca să găsească răgazul trebuitor să se ocupe

în de-aproape cu educația odraslelor sale, supraveghind bunul mers al creșterii lor, chiar și pînă la detalii. Ori de cîte ori surprindea vreo abatere, intervenea cu autoritate și hotărîre. Nici chiar în timpul studiilor de la Paris Ionel nu scapă de supravegherea tatălui său. Pentru vina de puțină însemnătate, — se prezentase la internat cu o întîrziere de o zi — el și-a atras din partea lui Ion Brătianu o mustrare din cele mai aspre. în faptul mărunt al neprezentării la timp, Ion Brătianu vedea o mare scădere pentru omul care vrea să joace un rol în viață. Motivele invocate de Ionel pentru ușurarea vinovăției, deși nu erau lipsite de temei, treceau în ochii bătrînului drept semne de slăbiciune. Nu putea concepe ca din pricina oboselii (făcuse drumul de la București la Paris, în tren, timp de trei zile și trei nopți) și de dragul odihnei, să lipsească cineva de la datorie. Sub nici un chip nu înțelegea să tolereze asemenea atitudini din partea copilului său. De aceea îl mustră pe Ionel cu asprime.

„Mi-ai dat, îi scrie dînsul, măsura de ce-ai să fii. Este, dar, de prisos ca să mă faci să o simt cu scrisorile tale, pe care poți fi sigur că nu le mai citesc".

Din destăinuirile D-nei Sabina Cantacuzino, fiica mai mare a lui I. Brătianu, aflăm impresia puternică pe care a produs-o asupra lui Ionel atitudinea tatălui său. Din cele cîteva fapte înșirate mai sus, ne putem da seama de educația solidă pe care a primit-o de la părintele său, viitorul conducător al destinelor neamului românesc. Bătrînul Brătianu a înțeles să-și iubească copiii, fără slăbiciune.

Mama lui, la rîndul ei, femeie superioară, mai cu seamă prin însușirile sale sufletești, a exercitat asupra lui Ionel o influență binefăcătoare. înțelegătoare și entuziastă, devotată și duioasă, activă dar discretă, ea

era tipul femeii născute să fie tovarășa ideală a soțului ei și mamă pricepută a copiilor săi. Înrîuririi mamei lui datorește Ionel Brătianu cultivarea laturii lirice a per-

sonalității sale. Ea a știut să dezvolte în sufletul lui sentimentul afecțiunii duioase. Corespondența dintre ei înfățișează marelui public un Brătianu cu totul necunoscut. Mulți vor rămîne surprinși, cînd vor afla că Ionel era o fire foarte iubitoare, sensibilă și duioasă. Nu lăsa să treacă o zi fără să scrie părinților de la Paris. Din pură afecțiune, căuta să nu le căşuneze nici o supărare. Ca să facă pe placul tatălui său, urmează ingineria, deși-1 atrăgeau cercetările istorice. Nu cruța nici o jertfă sau osteneală ca să vie în ajutorul părinților. își reduce cheltuielile personale, pînă la minimum posibil, ca să poată întrebuința salariul lui de inginer la ușurarea nevoilor familiei strîmtorate. Tînărul care se îndeletnicea cu cifrele și mecanica înveselea pe toți ai casei cu răvașele lui glumețe, compuse de dînsul în versuri cu prilejul diferitelor petreceri. Știa să găsească pentru fiecare cuvîntul potrivit care să stîmească rîsul, fără ca să producă însă vreo supărare sau jignire. Mulți vor rămîne surprinși cînd vor afla că Sfinxul de la Flo- rica, omul cu voința de fier, a fost în tinerețe autor de stihuri glumețe.

Contrar obiceiului vremii, după care odraslele protipendadei învățau în particular sau prin instituții străine, Ionel Brătianu își face studiile secundare la liceul Sf. Sava din București. Tatăl lui ține ca copilul său să fie întru toate un produs al pămîntului românesc. Numai studiile superioare le face în străinătate. Pe vremea aceea nu exista la București Școala Politehnică. El e nevoit prin urmare să se ducă în Franța, unde urmează Politehnica și Școala de Poduri și Șosele din Paris.

în vederea satisfacerii nevoilor României moderne, tatăl lor caută să deie copiilor o pregătire tehnică. Ionel Brătianu devine inginer din voia tatălui său. Altele erau

însă înclinațiile lui. După cum am amintit în altă parte, el ar fi dorit să se consacre cercetărilor istorice, studiul istoric fiind marea lui pasiune. Aceasta nu l-a împiedicat

ca să fie un strălucit student al Politehnicii din Paris și să se afirme în corpul tehnic ca un element de valoare.

în tînărul inginer de la Căile Ferate lumea nu era dispusă să vadă un viitor om politic, necum să întrezărească un mare bărbat de stat. Se aștepta de bună seamă să-1 vadă ocupînd cele mai înalte trepte ierarhice ale corpului tehnic din care făcea parte.

Iată însă că, pe neașteptate și spre surprinderea generală, părăsește cariera pentru care se pregătise și, din motivele expuse în altă parte, se azvîrle în viitoarea luptelor politice. Răspunderea chemării care i-o impunea calitatea de fiu al lui Ion Brătianu. Abia își face intrarea în viața politică și îl vedem îndată deputat de Gorj. Cu ocazia alegerilor care-1 vor trimite în parlament, el ia primul contact cu publicul și rostește întâia lui cuvîntare. E interesantă această cuvîntare pe care o rostește el cu prilejul botezului său politic. înaintea unui colegiu de mari proprietari are îndrăzneala să pună clar și răspicat chestia țărănească.

„Prima solicitudine, spune dînsul, o merită țăranul, el care mai mult suferă de răul actual și de ale cărui puteri mai mult depinde viitorul național ; căci viitorul unui stat democratic nu e pe deplin asigurat decît cînd în fiecare suflet există conștiința solidarității sociale, cînd în fiecare trup este vigoare destulă pentru realizarea aspirațiunilor obștești".

Așează, după cum reiese din aceste cuvinte, problema țărănească în cadrul marilor interese de stat. Dîndu-și seama de marile dificultăți care le întâmpină o asemenea operă, dînsul adaugă : „Această reformă cere timp și energie ; ea nu se poate întrona decît prin luptă cu

deprinderile rele și nu sînt misiuni mai grele decît acelea de educator".

După cum vedem, din prima lui manifestare publică, chestia țărănească formează obiectul central al preocu-

părilor sale politice.

Nu vor trece doi ani de zile de la intrarea lui în parlament, și cu prima remaniere îl găsim pe banca ministerială. E ministrul cel mai tînăr ; abia numără '33 de ani. De bună seamă că această fulgerătoare ascensiune o datora numelui său. Intrat de curînd în viața politică, n-avusese nici timpul material, nici prilejul ca să-și dovedească aptitudinile și să-și afirme personalitatea. Activitatea lui de raportor al cîtorva legi de puțină însemnătate nu îndreptățea întru nimic fulgerătoarea lui ascensiune. Elementele valoroase, cu reputația stabilită, nu obțineau în partidul liberal decît favoarea unui mandat de deputat. E cazul lui Take Ionescu, Gheorghe Panu, Coco Dumitrescu, Disescu, Arion, Delavrancea și atîția alții.

Fotoliul ministerial era pentru aceste elemente strălucite un mare semn de întrebare.

Brătianu este între cei dinții ca să recunoască acest lucru.

Răspunzînd oratorilor, cu ocazia unui banchet dat de corpul tehnic, dînsul își caracterizează situația în chipul următor :

„Cînd un tînăr ofițer, în goana calului, trece cu stindardul regimentului în mînă, bătrînii generali și tot corpul ofițeresc trag săbiile și salută. Nebun ar fi însă ofițerul acela dacă ar lua acele saluturi pentru dînsul, cînd ele se adresează steagului, simbol al unirii și al comunei conlucrări. Știu că numele pe care-1 port e principalul titlu : departe însă de a regreta aceasta, văd în el un îndemn puternic și un învățămînt pentru toți, căci dovedește că societatea românească oricare i-ar. fi șovăielile aparente, știe să prețuiască serviciile aduse și-și

poartă recunoștința chiar asupra fiilor acelora care au bine-meritiat“.

Același lucru caută să scoată în evidență și cu prilejul

alegerii ca șef al partidului : ,,D-vs., toți, spune dînsul în discursul ce-1 rostește cu această ocazie, ați văzut în numele meu o legătură nouă cu tradițiunile vechi și glorioase ale partidului, iar în vîrsta mea ați văzut o legătură cu generațiunile mai tinere, chemate să conlucreze la progresul acestui partid, să-i asigure viitorul".

Nu putea să nu-și deie seama că, în cea mai mare parte, noua demnitate de șef al partidului o datora ilustrului său nume. Ce-i drept, în cursul activității sale dase numeroase și palpabile dovezi de aptitudini politice. Ele nu erau însă îndestulătoare ca să se impuie numai pe baza lor la conducerea partidului. Erau în sinul partidului elemente care, prin statul lor de serviciu, erau mult mai îndreptățite decît dînsul ca să ocupe demnitatea de șef. Un Ferechide sau Spiru Haret puteau revendica șefia cu mai multe drepturi. Foarte multă lume era indispusă de practicarea acestui sistem anti-democratic după care se făcea selecția valorilor. Se socotea, ca o rămășiță a moravurilor feudale, ca blazonul numelui să constituie principalul titlu de merit. Se va vorbi din ce în ce mai insistent de dinastia Brătienilor ca de a doua dinastie domnitoare din Țara Românească. Contele de Billow o va denumi „clanul Brătienilor". Vor fi persoane care vor considera dinastia Brătienilor mai tare decît aceea a Hohenzollernilor.

Dinastia regală, vor susține aceștia, ocupă tronul și poartă coroana, sceptrul puterii însă îl dețin Brătienii.

Cine putea bănui în tînărul ministru din 1897, care se strecura sfios și stîngaci pe banca ministerială, pe „dictatorul" de mîine al politicii românești ?

Lumea nu-1 cunoștea decît ca pe un tînăr ce poartă un nume ilustru, inginer de meserie și cuceritor de femei. Simpatia cercurilor politice o cîștigă pe-ndelete

prin înfățișarea lui fizică, creșterea aleasă și amabilitatea lui cuceritoare. Primul ministeriat nu se distinge prin ceva deosebit. De altfel, pe la diferite departamente pe

unde a trecut n-a fost omul care să lase urme, să facă epocă. Nu și-a dat nici cea mai mică osteneală ca să treacă un admirabil ministru de resort. Nu prea-și bătea capul cu studierea migăloasă a dosarelor, cu reorganizarea ministerului sau cu colecționarea legilor. Avea o repulsie organică pentru munca materială și birocratică. Cu un cuvîsnt, n-avea deloc calitățile unui bun ministru de resort.

Unii au vrut să vadă într-asta o mare scădere a lui Brătianu. Cum, de asemenea, au vrut să vadă scăderi în unele din apucăturile lui. Avea obiceiul să se culce de vreme, să doarmă după masă și să steie ceasuri întregi tolănit într-un fotoliu sau întins pe-o canapea. Nu renunța la aceste obiceiuri, ca și la deprinderea de a se ocupa cu lucruri străine de preocupările politice, nici măcar în momentele cele mai critice și mai zbuciumate ale existenței sale, când conducea treburile statului, în timpul neutralității sau acel al războiului. Nu i se spunea în epoca neutralității că, în timp ce el doarme la Florica, România pierde trenul ?

Cît de mult se înșelau !

în primul rînd, se pierdea din vedere adevăratul rost al unui om de stat. Rolul lui e ca să supravegheze bunul mers al aparatului de stat, îmbrățișînd toate nevoile, interesele și năzuințele obștei. El are chemarea ca să reflecteze cu profunzime asupra evenimentelor însemnate, asupra cek>r mai nimerite soluții care trebuie date diferitelor probleme de ordin superior și general. Lui îi revine sarcina grea ca să cuprindă cu privirea un orizont cît mai larg cu putință, să întrevadă cît mai clar, să prevadă cît mai just, să preîntîmpine cît mai bine greutățile și primejdia.

Continua preocupare de treburile departamentului, cu munca migăloasă de fiecare zi, cu rezolvarea chestiunilor curente .și mărunte, cu întreg birocratismul sîcîitor dar

inerent unei asemenea întreprinderi, pe lîngă că-ți răpește vremea și-ți macină energia și elanul, mai are cusurul de a-ți deforma optica, limitîndu-ți orizontul. Privești și vezi oamenii și evenimentele prin prisma defectuoasă a specialistului.

în lipsa de zel a lui Brătianu pentru treburile departamentului, departe de a vedea prin urmare o scădere, vedem, dimpotrivă, o mare calitate. Un altul, în locul lui, și-ar fi dat toată osteneala ca să se afirme ca un bun ministru de resort. Brătianu, însă, sigur de sine, n-a avut asemenea vanități. Nu rîvnea în .politica Țării Românești gloria meșterilor pricepuți. Revendica pentru dînsul gloria arhitectului care concepe planul și conduce lucrarea.

Nu urmează, de aici, că Brătianu, cînd vroia, nu era în stare să fie un bun ministru de resort. A dovedit-o cu prisosință în timpul răscoalelor și a neutralității. La 1907, în împrejurări așa de critice, a condus departamentul internelor cu pricepere și fermitate.

Pe vremea neutralității, în acele momente hotărîtoare pentru soarta românismului, fără să fie titularul departamentului, a condus cu o mînă de maestru politica externă a țării.

în ce privește înclinația lui spre o trîndăvie orientală, de asemenea nu sîntem deloc dispuși să o socotim ca o scădere. De multe ori, așa de mult bîrfita trîndăvie e cu mult mai productivă decît cea mai febrilă agitație. Deseoi, în acele momente de trîndăvie, cînd sufletul este l'ber și stăpîn pe mișcările sale, se găsesc soluțiile cele mai ingenioase, se zămislesc și se conturează cele mai măestre planuri, se iau și se execută cele mai eroice hotărîri. De o asemenea speță fecundă era trîndăvia orientală a lui Ionel Brătianu.

*
* *

Tînărul Ionel Brătianu care, în calitatea sa de deputat

și ministru, nu se remarcase în chip deosebit în perioada guvernării, începe să se manifeste și să se afirme cu putere odată cu trecerea partidului în opoziție. Fiind unul dintre cei trei liberali care reușesc în alegerile din mai 1899, el devine, în Parlament, purtătorul de cuvînt al partidului. în această calitate oficială va duce întreaga luptă parlamentară timp de doi ani de zile cît durează guvernarea conservatoare. Sarcina era din cele mai grele. Trebuia să ție piept unei adevărate falange de oratori strălucițl de care dispunea guvernul. Fără să poată egala în elocință pe un Take Ionescu sau Carp, totuși tînărul debutant a reușit să-și îndeplinească cu conștiinciozitate datoria.

Discursurile lui impun prin tonul lor ponderat, prin lipsa de artificii, ținuta elegantă și rezervată, claritatea ideilor, fermitatea convingerilor și patriotismul care vibrează într-însele. Activitatea lui politică însă nu se mărginește numai pe tărîmul luptei parlamentare. Ea se desfășoară și mai amplu în cadrele partidului. El își dădea foarte bine seama că partidul nu va putea continua să se mențină la suprafața vieții politice dacă nu-și va potrivi pasul cu ritmul vremii. Ca să corespundă acestei cerințe, simțea că-i nevoie de o reorganizare a partidului, prin revizuirea programului și a cadrelor. După cum era și logic, urma să înceapă cu revizuirea programului. în vederea acestui dublu scop întreprinde acțiunea de recrutare de elemente tinere și valoroase.

Pleiada de intelectuali merituoși și entuziaști care formau statul major al partidului socialist constituie pentru Brătianu cea mai nimerită și prețioasă achiziție. Cu această ocazie se manifestă într-o bună măsură spiritul politic al lui Brătianu. Pe de o parte, face partidului liberal o transfuziune de sînge oxigenat, iar, pe de alta,

reușește ca să destrame embrionara organizație socialistă care putea să prezinte o primejdie în viitor. Tot cu această împrejurare, avem prilejul să vedem tactul și

abilitatea lui. Izbutește ca să convingă pe socialiști să treacă la liberali, cum izbutește de asemenea să-nfrîngă ostilitatea lui Mitică Sturza și a vechilor cadre. Pentru îmbunarea lui Sturza știe să aleagă momentul psihologic cel mai potrivit. Bătrînul șef al partidului liberal era foarte afectat din pricina campaniei furioase pe care o ducea partidul conservator împotriva sa pe chestia națională.

Ca răspuns la aceste atacuri, tineretul liberal, din inițiativa lui Ionel Brătianu, organizează la Liedertafel un banchet în onoarea lui Dimitrie Sturza. Cu această ocazie are loc botezul politic al tinerilor socialiști care treceau la liberali. în cuvinte înflăcărate, Radovici, Morțun și alții arată motivele care-i determinaseră să intre în partidul liberal și veștejesc cu energie acțiunea și metodele partidului conservator. în asemenea condiții și stare sufletească, șeful partidului sfîrșește prin a primi cu bunăvoință intrarea socialiștilor în partid.

în salutul care-1 adresează noilor înscriși, Brătianu caută să sublinieze în chip indirect noua orientare a partidului, ridicînd paharul pentru izbînda apostolatului căruia se închină această nouă forță. „Primejdia cea mare, zice el, nu stă în faptul că sînt cîțiva răi, ci în acela că sînt prea mulți indiferenți".

Această nouă forță, pe care o salută Ionel Brătianu și care va face epocă în partidul liberal, e cunoscută sub numele de tinerimea generoasă. Ea își va găsi în Constantin Stere exponentul ei cel mai autorizat și mai strălucit. Brătianu își va face dintr-însul primul lui aghiotant. Valorosul profesor de la Iași îi va fi, pînă la război, colaboratorul cel mai prețios și amicul politic cel mai intim. Așa de strînsă era într-o vreme legătura din-

tre dînșii, încît era un moment cînd se credea că Brătianu nu acționează decît după directivele date de Stere.

Fără îndoială, Stere a jucat un rol foarte însemnat în conducerea partidului, înainte de război. A fost, după

cum am spus mai sus, animatorul și doctrinarul tinerimii generoase. Sîntem însă departe de realitate dacă am socoti pe Brătianu ca omul care ar lucra sub sugestiile și directivele profesorului Stere. Dimpotrivă, Brătianu n-a făcut decît să se servească de serviciile și concursul lud, în vederea scopului urmărit de dînsul. Partizan convins al reformelor democratice și adept al orientării partidului spre stînga, vedea în fostul exilat din Siberia un colaborator din cei mai prețioși. în timpul războiului, însă, cînd Stere, din cauza divergenței de convingere, nu-i mai putea servi de colaborator, se dispensează foarte ușor de sfaturile și sugestiile sale, mulțumindu-se numai ca prin fel de fel de manevre să-i facă cît mai inofensivă acțiunea lui. în acest scop, a mers așa de departe, încît a călcat pînă și legile prieteniei. Cu toată intimitatea care exista între ei, nu și-a îngăduit nici măcar loialitatea ca să-i dezvăluie adevăratul lui gînd. Pînă la sfîrșit Stere nu știa încotro se orientează Brătianu. Cu- noscîndu-i temperamentul și convingerile, socotea ca o primejdie faptul de a-i destăinui intențiile sale. Prin fel de fel de însărcinări, căuta chiar să inducă în eroare pe rusofobul Stere. Nu se poate spune că manevra n-a reușit într-o bună măsură.

De-aci vedem cît de eronată a fost versiunea după care Brătianu ar fi lucrat sub sugestiile și directivele directorului „Vieții Românești ". în afară de Stere s-a mai spus despre Brătianu că-n dosul lui lucra oculta sau Alecu Constantinescu. A fost o vreme cînd se vorbea că adevăratul conducător al partidului era Vintilă. în așa măsură era suspectată capacitatea sa.

Incontestabil, Eugen Carada, acest om de înaltă valoare, a foet pentru începutul politic al lui Ionel Brătianu

de un mare folos. De asemenea, Alecu Constantinescu și Vintilă, unul prin inteligența lui sclipitoare, celălalt prin munca lui de catîr, au fost și dînșii auxiliari prețioși ai

operei sale. Conducătorul efectiv al partidului, în directivele lui generale, a fost însă numai Ionel Brătianu. E caracteristică în această privință replica pe care el o dă unui om de talia lui Take Ionescu care, pe lîngă valoarea și importanța persoanei sale, mai avea și calitatea de-a fi șef al celui de-al doilea partid de guvernă- mînt. „Eu nu împărtășesc politica României cu nimeni ; asta-i treaba mea". Aceste cuvinte, el le rostea la Iași, pe timpul refugiului, în niște împrejurări critice pentru țară și pentru dînsul, cînd oricare altul în locul lui ar fi căutat să solidarizeze și pe alții la răspundere.

Cînd Alecu Constantinescu a crezut că-și poate lua aere de independență, Brătianu nu s-a sfiit ca să-l execute fără menajamente, în plină ședință plenară. Toma Stelian, o podoabă a partidului liberal, a trebuit să plătească cu decapitarea sa politică unele veleități de independență.

Hotărît lucru, contrar versiunilor care au circulat, Ionel Brătianu a fost șef al partidului liberal în toată puterea cuvîntului.

Din acest exces de autoritate cu care a condus partidul, au rezultat și unele neajunsuri.

Individualitățile fiind împiedicate în libera lor dezvoltare, nu s-au putut forma prin exercițiu și selecție cadrele conducătoare capabile să suplinească lipsa șefului. Simple elemente de execuție, odată cu dispariția lui Ionel Brătianu, care concentrase în mîna lui toată puterea și toate inițiativele, partidul a rămas văduvit de conducere. Nici pînă astăzi [III] el nu-și poate reveni în fire, simțind la fiecare pas lipsa conducătorului dispărut din

viață. Oftează nostalgic după dînsul, îi regretă lipsa la fiecare moment și rămîne mereu inconsolabil.

Nici nu se poate un omagiu mai mare.

III **In 1935**

*
* *

într-unul din discursurile rostite cu prilejul unei discuții la Mesaj, răspunzînd Băncii Ministeriale, Ionel Brătianu ne arată care trebuie să fie pentru un bărbat de stat izvorul inspirației sale politice. „Mă îngrijește, spune el, frumoasa frază pe care dl ministru de finanțe o făcea la sfîrșitul discursului său cînd mărturisea că are o mîndrie personală, în care constă forța sa. D-sa, totdeodată, ne spune că, într-un moment de infirmitate, urechea d-sale îi permisese să-și audă bătăile inimii. Să-mi fie îngăduit a zice că mie mi se pare că discuțiu- nile, diversiunile și frazele frumoase pe care le facem în asemenea împrejurări sînt ca acele jocuri ale copiilor care, pe marginea oceanului, ridică ziduri de nisip și cred că prin zgomotul strigărilor lor vor asurzi vocea profundă, mare și eternă a oceanului adînc și plin de viață, al cărui val, cînd vine, în nimic preface clădirile de nisip copilărești. Eu, contrariu d-lui ministru de finanțe, care, cu mîndrie personală își concentrează atențiunea asupra propriilor sale pulsațiuni, eu zic că-n situații grave, în momente ca acestea, ar trebui ca orice om de stat să-și deschidă largi urechile la zgomotele din afară, să asculte vocea profundă a oceanului plin de viață, s-o pătrundă și s-o înțeleagă, să-și reamintească toate necazurile trecutului acestui popor, să-i simtă toate trudele prezentului, pentru ca să-i poată îndeplini toate aspirațiile pentru viitor".

Evenimentele s-au însărcinat să dovedească temeinicia tezei lui Brătianu. Ele au arătat cu prisosință că fostul șef al partidului liberal pășise pe calea cea bună. Alții, care s-au încumetat ca să apuce alăturea de drumul

indicat de glasul mulțimii, au trebuit să plătească scump această îndrăzneală ; au mers la dezastru.

E cazul lui Petre Carp, omul politic înzestrat cu multe

însușiri de ordin intelectual și moral. A avut însă marele cusur ca să disprețuiască mulțimea cu nevoile și aspirațiile ei. Poate că Brătianu n-a avut resursele unui Petre Carp, dar a avut în schimb calitatea că a știut să plece urechea și să asculte freamătul mulțimii ; și-a însușit nevoile, i-a înțeles aspirațiile. In unison cu năzuințele norodului, a fost ferit ca să greșească și a fost normal să biruiască. De la început și-a dat seama că dacă partidul vrea să mai joace un rol de frunte în viața politică, menținîndu-se ca cel mai.de seamă instrument de guvernare a țării, va trebui ca el să-și potrivească pasul cu ritmul vremii. De aceea întreprinde el metodic și cu tact primenirea cadrelor prin transfuziunea de sînge nou și viguros al tineremii generoase și prin revizuirea programului în sensul unor largi reforme cu caracter democratic. Chestia agrară, în special, formează obiectul preocupărilor sale. în rezolvarea ei, în folosul mulțimii, vede dînsul soluția fericită a celei mai vitale probleme de ordin social și național a statului român.

Am văzut cum din prima lui manifestare politică a înțeles să pună problema răspicat în fața unui colegiu de mari proprietari, cărora venea să le solicite votul. De atunci, nu lasă să treacă nici un prilej fără să nu manifeste interesul cel mare ce-1 purta acestei chestiuni. „Situația noastră rea, spune el în discursul la Mesaj din martie 1905, cere fără întîrziere, ca o necesitate de existență, progresele care să ne ridice la nivelul occidentului cult, între care ridicarea stării țăranului constituie punctul cardinal al procesului nostru vital".

Cu cîteva luni de zile mai tîrziu, cu ocazia unui banchet al organizației liberale din Rîmnicu-Vîlcea care sărbătorea pe D. Sturza și Ionel Brătianu, acesta va spune. „D. Sturza ne vorbea despre sanatorii de ftisie,

dar noi avem de a combate și o altă ftisie, microbul mizeriei și-al ignoranței... Poporul nostru este sărac într-o țară bogată și străinul e izbit de acest contrast". Lui

Mișu Cantacuzino, care imputa partidului liberal inconsecvența lui programatică în privința intervenției statului, în dauna libertății individului, Brătianu îi va răspunde foarte just și cu succes : „Asemenea libertăți sunt adevărate asupriri, asemenea egalități de luptă sunt adevărate înșelătorii. A lăsa să lupte pe milionarul de astăzi, egal la egal, fără intervenția statului, cu țăranul, a lăsa pe țăran, care n-are decît sapa lui, să lupte cu aceia care au la dispoziția lor acumulate capitalurile de forță mecanică și de forță de bani, ar fi o adevărată naivitate din partea unora și ar fi o monstruoasă nedreptate din partea celor conștienți".

Prin aceste cuvinte se vede foarte bine simțul de dreptate, de generozitate al lui Ionel Brătianu, ca și spiritul lui de adevărat om de stat. în Parlament se va ridica cu toată energia împotriva exploatării țăranului de către arendași. Referindu-se la familia Mochi Fischer, o singură familie asociată care poseda o întindere superioară multora din districtele țării, oratorul spune cu indignare : „Ei nu exploatează atît forțele fecunde ale naturii, cît exploatează, cămătărește, munca și nevoile țărănimii. Rezultatul fatal ai activității lor crescînde e mizeria populației și revolta sentimentului de dreptate".

Evenimentele din 1901 au împiedicat pe Brătianu și partidului liberal ca să se poată ocupa cu rezolvarea chestiei țărănești. Toată atenția era absorbită de remedierea înspăimântătoarei crize financiare, economice prin care trecea statul. El era aproape în pragul falimentului. Partidul conservator, neputînd face față situației, demisionează și Sturza e însărcinat cu formarea guvernului. Guvernul liberal, datorită competenței și măsurilor luate, a reușit ca să ducă la bun sfîrșit opera de salvare a sta-

tului. Odată această sarcină împlinită, Ionel Brătianu găsește cu cale ca să provoace căderea guvernului.

în opoziție, partidul liberal, sub conducerea lui Ionel Brătianu, pune pe tapet chestia țărănească. Spiru Haret prin cunoscuta lui broșură „Chestia țărănească[11], publicată pe la începutul anului 1905, Stere prin studiile și activitatea sa de la „Viața Românească[11], Vintilă prin articolul publicat în „Tribuna[11] din Arad, ca și alte persoane. examinează în toată amploarea ei problema care prin însemnătatea ei trebuie să domine toate preocupările epocei, pledînd cu căldură și competență în favoarea unor măsuri cît mai grabnice care să poată remedia, măcar în parte, răul. în programul întocmit de comitetul executiv și admis în consfătuirea din 3 decembrie 1906, figurează, ca punct central, rezolvarea urgentă a chestiunii țărănești. Plecînd de la constatarea că „Existența Statului și dăinuirea națiunii atîrnă de bună-starea țărănimei[1]', programul partidului liberal prevedea o serie de măsuri menite să stăvilească „Exploatarea neomenească a țărănimei[11].

Ionel Brătianu conduce în persoană campania pentru promovarea ideilor enunțate în program. „îndeplinind această operă, spune el la întrunirea de la Galați din anul 1907, nu săvîrșim numai o faptă de filantropie, ci o adevărată operă de siguranță publică[11]. Nu trece nici o lună de zile de la data acestor declarații, cînd izbucnește răscoala. Partidul conservator care se găsea la putere este incapabil să facă față situației. în toiul fră- mîntărilor ce zguduiau din țîțîni temeliile statului, conservatorii erau absorbiți de luptele intestine. Nici măcar în ceasul al 12-lea guvernul nu se îndură ca să accepte măsurile preconizate de Take Ionescu și care urmăreau îmbunătățirea soartei țăranilor. Paralizați, cei de la cîrmă privesc ou groază cum se întinde focul.

Situația e cît se poate de critică.

5 GALERIA OAMENILOR POLITICI

în zăpăceala și inconștiența lor, un grup de cîțiva proprietari olteni au năstrușnica idee ca să ceară în chip formal guvernului austro-ungar să intervină cu armata ca

să-i apere. Pe culoarele camerei circulă veşti din cele mai alarmante. Se zvoneşte că Austro-Ungaria, văzînd proporţiile luate de răscoale şi temîndu-se ca ele să nu se întindă în Ardeal şi Bucovina, a hotărît să trimită în România două divizii ca să potolească revoluţia.

Ionel Brătianu, care se afla la Viena în timpul izbucnirii răzmeriţei, în interviul acordat ziarului ,,Neues Wiener Tageblatt", învinuieşte toate guvernele care s-au perindat la cîrma ţării că n-au făcut nimic pentru ţărani, critică modul cum sunt arendate moşiile şi promite înfiinţarea casei rurale. Conservatorii, în neputinţa lor să facă faţii împrejurărilor, sunt nevoiţi să cedeze locul liberalilor. îi revine lui Ionel Brătianu sarcina ingrată ca să restabilească liniştea, în calitatea sa de ministru de interne şi conducător de fapt al guvernului. Cu această ocazie, omul de lume, foarte afabil şi manierat, care făcea furori la Balul Curţii, dovedeşte singe rece şi fermitate. în excesul lor de zel, autorităţile, în special cele militare, au depăşit cu mult limita dictată de măsurile de represiune. Dacă o bună parte din atrocităţile săvîrşile de ţăranii răsculati îşi găseşte explicaţia în însuşi caracterul mişcării ce apare ca o reacţiune firească împtriva unei împilări seculare, cînd era fatal să izbucnească tot veninul îngrămădit de veacuri în sufletul lor necăjit şi copleşit de povara noianului de nedreptăţi îndurate, atrocităţile săvîrştie de autorităţi n-au niciun fel de justificare.

Cu atît mai mult, cu cît cea mai mare parte dintre ele s-a petrecut după potolirea răscoalelor. în intenţia lui Brătianu însă era ca să evite pe cît se poate ciocnirile sîngeroase. De aceea a încredinţat posturile de prefect în mîna elementelor de primul rang. Astfel, a fost numit prefect la Iaşi Stere, la Fălciu dr. Lupu, la Vaslui

dr. Radovici ; numiri fericite, căci în aceste judeţe n-a curs nicio picătură de sînge. Mina lui Brătianu însă a fost mai puţin norocoasă în alegerea unor prefecţi. Aceştia,

lipsiți de pricepere, de tact și energie, n-au știut să evite vărsarea de sînge și, ceea ce e de neiertat, jertfele inutile. în năucirea lor, ei au uitat că sunt oameni care poartă răspunderea unor situații oficiale și cărora nu le este îngăduit, sub niciun chip, ca să se identifice cu insurgențe care-și dau drumul liber patimilor și tuturor pornirilor ancestrale. Lucrurile acestea, însă, nu pot șterge meritul intențiilor lui Ionel Brătianu. După restabilirea liniștei, guvernul proiectează o serie de măsuri menite să îmbunătățească starea precară a țărănimii. „Repara- țiunea cea mare, declară Ionel Brătianu la Brăila, o vom căuta cu toată energia în îndreptarea stării țăranului[11]. Sau : „Nu admitem funcțiunea de călău, — continuă el declarațiile la Craiova — ci misiunea de doctor, spre a face posibilă libera dezvoltare a tuturor factorilor necesari statului. Doctrinei antagonismului dintre clase, noi îi opunem doctrina solidarității naționale[1'].

în acest scop, se votează în sesiunea legislativă din 1907—1908 legea învoielilor agricole, Casa Rurală, monopolul cîrciumilor, legea împotriva trusturilor. Erau leacuri bune numai ca să-mblînzească duritatea soartei țăranului, dar nicidecum ca să curme răul din rădăcină.

Aripa stingă a partidului, în frunte cu însuși fratele lui Ionel — Vintilă — ar fi dorit măsuri mai radicale, îndeosebi stăruia pentru dărîmarea colegiilor cenzitare și lărgirea dreptului de vot. Cu toate aceste îndemnuri și insistențe, Brătianu continua să se menție în rezervă. Nu înțelegea ca să se avînte pe calea unor reforme în- drăznețe. Socotea că nu sosise încă momentul prielnic pentru asemenea întreprindere. Mulți erau dezamăgiți de această atitudine a lui Ionel Brătianu ; o socoteau ca o lipsă de îndrăzneală și de hotărâre. Erau persoane care nu se dădeau în lături ca să-și manifeste nemulțumi-

rea. Pînă și în preajma lui se auzea spunîndu-se : ,,Ce păcat că Brătianu e atît de nehotărît, ce păcat că este atît

de șovăitor. Ce n-am putea face dacă ar ști ce vrea și dacă ar vrea ce știe". (I. G. Duca : *Portrete* și *amintiri).* Nu va trece mult și lumea politică se va convinge de contrariul. Ionel Brătianu va dovedi prin elocvența faptelor că e cel mai hotărît din oamenii politici, care știe foarte bine ce vrea și care nu cunoaște șovăiala sau teama.

Nehotărîrea și șovăiala lui aparentă izvorau din părerea care o avea că atmosfera nu-i deloc pregătită pentru acceptarea unor reforme radicale.

Marea proprietate, fără să reprezinte atotputernicia de odinioară, era totuși capabilă ca să opună o rezistență eficace și nu era îndeajuns de prevăzătoare ca să facă concesiile dictate de împrejurări. Evenimentele din 1907 erau în această privință o probă destul de elocventă. Nici măcar în ceasul al 12-lea, conservatorii, care reprezentau pe marii latifundiari, nu s-au îndurat să facă în favoarea țărănimei unele concesii și jertfe de minimă importanță. În toiul răscoalei, Petre Carp se declară hotărît împotriva oricărei legiuiri care-ar atinge marea proprietate.

La manifestația de simpatie organizată de societatea agrară — Asociația marilor proprietari — pentru ideile exprimate de Carp în favoarea marii proprietăți, el le spune că este de datoria lor să facă politică în acele momente, ca astfel chestiunea țărănească să nu se poată rezolva decît în sensul indicațiilor date de dînșii.

Proiectele de legi care privesc învoielile agricole, Casa Rurală, trusturile întîmpină din partea conservatorilor o opoziție îndîrjită. Nicu Filipescu le taxează drept reforme socialiste.

Un om de talia lui Take Ionescu care, prin firea lui, era accesibil celor mai înaintate idei, era și dînsul în bună parte prizonierul marilor proprietari, care formau

statul lui major. La rîndul lor, masele lipsite de conștiința și pregătirea necesară, nu puteau constitui un element de luptă eficace. Pe de altă parte, în opinia publică dăinuia

încă cultul „proprietății sacre și inviolabile".

Concepția proprietății, ca o funcție socială, era privită ca o formulă anarhică. In asemenea condiții, Ionel Brătianu socotea că nu sunase încă ceasul marilor reforme. De aceea se mulțumea să stea în espectativă, pîndind momentul tactic.

La 1913, după campania din Bulgaria, cînd se convinge de necesitatea urgentă a unor reforme radicale și socotea momentul favorabil, Brătianu devine pe neașteptate partizanul cel mai aprig al reformelor.

în fața obiecțiilor, nu lipsite de temei, ridicate de către unii din membrii partidului, cu privire la inconvenientele și repercusiunile ce le-ar putea reprezenta pentru partidul liberal un asemenea program, Brătianu răspunde categoric : „Sau partidul mă urmează cu toată însuflețirea, sau nu mai stau în fruntea lui și, ca simplu particular, propovăduiesc ideea exproprierii. Partidul național liberal trebuie să priceapă că, la această cotitură a istoriei, sau va reuși să schimbe structura socială a României, sau rațiunea lui de a fi în viața publică a țării încetează de a mai exista. Nu-mi vorbiți de rezistența conservatorilor. Ea nu mă sperie. Am prevăzut-o din ceasul din care m-am hotărît. Datoria noastră astăzi este s-o înfrîngem. (I. G. Duca : *Portrete și amintiri).*

în întrevederea avută cu Nicolae lorga, în vara anului 1913, Brătianu îi comunică „intenția sa fermă de a da țăranului pămînt și vot". (N. lorga : *Sub trei regi).* La obiecțiile și propunerile lui lorga ca, în loc de expropriere, pe care o credea de natură să rupă echilibrul social, să se mulțumească pentru moment cu arendarea pămîntului țăranilor, iar în locul sufragiului universal, unul pe „Curii ca-n Bucovina", Brătianu rămîne intransigent pe terenul reformelor radicale. „Le voia, mărturi-

sește marele istoric, de o singură formă pentru toți, absolută și imediat".

Nu-1 intimida nici chiar o eventuală opoziție din

partea regelui Carol I, suveranul de mare prestigiu. Se știa că dînsul este un susținător al marei proprietăți. „Regele trebuie să fie convins și-4 voi convinge", răspunde el plin de încredere celor care-i aduceau această obiecție. Cu toate că sarcina părea foarte anevoiasă, totuși Brătianu izbuti să-1 convingă. în fața argumentelor, invocate de șeful partidului liberal, că reformele înseamnă o splendidă încoronare a operei sale și cea mai puternică chezășie pentru viitorul și tăria dinastiei și îndeosebi că nu-i bine ca să lase succesorului său, drept moștenire, o problemă atît de gravă nerezolvată, regele sfîrși prin a-și însuși reformele, dîndu-le regeasca sa aprobare. A fost lovitura de maestru a lui Brătianu. Venea tocmai după succesul partidului conservator care prezidase pacea de la București. Pentru prima oară se petrecuse, în istoria modernă a României, un eveniment important fără contribuția partidului liberal.

Fără geniul politic al lui Ionel Brătianu care a știut să-l întinerească, partidul ar fi cunoscut declinul. Numai datorită intervenției și energiei șefului, partidul se hotărăște să accepte reforma.

Congresul general al partidului, ce se întrunește în ziua de 20 octombrie 1913, și care aprobă în unanimitate moțiunea citită de Ferechide, ce cuprinde exproprierea și colegiul unic, nu face altceva decît să consfințească hotărîrea lui Ionel Brătianu, exprimată în memorabila lui scrisoare publicată în „Viitorul" cu data de 7 septembrie 1913 și unde vorbește de necesitatea urgentă a celor două reforme. Cei 10 fruntași ai partidului, cu toții mari proprietari care iau cuvîntul ca să proclame adeziunea lor la reformele anunțate, făgăduind tot concursul, denotă izbînda pe toată linia a tezei lui Brătianu. în aplauzele furtunoase ale congre-

siștilor, el explică necesitatea reformei agrare și justifică exproprierea. „Dacă principiul de expropriere poate fi

admis pentru crearea unui parc, a unei străzi, pentru exploatarea unei mine, cum nu poate fi admis pentru necesități sociale de care pot depinde siguranța și progresul statului ?“ Adversarilor, care invocă principiul de constituție, după care proprietatea era declarată „sacră și inviolabilă[11], Brătianu pe drept cuvînt le răspunde : „în chestiuni sociale, nu există principii care să aibă drept la respectul nostru[11] ; sau : „Nu există, în ierarhia principiilor omului de stat, vreun principiu care să treacă înaintea principiului de conservare națională[11]. Lui Petre Carp care, în calitatea sa de șef al conservatorilor, combate cu vehemență reformele, îi răspunde în termenii următori : „Ne-a spus că vorbește în numele unui trecut. Dar, oricît de ilustru ar fi acel trecut, noi îndreptăm privirile noastre spre viitor. Noi trăim în prezent, nu în trecut. Noi ne reamintim desigur de experiența trecutului, pentru a întări tot ce-a putut să fie bun într-însul, pentru a evita tot ce-a putut să fie primejdios și vătămător într-însul. Fiindcă avem conștiința că lucrăm astăzi pentru întemeierea unui viitor mai bun, de aceea privim cu respect, dar cu melancolie la oamenii care, în 1914, cred că reforma prin care se stabilește mai multă dreptate și mai multă solidaritate socială, poate să compromită două existențe indisolubil legate și pentru vecie asigurate : temelia dinastiei și siguranța statului[11].

însărcinat cu formarea guvernului la 2 ianuarie 1914, Brătianu se grăbește să convoace Corpul Electoral ca să se pronunțe asupra revizuirii constituției, în sensul reformelor anunțate. Alegerile dau partidului liberal o majoritate covîrșitoare. La colegiul întîi de Cameră, colegiul marilor proprietari, acest partid obține 16.477 voturi, în timp de conservatorii abia întrunesc 872. Brătianu avusese dreptate : țara era pregătită pentru acceptarea

reformelor, iar momentul bine ales. Cu toată împotrivirea îndîrjită a partidului conservator, Parlamentul votează

proiectul de modificare a constituției. Cu această ocazie, răspunzând opoziției conservatoare, Brătianu definește rolul claselor conducătoare în mecanismul unui stat. ,,E absolut necesar — susține dînsul — să arate că ele sînt clase dirigente, nu numai prin situațiile legale, create de constituție sau de alte legi, dar că ele se impun mai ales din punctul de vedere moral, pentru că ele vor să reprezinte în adevăr, în modul cel mai inteligent, interesele capitale ale statului și pentru că ele pot înțelege la momente mari — și trăim într-un moment de acesta — care le sînt datoriile și care sînt factorii esențiali pentru dezvoltarea statului de care ele se consideră cele dintîi răspunzătoare".

în urma votării proiectului de revizuire a constituției, Parlamentul e dizolvat, convocîndu-se pentru 1 mai colegiile electorale, în vederea alegerii camerelor constituante, care aveau menirea să modifice constituția, în sensul reformelor proiectate. în aceste alegeri, așa de importante, liberalii obțin din nou o majoritate impunătoare.

Șeful guvernului, socotind pe drept cuvînt că „opera de azi poate că este bine ca să nu fie operă liberală, ci să fie operă națională", face opoziției un apel în acest sens. După ce camerele constituante își aleg comisiile care trebuiau să pregătească proiectele de reformă, Parlamentul intră în vacanță (5 iunie). Urma ca în sesiunea de octombrie să aibă loc discutarea și votarea celor două proiecte de legi, destinate să schimbe radical structura societății românești. Tinerimea generoasă avea de ce să fie îneîntată ; se găsea în plăcuta situație de a nu regreta jertfa făcută. Vedea pe cale de înfăptuire aproape întregul program al revendicărilor sale. Constata cu satisfacție că nu se înșelase asupra omului în care

își pusese nădejdea. Ionel Brătianu corespundea în totul așteptărilor.

Iată, însă, că, pe la sfîrșitul lui iunie 1914, izbucnește războiul mondial. Evenimentele externe covîrșesc, prin gravitatea lor, toate preocupările momentului. Sînt în joc interesele cele mai vitale ale statului și neamului românesc. Atît guvernul cît și opinia publică sînt absorbite de politica externă. Primează, după cum era și firesc, problema națională. In asemenea condiții, problema reformelor își pierde din actualitate, devine chiar inoportună. Această amînare, survenită din forță majoră, nu poate fi de natură să micșoreze meritele lui Ionel Brătianu.

Istoria nepărtinitoare, care înregistrează faptele cu obiectivitate, ne arată cu prisosință rolul jucat de Ionel Brătianu în promovarea marilor reforme. în lumina faptelor și a datelor istorice apare fundamental falsă o anumită versiune destul de răspîndită și potrivit căreia reformele au fost smulse lui Brătianu sub presiunea evenimentelor de pe front și a revoluției rusești. Tocmai aici stă meritul lui Ionel Brătianu : a știut să previe aceste presiuni, n-a așteptat ca să-1 tîrască evenimentele. Cînd dînsul a luat inițiativa reformelor, în vara anului 1913, ne găseam în plină pace și nici măcar nu se întrezărea perspectiva revoluției rusești. La izbucnirea conflictului mondial, soarta reformelor era definitiv hotărîtă ; avuseseră loc, după cum am văzut, și alegerile pentru camerele constituante ; se constituiseră chiar și comisiunile. Și de data aceasta, șeful partidului liberal, datorită intuiției sale, a știut să ia la timp inițiativa reformelor. Cu o întîrziere de cîteva luni de zile și ele ar fi fost inoportune. în cazul acesta din urmă, cu toată bunăvoința lui Brătianu, reformele ar fi apărut ca un fruct al presiunii evenimentelor. Dînsul, însă, prin gestul lui îndrăzneț și prevăzător, a știut să înlăture inconvenientul și să salveze prestigiul clasei conducătoare. Istoria

nu poate să nu reție faptul însemnat după care reformele n-au fost smulse din împrejurări, ci ele au pornit din

inițiativa clasei stăpînitoare. Are ea destule cusururi și păcate, ca să mai fie nevoie s-o mai împovărăm cu vini imaginare.

Evenimentele de pe front și revoluția rusă n-au făcut decît să favorizeze și să grăbească înfăptuirea reformelor proiectate, contribuind în același timp în sensul unor soluții cît mai radicale.

In fața unor asemenea fapte, asupra cărora nu încape nici un fel de discuții, plini de nedumerire stăm și ne întrebăm : cum a putut lua naștere o versiune contrară adevărului istoric ?

Kinderlien Wächter, poate singurul om politic capabil pe care l-a avut Germania înainte de război, după moartea lui Bismarck, și care se pricepea în cunoașterea oamenilor, spune despre Brătianu, încă din 1908, că „se crede prea mult omul mare, singurul chemat a conduce soarta României, pe căi noi, mult mai strălu- cite“. Lăsînd la o parte nuanța de ironie care se întrevede în cuvintele fostului ministru de externe și ambasador german la București, dictată de nemulțumirea lui personală, sîntem nevoiți să constatăm că Kinderlien Wächter nu se înșelase.

A fost cu adevărat omul mare, chemat să conducă soarta României pe căi noi, mult mai strălucite. Am văzut cum, în politica internă, părăsește drumul bătătorit de înaintași și contemporani ca să pășească, cu bărbăție, pe calea largă a reformelor îndrăznețe, menite să schimbe radical structura societății și să așeze statul român pe noi temelii.

Același lucru îl va face și în politica externă.

încă din 1908, Kinderlien Wächter, cu prilejul vizitei lui Brătianu la Viena și Berlin, surprinsese la viitorul șef al partidului liberal intenția sa de a da o nouă orien-

tare politicii românești. Cancelarul Bulow își manifestă și dînsul îngrijorarea în privința primejdiei care poate să survie din partea „grupului șovinist al Brătienilor". în calitate de șef al guvernului, Ionel Brătianu îi spunea răspicat contelui Czemin, trimisul special al prințului moștenitor autro-ungar : „Cît valorează un tratat fără opinia publică ?"

Chestiunea, însă, se va pune în toată amploarea odată cu izbucnirea conflictului mondial. Nu știm care ar fi fost desfășurarea evenimentelor dacă, la declararea războiului, se găsea la putere Titu Maiorescu sau Petre Carp. întîmplarea a făcut ca să cadă cu cîteva luni mai înainte ministerul Titu Maiorescu și să vie la putere partidul liberal în frunte cu Ionel Brătianu.

Un tratat de alianță, proaspăt reînnoit, ne lega de puterile centrale. Se știa că regele Carol, cu marea lui autoritate pe care i-o dădeau vîrsta, trecutul său glorios, experiența și faima competenței în materie de politică externă, specialitate din care aproape își făcuse un monopol, era partizanul hotărît al intrării noastre în acțiune alături de Tripla Alianță. Invoca în sprijinul tezei sade litera tratatului, pericolul pansiavist, perspectiva surîzătoare a eliberării Basarabiei, precum și credința in invincibilitatea Germaniei.

Primul ministru însă și-a îngăduit libertatea și îndrăzneala ca să privească altfel lucrurile. In dezacord cu Suveranul său, Brătianu își asuma în fața țării și a istoriei o mare răspundere. Situația lui era din cele mai delicate. Consiliul de coroană, convocat pentru ziua de 5 august, avea să hotărască care are să fie atitudinea României. Regele Carol pledează cu căldură și foarte documentat participarea noastră în război alături de puterile centrale. Același lucru îl susține, cu hotărîre și cu accente dramatice, Petre Carp. Marea majoritate însă a celor prezenți adoptă punctul de vedere al lui Brătianu : expectativă armată. „Să așteptăm, spune șeful

guvernului, căci va suna ceasul să ne spunem cuvîn- tul". Neutralitatea Italiei, care se găsea exact în situația noastră, a fost de natură să influențeze în chip deosebit asupra hotărîrilor luate. Brătianu avusese grija să comunice vestea tocmai în toiul dezbaterilor, care aveau loc în Consiliul de Coroană. Primul pas, poate cel mai greu pentru clarificarea situației, era făcut. Revenise lui Brătianu, care purta răspunderea guvernului, meritul că a avut curajul să înfrunte voința unui suveran de talia lui Carol I. A fost una din loviturile lui de maestru.

Bătrînul rege, încărcat de ani de glorie, care era obișnuit ca întotdeauna, în chestiunile mari, dînsul să rostească ultimul cuvînt, vede cu amărăciune, la apusul vieții, cum triumfă, împotriva voinței sale, punctul de vedere al tînărului său prim-ministru. Suflet profund cinstit și loial, nu înțelege să întreprindă nici o acțiune care să fie contrară sentimentului țării și intereselor ei. S-a mulțumit să se consume în văpaia conflictelor de conștiință. în pragul morții, biruindu-și amărăciunea sufletească și suferința fizică, a găsit destulă energie ca să aducă patriei adoptive supremul omagiu, acordînd primului ministru regeasca lui aprobare pentru convenția cu Rusia.

Brătianu biruia pe toată linia.

***

Odată obținută neutralitatea, Ionel Brătianu profită de răgazul necesar ca să urmărească cu atenție mersul evenimentelor, să reflecteze în voie, să cumpănească cu băgare de seamă, să se hotărască în deplină cunoștință de cauză. Politica externă îl absoarbe cu totul. Își dădea perfect de bine seama că neamul românesc trăiește unul din acele momente care se ivesc odată la 19 veacuri în viața unui popor. A-l lăsa să treacă, fără să tragă pentru țară maximum de foloase, i se părea o crimă

națională. De aceea se dezinteresează, ou voință, de orice alte chestiuni. Problema reformelor, așa de dragă lui cu cîteva luni înainte, își pierde interesul odată cu izbucnirea războiului. La insistența cîtorva prieteni care-i cereau în timpul neutralității să întreprindă în sînul partidului o operă de epurație, dînsul le răspundea : ,,îmi cereți să pun capăt ticăloșilor. Știu că se abuzează și cît se abuzează. Dar mai întîi vă rog să-mi spuneți cu cine să-ncep și cu cine să sfîrșesc. Și apoi să-mi spuneți ce vreți de la mine : să curăț grajdurile partidului ori să fac războiul? Eu vă declar: pe-amîndouă nu le pot face deodată. Vreți epurație ? Să vie altul s-o facă. Va fi posibil. Dar războiul nu-1 veți putea face. Și dacă epurația ce-mi cereți reprezintă o operă morală interesantă și, adaug, rodnică în bune urmări pentru statul actual, războiul reprezintă pentru mine statul de mîine, cu realizarea unității naționale și aceasta mă preocupă cu mult mai mult decît asanarea partidului și chiar a societății de astăzi[11]. (C. Banu : *Amintiri,* „Adevărul[11] 17 ianuarie 1931). Nici nu se poate un alt punct de vedere mai bun. Omul politic în adevăratul sens al cuvîntului, în desfășurarea activității sale, stabilește o ierarhizare a scopurilor. Fără această operație, un bărbat de stat riscă să se încurce în rețeaua propriilor sale planuri. Ionel Brătianu, care avea stofa unui autentic om de stat, nu putea să ignoreze o regulă așa de elementară a tacticei politice. Era firesc, prin urmare, să subordoneze totul idealului național. Obsedat de imaginea României întregite pe care a putut-o întrezări într-un moment de halucinantă precipitare a evenimentelor, el nu trăia decît în vederea realizării ei. Urmașul unuia dintre ctitorii de frunte ai României Moderne moștenise, odată cu numele, o dragoste fanatică de țară. Pentru dînsul, ca să priceapă care sînt aspirațile neamului în clipa aceea, nu era nevoie să-și plece urechea să audă freamătul mulțimii. Era destul ca să asculte

bătăile inimii sale. Se confunda cu însăși simțirea neamului de-atunci și de totdeauna. Din cea mai fragedă copilărie se obișnuise să privească Ardealul ca un pământ al făgăduinței. Aștepta cu înfrigurare să soseas- «ă ziua eliberării. Ca un simbol al preocupărilor sale transportase la Florica biserica lui Horea pe care a găsit-o dărîmată pe malul Arieșului. Cum nepoțelul său, Ion Niculescu-Dorobanți, se mira de ce nenea Ionel a luat biserica fără clopot — întrucît nu pot fi două biserici sfințite pe aceeași moșie — i se spunea că „clopotul a rămas în Ardeal ca să-l tragă într-o zi un român năzdrăvan, să se scoale tot neamul și să ia Ardealul[1]'. (Sabina Cantacuzino : *Din viața familiei I. C. Brătianu).* Abia se vor împlini 6 ani de zile de la această întîmplare, cînd se va ivi, în persoana lui Ionel Brătianu, românul năzdrăvan, așteptat de veacuri să tragă clopotul lui Horea, vestind neamului românesc dezrobirea Ardealului. în ziua de 15 august 1916, cînd toate bisericile își legănau cloptele ca să vestească poporului mobilizarea generală și declararea războiului pentru întregirea neamului, băiețelul, devenit om înțelegător, spunea către ai săi : „A sunat clopotul lui Horea, a răsunat în inimile noastre și acum îi răspund bisericile[11].

Nenea Ionel era clopotarul năzdrăvan.

Deși obsedat de imaginea României întregite, are totuși tăria să-și înăbușe orice fel de expansiune, punînd lacăt gurii și frîu avînturilor năvalnice. Nici o vorbă sau vreun gest care să-i trădeze intențiile sale. Are chiar grijă ca, prin diferite manevre, să încerce să deruteze pe cei interesați în cauză. Pe Stere, socotindu-1 primejdios din cauza temperamentului și a sentimentelor sale față de Rusia, caută să-1 inducă în eroare,

dîndu-i diferite însărcinări în sensul vederilor sale. N-a luat deloc în considerație faptul că Stere era unul dintre cei mai buni prieteni și intimi colaboratori ai lui. Lui Iorga îi vorbește la începutul războiului în așa fel, încît acesta nu știe ce să creadă ; la un moment dat are chiar impresia că va sfîrși prin a merge cu centralii. Nu-i cunoșteau gîndurile nici cei mai influenți membri ai guvernului. „Nu știu ce vrea, nu știu unde merge" mărturisește într-un rînd Emil Constantinescu. Cit despre titularul externelor, ministrul de resort, cel mai indicat să cunoască mai bine stiuația. se găsea în ipostaza cetățeanului profan care află secretele de stat cînd ele ajungeau aproape de notorietate publică. Nici cei mai îndemînateci diplomați nu reușesc să-i descifreze gîndul ; sînt nevoiți, pînă la urmă, să-și recunoască neputința. în cercurile lor trecea, după mărturia ambasadorului francez, contele de Saint-Aulaire, ca „cel mai enigmatic și mai rezervat dintre oameni“. Toate asalturile care i se dau din toate părțile ca să-și clarifice atitudinea, ca să-i smulgă o declarație, să-i stoarcă o mărturisire, rămîn infructuoase. Rămînea surd în fața somațiilor, a provocărilor și ademenirilor de tot felul, lan cauza acestui motiv, impenetrabilul fu poreclit „Sfinxul".

în toiul celei mai febrile agitații din perioada neutralității. el izbutește să-și păstreze cel mai desăvîrșit calm. E o mare fierbere în tot cuprinsul țării. Manifestațiile se țin lanț. Opinia publică discută cu pasiune intrarea noastră în război. Masele populare, în imensa lor majoritate, sînt alături de aliați pentru realizarea idealului național. Mișcarea naționalistă, sub conducerea lui Take Ionescu și Nicu Filipescu, contracarează cu succes acțiunea nemțofililor și reclamă, cu o impetuozitate crescîndă, războiul pentru dezrobirea Ardealului, în Parlament au loc memorabilele dezbateri cu privire la atitudinea României în *războiul mondial.* La Tribună

se perindă toată floarea oratoriei române. Momentul e unic în analele corpurilor noastre legiuitoare. Era în discuție problema idealului național. Măreția cauzei găsește, în oratorii care o susțin, interpreți vrednici de dînsa. Cupola Parlamentului stă să se dărîme sub năvala accentelor profetice care zguduie profund întreaga asistență. Vrăjită de viziunea apocaliptică care i se înfățișează înaintea ochilor, ea trăiește clipe de adevărată înălțare sufletească. Sedusă de imaginea irezistibilă a României Mari, evocată cu măiestrie de către oratori inspirați, întreaga asistență uită orice considerațiuni și rezervă, aclamînd cu frenezie pe crainicii dezrobirii Ardealului. Vorbea instinctul național. în mijlocul acestei manifestații spontane a simțirii românești, singur Brătianu își păstra, cu gravitate, tot calmul, ascultînd în liniște și cu atenție încordată cuvintele înaripate care purtau auditoriul în sferele însorite ale idealului național. Nici cel mai mic gest de aprobare sau de dezaprobare care să-i trădeze intențiile. ,,Cîte odată se ridica încet de pe scaun, se mișca gînditor în spatele băncii ministeriale, pentru a se așeza după cîtva timp, din nou, învăluind în privirile-i de melancolie sala și oratorii“. (Bănescu : *Ion I. C. Brătianu).* Toată lumea ardea de nerăbdare să asculte răspunsul primului ministru. De mai bine de un an de zile ocolise cu voință orice discuții, refuzase cu hotărîre să facă vreo declarație. De la începutul războiului declarase categoric că nu va răspunde niciunei întrebări, niciunei interpelări care s-ar face în Parlament, ori de unde ar veni dînsele. Se ținuse de cuvînt. Dar sosise în sfîrșit ziua cînd trebuia să vorbească în calitatea sa de șef al guvernului care purta răspunderea situației. Cuvintele „Sfinxului[11] erau așteptate cu înfrigurare de toate cercurile politice și de întreaga opinie publică. în atenția încordată a Camerei, se urcă la tribună Ionel Brătianu, majestuos ca înfățișare, impunător prin gravitatea care era întipărită pe fața lui

brăzdată de îngrijorare. După ce relevă faptul că a asistat la o discuție care „a făcut cinste elocvenței române", arată că „era mai bine" ca ea să n-aibă loc. „Țin însă să se știe — declară dînsul — că tăcerea noastră nu implică aprobarea tuturor celor spuse. Discuția se va relua desigur, cu participarea noastră, și va putea fi făcută nu numai pentru gloria de tribună, ci și în folosul interesului statului". Declarațiile primului ministru produc o impresie uluitoare. Hotărît lucru ! Brătianu ține cu tot dinadinsul să nu-și dezmintă porecla. Continuă să rămînă pînă la sfîrșit „Sfinxul de la Florica". Atitudinea aceasta enigmatică a lui dă drum liber tuturor presupunerilor. E suspectat din toate părțile. Cercurile aliate, cu tot acordul încheiat, sînt contrariate și nu-și pot stăpîni enervarea. Clemenceau, cu impetuozitatea lui cunoscută, scrie în „L'homme libre" că „Brătianu balansează spre cele 4 puncte cardinale, regretînd că nu are decît patru".

E învinuit că urmărește „o politică de pradă", pentru cîștiguri cît mai mari, cu jertfe cît mai mici. Conducătorii mișcării naționaliste care cunoșteau ceva din intențiile sale erau totuși și dînșii îngrijorați. Le era teamă să nu scăpăm momentul și războiul să se încheie fără participarea noastră. Erau destule persoane care-l bănuiau că cere prea mult ca să tergiverseze. îngrijorarea cuprinsese pînă și cadrele partidului. Alarmat de atitudinea șefului, unul din cei mai valoroși membri ai partidului liberal, fostul ministru de justiție Toma Stelian scutură lanțurile disciplinei ca să întreprindă o acțiune de clarificare. Opinia publică devine din ce în ce mai nerăbdătoare. Mulțimea fanatizată de perspectiva înfăptuirii idealului național e capabilă să treacă la acțiuni violente. Din toate părțile curg invectivele la adresa primului ministru, nepriceputul și șovăielnicul Brătianu, care, în loc să stea de veghe la cînma țării, trîndăvește la Florica, doarme și lasă să treacă trenul României. Unul din puținii oameni care au știut să ghi-

ceașcă zbuciumul și preocupările lui Ionel Brătianu a fost Nicolae lorga. In acele zile de nedumerire și neîncredere generală, marele istoric scrie în „Neamul Românesc" : „Toate puterile sufletești ale lui, ca individ, tot marele dar de absorbțiune a puterilor de care dispun alții n-ajung pentru a-1 mulțumi față de ceea ce se simte dator a da. Ar vrea să aibă toată experiența trecutului, ca și cum el însuși ar fi trecut prin acele greutăți, le-ar fi combătut și învins ; ar vrea să aibă toată intuiția profetică a viitorului.

Știe bine scopul, s-a convins că-i unul singur, Magia țintei îl poate fermeca; el trebuie să n-o piardă din ochi, fără a ceda însă mirajelor ei. Și drumul e îngust ca o funie întinsă, tăios ca un ascuțiș de sabie, iar dedesubt e prăpastie. Dac-ar fi numai prăpastie pentru el, pentru situația, pentru onoarea, pentru numele său, pentru ce i-au lăsat înaintașii să păstreze... dar e vorba de interesele patriei și nației sale, e vorba de acel moment mare ce nu trebuie pierdut, de acea hotărîre care nu poate fi amînată, de acel ce amenințător. în acest suflet se petrece o tragedie mare și nobilă și, ca orice tragedie, ea impune respectul". Aceste cuvinte pline de înțelegere caracterizau de minune omul care se găsea la puntea de comandă. Cîrmaciul statului român, încrezător în steaua țării care-i lumina calea, sigur de agerimea ochiului și vînjoșia brațului său, își vedea liniștit de drum.

Cerîndu-le să-i acorde un concurs necondiționat, el spune răspicat majorităților parlamentare : „Să mă-împușcați dacă n-are să iasă bine". Era natural ca o asemenea declarație să producă consternare. Mulți se întrebau : cum se poate ca un om cu simțul răspunderii, în niște împrejurări neobișnuit de anormale, cînd este cu neputință cuiva să prevadă cu siguranță ce-are să aducă ziua de mîine, să aibă îndrăzneala să facă afirmații așa de hazardate și categorice ? Aceste persoane erau serios

îngrijorate că un astfel de om înfumurat, cu totul lipsit de simțul realităților, se găsea la cîrma țării în momente așa de critice.

în timpul păcii separate, diferiți adversari și foști partizani politici se grăbeau să-i amintească semeața declarație din vremea neutralității. Aveau aerul să-i impute că nu-și respectă angajamentul.

Brătianu se ferise să aibă la externe un titular cu personalitate, ca să nu-i încurce socotelile. Porumbaru nu era decît un simplu figurant. Toate firele politicei externe erau în mîinile lui Ionel Brătianu. Șeful guvernului ținea cu tot dinadinsul să pună în fruntea departamentului care, din cauza evenimentelor excepționale, devenise portofoliul cel mai important din guvern, un om lipsit de personalitate. Procedeul, care la început părea foarte ciudat, se dovedi mai tîrziu că era pe deplin îndreptățit.

Avînd mîna liberă și răgazul necesar, el urmărește cu calm și perspicacitate desfășurarea evenimentelor, pricepîndu-se să speculeze cu îndemînare diferitele momente favorabile, ca să obțină în folosul țării maximum de beneficiu.

Profitînd de starea de spirit a aliaților din primele luni ale războiului și în special a ministrului Sazonov, Brătianu reușește să smulgă din partea Rusiei convenția de la 1 octombrie 1914, potrivit căreia, în schimbul neutralității binevoitoare, se recunoaște României dreptul de a ocupa teritoriile Austro-Ungariei locuite de români, încheierea acestui acord constituie, după cum se exprimă d-1 Albert Pingaud, directorul arhivelor de la Ministerul de Externe francez, „Le chef d'oeuvre diplomatique de M. Bratiano (mais non des allies)".

Nu este nici o exagerare în calificativul diplomatului francez. Ca să ne dăm seama de tactul lui Ionel Bră- 1 tianu, vom relata un moment din fazele tratativelor I diplomatice. E vorba de prima convorbire a lui Ionel

Brătianu cu Poklevsky-Koziel, ministrul Rusiei la București. Ea are loc în ziua de 31 august. Tocmai în acea zi sosește la București vestea dezastrului rusesc de la Tanenberg. Ambasadorul rus e foarte abătut de știrea primită. Pe de altă parte, îl neliniștea propaganda intensă pe care o desfășurau în țară puterile centrale. O mulțime de ziare, în frunte cu cele mai însemnate reviste ca „Viața Românească" și „Convorbiri Literare", susțineau din răsputeri o acțiune alături de puterile centrale. Oameni politici ca Petre Carp și Stere, scriitori ca Slavici și alții erau adversarii ireductibili ai rușilor ducînd o campanie din cele mai violente împotriva lor. Nu era în favoarea Antantei nici acțiunea mai potolită a lui Marghiloman sau Titu Maiorescu. într-o asemenea dispoziție alarmantă îl găsește primul ministru al țării pe Poklevsky-Koziel. „După un schimb de vederi cu totul amical și sincer", exprimînd incertitudinile ce caracterizează situația României, Brătianu sfîrșește cu concluzia, „prezentată ca o sugestie personală, că, pentru a face să înceteze aceste incertitudini, puterile înțelegerii ar trebui să se angajeze în scris dacă România rămîne pînă la capăt neutră și, dacă ele sînt biruitoare, a-i garanta inviolabilitatea granițelor sale actuale și compensații sub forma teritoriilor austriace în care populația românească e actualmente predominantă". (A. Pingaud : *L'Entante et les Balcaniques aux premiers mois de la guerre, în „Revue de Deux Mondes").*

Pentru a preveni o eventuală obiecție, revine peste o săptămînă cu adaosul că această combinație nu împiedică o intrare în război, cînd momentul prielnic s-ar ivi. După două luni de tratative, Antanta sfîrșește prin acceptarea propunerilor sugerate de Brătianu. La adăpostul acestei convenții care-i garanta integritatea teritoriului și dreptul de a anexa, la încheierea păcii, teritorile ocupate de români, Brătianu își putea îngădui să privească cu cel mai desăvîrșit calm desfășurarea eveni-

meritelor, „Ea dă — spune A. Pingaud — cheia tuturor amînărilor care timp de doi ani caracterizează atitudinea României și explicația exigențelor sale, de cîte ori se vede solicitată, de a trece de la neutralitate la intervenție în acest sens, încheierea acordului de la 1 octombrie avea o însemnătate, care n-ar putea fi exagerată și care n-a fost, poate, destul de subliniată pînă acum. Poate că se găsesc și astăzi unele persoane care s-ar crede îndreptățite să reproșeze lui Brătianu că nu a intrat în război, deși se găsea în posesiunea unui asemenea acord. I s-a adus această învinuire, îndeosebi în timpul păcii separate. Căutau să facă dintr-însa unul din capetele de acuzare pentru stabilirea responsabilității sale ca autor moral și material al dezastrului.

Brătianu, însă, care avea simțul realităților, își dădea foarte bine seama că soarta României Mari se hotărăște pe cîmpul de luptă, că numai acele drepturi sînt consacrate în cartea neamurilor, care poartă pecetea sîngelui. Cu greu putem concepe că străinii ar fi fost dispuși să-și verse sîngele ca să asigure biruința cauzei noastre. Brătianu avea dreptate. Era cu totul în paguba noastră ca „pacea să se încheie fără noi“. Trebuia „să vază lumea ce voim și pentru ce voim". Oricare ar fi fost soarta războiului, interesul și datoria noastră cereau să confirmăm prin jertfă, în fața lumii și a istoriei, „în mod imprescriptibil, drepturile noastre asupra pămîntului nostru".

Vrăjit de țința finală, nu-1 intimidau obstacolele și primejdiile de tot felul pe care le întrezărea. Spectrul Serbiei răstignite, deși era de natură a-i paraliza voința de acțiune, totuși n-a fost în stare să-1 abată din drum. Se obișnuise să judece o acțiune nu după urmările imediate, ci după efectele ei mai îndepărtate. Avea mereu înaintea ochilor pilda lui Tudor Vladimirescu, revoluția de la 1848 și îndeosebi cazul Italiei care, învinsă la Novara, se alege totuși, peste dîțiva ani, cu realizarea unității naționale. E interesantă, în această privință, o

convorbire a lui cu fiul său Gheorghe. Referindu-se la o lucrare a acestuia, asupra politicii externe a voevozilor noștri, îi spuse : „Ai condamnat pe Mihai Viteazul pentru că n-a reușit. Crezi că o acțiune trebuie judecată numai după rezultatul ei imediat ?“ Și începu să înșire o serie de cazuri care pledau în defavoarea tezei oportuniste. Contrar părerii fiului său Gheorghe, care condamna politica lui Mihai Viteazul, el o aprobă, jude- cînd-o nu după valoarea oportunității, ci după fecunditatea urmărilor pe care le-a avut. „Admit, îi zice el, că nu exista atunci sentimentul național, după cum încă nu există nici în alte țări, dar valoarea lui Mihai Viteazul, ca simbol al întregirii neamului, rămîne întreagă. De cîte ori ne gîndim la Ardeal, ne gîndim la dînsul. Ai dat preferință politicei de conservare și de oportunism a lui Ștefan cel Mare și a altor voevozi. Desigur, acest oportunism e bun, la timpul său, dar adu-ți aminte că nu trebuie să confunzi mijloacele cu scopul. Oportunismul în nolitică e de multe ori un mijloc. Peste oscilațiile unei politici oportuniste, trebuie însă să fie ceva mai înalt, mai nobil, trebuie un scop, un ideal".

Această preocupare de ordin idealist caută să o afirme și-n chip public, în cursul unei cuvîntări. „în partidul nostru, declară el, este o dublă și permanentă preocupare : aceea de a nu pierde niciodată din vedere un ideal înalt, care să ne menție viu caracterul de partid de progres, și aceea de a nu pierde niciodată de sub picioare un drum sigur, care să ne menție necontenit caracterul de partid de guvernămînt".

Prin întreaga lui activitate Brătianu a dovedit că aceste cuvinte nu erau simple fraze retorice, menite să impresioneze asistența, ci ele exprimau un crez politic de la care n-a înțeles să se abată niciodată. întotdeauna a fost călăuzit în acțiunile sale de razele luminoase ale unui ideal, căutînd să depășească cu preocupările sale interesele efemere ale clipei. Nu uita însă că politica este

arta realizărilor ca să-și permită luxul să plutească în norii abstracțiunii.

Avea grijă să nu rîvnească decît ceea ce putea înfăptui și se străduia să realizeze ceea ce îndrăznea să plănu iască.

*
* *

Deși in posesia unui acord care-i garanta integritatea teritoriului și ocuparea ținuturilor locuite în majoritate de români, am văzut totuși de ce Brătianu socotea necesară participarea noastră în război. în ea vedea chezășia cea mai sigură a satisfacerii revendicărilor noastre. Nu concepea insă intrarea în acțiune decît cu satisfacerea integrală a acestor revendicări și în cadrul unor anumite condiții. Ca preț al intervenției noastre el „cerea maximul revendicărilor : la Nord, toată Bucovina pînă la linia Prutului, la Apus toată cîmpia ungară pînă la Tisa (afară de o fîșie de teritoriu dintre Nameny și Szegedin) și pînă la Dunăre (implicit Banatul"). în fața blocului revendicărilor românești, susținut de Brătianu, se ridicau pretențiile Rusiei asupra unei părți din Bucovina și acelea ale sîrbilor asupra Torontalului.

Brătianu însă rămîne intransigent ; nu înțelege să precupețească viitoarele granițe ale României Mari. Nu-1 abat din drumul revendicărilor integrale nici grija precipitării evenimentelor, nici presiunea opiniei publice care spumegă de nerăbdare. Nu s-a hotărît să intre în acțiune decît atunci cînd a obținut satisfacerea completă a pretențiilor României. Intr-adevăr, prin convenția încheiată de Brătianu la 4 august 1916 cu Rusia, Franța, Anglia și Italia, cele 4 mari puteri recunoșteau României revendicările sale asuj "a Ardealului, Bucovinei și a întregului Banat. De asemenea, i se recunoștea României dreptul de a participa la conferința păcii în drepturi egale cu ale celorlalți aliați. La partea militară se .precizau obligația

cooperării rusești în Dobrogea și o puternică ofensivă la Salonic. îngrijorat ca nu care cumva patria lui să împărtășească soarta Serbiei, se străduise să ia măsurile potrivite pentru preîntîmpinarea primejdiei. Ca unul care era încredințat că ne găsim în fața unui război de lungă durată, amina mereu momentul intrării în acțiune, ca astfel țara să fie cît mai mult cruțată de jertfe inutile. Aceste amînări mai erau determinate și de nevoia pregătirii armatei. Cu toate că Brătianu nu găsea încă momentul nimerit și nici armata îndestul de pregătită, totuși, în fața somațiilor puterilor aliate, consimte să declare război în cursul lunii august. Generalul Alexeev declarase în chip categoric : „situația de astăzi comandă armatei române să intervină acum ori niciodată[11].

Joffre repetă și el același lucru : „acum ori niciodată". Anglia și Italia se asociază și ele la acest ultimatum. E bine ca să se cunoască amănuntul că momentul n-a fost ales de Brătianu, ci impus de aliați. în fața unor asemenea demersuri Brătianu, de acord cu regele Ferdinand, hotărăște intrarea noastră în acțiune pentru ziua de 15 august. Consiliul de coroană care se ține în dimineața zilei de 14 august nu are alt rost decît să ratifice hotă- rîrea deja luată. în acel memorabil consiliu, Brătianu, în calitate de șef al guvernului, expune limpede și hotărât situația. „într-o viitoare ca aceea a actualului război, în care harta lumii se preface — explică dînsul — o țară ca a noastră, o țară cu aspirații naționale nu poate _să rămîie neutră pînă la capăt fără să-și compromită definitiv viitorul. Prin urmare, se impune să ieșim din neutralitate. Pe de altă parte, avînd drept ideal unitatea națională, sîntem datori să urmărim realizarea lui, căci nu se știe dacă, în decursul veacurilor, vom găsi un prilej atît de prielnic ca cel de azi. Iată de ce nu putem să mergem decît alături de aliați și în contra puterilor centrale “.

La întrebarea lui Maiorescu dacă nu cumva e numai singur angajat și dacă țara n-ar putea să-și rezerve încă libertatea de acțiune, Brătianu răspunde că țara ca și dînsul e definitiv legată. „Atunci, cînd orice amânare, lămurește el, ar putea să ne fie funestă, nu-i era îngăduit să ezite și să poarte în fața istoriei răspunderea de a fi scăpat cel mai prielnic moment oferit neamului românesc pentru întregirea lui, de veacuri dorit și de veacuri așteptat'[1].

înainte de ridicarea ședinței, ține să-și precizeze și mai bine gîndul. „Fără îndoială, afirmă el, cred că din acest război vom ieși învingători, dar nu sunt absolut sigur, se poate să fim și învinși. De aceea vreau să se știe bine și de toți că, chiar dacă ar fi să ieșim învinși, tot cred că țara mea trebuie, în această clipă a evoluției istorice, să facă acest gest. în viața națiunilor sunt afirmări de drepturi care cîntăresc mai mult decît izbînzi trecătoare și sunt gesturi de abdicare, de dezertare morală ce le compromit pentru veacuri de-a rîndul. într-o .atare situație e azi românismul. De aceea, chiar de-ar fi să fim bătuți, prin faptul că patru din cele mai mari puteri ale lumii au recunoscut temeinicia revendicărilor noastre naționale și au consfințit printr-un act solemn hotarele etnice ale românilor de peste Carpați, cauza românismului va face un pas înainte, mai mare și mai însemnat decît oricînd. Și dacă nu azi, mîine vom culege roadele acestor jertfe și acestor afirmări de drepturi. Aduceți-vă aminte de cazul Italiei ; și Carol Albert a fost înfrînt la Novara, dar chestiunea unității Italiei a fost pusă în fața lumii întregi și, peste cîțiva ani, succesorul său a realizat-o. Aduceți-vă aminte de propria noastră htori? : Tudor Vladimirescu a fost zdrobit și stăpînitorii zilei l-au măcelărit. Dar el ridicase steagul renașterii naționale și, pe temeiul gestului său, urmașii săi au înfăptuit-o. în fine, cazul cel mai caracteristic e cazul lui Mihai Viteazul. Și ei a fost învins, și el a fost omorît, dar

a știut, pentru o clipă, să întrupeze visul secular al neamului : Unirea tuturor românilor. Și^a fost destul nu numai ca el *să rămînă de-a-lungul veacurilor eroul legendar și slăvit, dar pentru ca și noi astăzi să întemeiem pe faptele lui revendicările acestui neam. Nu vă uitați deci, Sire, la rezultatele imediate. Vedeți îndatoririle de azi în perspectiva cea mare a menirii acestui neam și a viitorului său și mergeți cu hotărîre înainte pe calea pe care v-o indică conștiința națională". Ca încheiere, declară că revendică „întreaga răspundere a acestei politici".

Nu se putea o mai bună caracterizare a situației și o înțelegere mai clară a rolului de conducător. Brătianu dovedea prin fapte cît de amarnic se-nșelau toți cei care-1 credeau un oportunist vulgar, incapabil de a concepe idealul și de a întreprinde vreo acțiune generoasă. După cum am amintit în altă parte, Brătianu nu era oportunist decît în ceea ce privește alegerea mijloacelor și a momentului și nicidecum în stabilirea scopului. O spusese destul de răspicat în convorbirea avută cu fiul său Gheorghe, cu o săptămînă înainte de declararea războiului. „Peste oscilațiile unei politici oportuniste, trebuie să fie ceva mai înalt, mai nobil, trebuie să fie un scop, un ideal".

Ceea ce prețuia în politica Vaticanului nu erau atît combinațiile savante și pline de tradiționalism ale diplomației papale, cît faptul că Roma lucra vădit sub „specie aeternitatis".

încălzit de flacăra sacră a idealului, el lucra pe planul cel mare al istoriei, nu în cadrul restrîns și meschin al actualităților trecătoare. Și de aceea istoria îi va păstra, în paginile sale, numele lui scris cu litere de aur.

După beția primelor succese, cînd armata română înaintează în chip triumfal în Ardeal, urmează cea mai cumplită dezamăgire. începe șirul infrîngerilor care nu se va termina decît odată cu ocuparea a două treimi din

pământul tării. Turtucaia este prefața înspăimîntătorului dezastru suferit de armatele române. De la primele lupte serioase, ea se dovedește „admirabil dezorganizată". Din cauza acestei dezorganizări, nu este cu putință nici o rezistență serioasă și eficace, iar acțiunea cea mai bine chibzuită e de la început condamnată eșecului. Splendida defensivă a generalului Averescu din Dobrogea și Carpați n-are alt rezultat decît să întîrzie pentru scurt timp deznodămîntul fatal și să salveze, măcar în parte, onoarea armatei române. Spectacolul pe care ni-1 oferă retragerea, efectuată în condițiile cele mai tragic posibile, constituie mărturia cea mai vie a situației dezastruoase în care se găsea armata noastră în momentul acela. Ea își pierduse aproape cu totul înfățișarea unei armate. Nu era decît o gloată risipită, care mergea la întîmplare, minată de vîntul restriștei. Jalea și deznădejdea cea mai amară se pogorîse în sufletul tuturora. Opinia, publică spumegă de indignare. Pe drept cuvînt, o revolta lipsa totală de pregătire a războiului, ca și detestabila lui conducere. Mulțimea nedumerită sta și se întreba cum a fost cu putință un asemenea dezastru. Fără îndoială că el se datora în bună parte unor cauze independente de acțiunea armatei române. Dintr-un complex de împrejurări, țara n-a putut fi suficient înarmată. Colaborarea militară a aliaților, pe care I. C. Brătianu o reclamase cu atîta insistență spre a asigura intervenției românești toată eficacitatea ei, a fost aproape inexistentă. Silite a lupta astfel pe două fronturi imense, trupele noastre, prin propriile lor forțe, cu greu ne putem închipui c-ar fi putut opri invazia. Publicul cel mare, însă, era mai degrabă înclinat să vadă cauzele cele mai apropiate și mai palpabile ale dezastrului.

Uluit, el vedea cum noi găsim de cuviință să opunem unui militar de talia lui Falkenhayn pe un general scos din uz ca Crăiniceanu, iar împotriva lui Mackensen, vesti-

tul spărgător de fronturi, să opunem capacitatea candidului general Sebastian Teodorescu.

Nu putea concepe cum a fost posibil să se încredințeze comanda unei armate în mina unui general care s-a dovedit a fi de o înspăimîntătoare inconștiență. Opinia publică era deasemenea foarte scandalizată de faptul că oameni capabili ca generalii Averescu și Cristescu sînt ținuți la o parte, în timp ce era impus și menținut la Marele Cartier General, generalul Iliescu, un ofițer cu oarecari calități, dar care nu era de loc croit să fie căpetenie de armată. Pe de altă parte, faptul că acest general își datora înalta lui stiuație numai legăturilor sale de prietenie cu primul ministru, era de natură să sporească nemulțumirea.

Din toate părțile se ridicau proteste și învinuiri. Cuprinsă de deznădejde, mulțimea necăjită căuta un ispășitor. O bună parte dintr-însa îl prezenta pe Ionel Brătianu ca autor moral și material al dezastrului. Unii îl condamnau pentru politica sa intervențională, alții, cei mai mulți, îi reproșau pregătirea proastă a războiului ca și detestabila lui conducere. Cîrteau împtriva lui Brătianu pînă și colaboratori dintre cei mai intimi, membri de-ai guvernului. Nemulțumiți de politica sa și neîncrezători în steaua partidului, un mănunchi de tineri valoroși părăsesc rîndurile partidului ca să se constituie în grupare politică independentă. Noul partid de proveniență liberală se caracterizează printr-o acerbă opoziție în contra lui Brătianu. Un tînăr care, mai tîrziu, va ajunge primministru într-o guvernare liberală, își va face un titlu de glorie dintr-o broșură care nu-i altceva decît un aspru rechizitoriu la adresa lui Brătianu. Nu i se acordau nici măcar circumstanțe atenuante. Se trecea cu vederea faptul că Brătianu, pentru cruțarea jertfelor, amînase pe cît putuse momentul intrării în acțiune, că el n-avea nici o vină în alegerea acestui moment, că dînsul se străduise să obțină maximum de garanții posibile. Dacă a avut

nenorocul să se înșele în privința alegerii generalului Iliescu, nu urma ca el să poarte vina tuturor păcatelor de care sufereau armata și întreaga societate românească.

Și, totuși, el a fost* făcut răspunzător de toate aceste păcate și metehne cînd a venit, în sfîrșit, ziua scadențelor. Broșura generalului Averescu — *Răspunderile* — care nu e altceva decît un rechizitoriu aspru la adresa lui Brătianu, a fost manifestul electoral cu care șeful partidului poporului s-a prezentat înaintea alegătorilor.

In fața situațiilor disperate și a uraganului de nemulțumiri, Brătianu are marele merit că știe să-și păstreze calmul. în momentele cele mai critice nu face nici o încercare ca să se despovăreze cîtuși de puțin de copleșitoarea răspundere care apasă pe umerii săi. înțelege s-o poarte el întreagă. în plin dezastru spune lui Marghiloman : „Nu cer să se împartă răspunderea, o păstrez eu întreagă[1-]. Același lucru îl repetă într-o ședință a Parlamentului, la Iași, cînd două treimi din pămîntul țării era ocupat de vrăjmași, iar restul se găsea și dînsul sub amenințarea invaziei. în aceste împrejurări excepțional de grave, el va găsi de cuviință să-i spună lui Take Ionescu, șeful celui de-al doilea partid de guvernămînt : „Eu nu împărtășesc politica României cu nimeni asta-i treaba mea". De bună seamă că răspunsul e cît se poate de apolitic. Nu se vorbește în modul acesta cu un șef de partid care participă într-un guvern de uniune națională și în niște împrejurări critice pentru țară.

Răspunsul este însă caracteristic pentru mentalitatea lui Brătianu ; ni-1 prezintă mîndru, gelos de autoritatea sa, dominator și plin de siguranță.

Frămîntat de griji, abătut de gîndurile cele mai felurite, copleșit de povara răspunderii și hărțuit de oameni și de evenimente el totuși izbutește să-și păstreze cumpătul. în timp ce alții erau impresionați pînă la paralizie de la primele rezultate defavorabile el continuă să se arate nepăsător, chiar în momentele cele mai penibile.

Unii au taxat această atitudine drept o inconștiență. Nu-și dădeau osteneala ca să priceapă că însușirea de căpetenie a unui cîrmaci e să nu-1 impresioneze furtuna, să nu-1 înspăimînte primejdia. Nu-și pierde cumpătul cînd lumea anunță naufragiul. îl privește numai ca un impas greu. în ochii lui pierderea războiului nu însemna și pierderea cauzei. O spusese răspicat în consiliul de coroană care prezidase intrarea noastră în acțiune: „sunt înfrângeri care sunt faze ale victoriei". „Chiar dacă s-ar întîmpla să fim învinși, afirmase el în acel memorabil consiliu, tot vom asigura în viitor unitatea neamului".

Vorbea, astfel, fiindcă socotea războiul mai mult ca un auxiliar prețios al diplomației. După Brătianu, menirea lui era ca, prin baia sîngelui, să pecetluiască soarta revendicărilor noastre. Văzînd prin această prismă situația generală a țării, a putut să privească cu calm desfășurarea evenimentelor. Viitorul nu-i apărea lipsit de perspectivă, nici chiar atunci cînd România încheie pace separată.

în vederea acestui viitor, pe care se îndărătnicea să-1 întrezărească de-a lungul perdelei de nori fumurii care întunecau orizontul, el susține într-unul din consiliile de coroană, care precedează încheierea păcii, ca să se accepte în bloc, fără discuție, condițiile impuse de puterile centrale. Prin acest procedeu Brătianu urmărește, pe de-o- parte, ca să arate că pacea încheiată o consideră ca ceva provizoriu, iar, pe de altă parte, căuta pentru mai tîrziu să creeze un titlu față de aliat. „Să se ceară, spune el, inamicilor, toate condițiile și să se accepte în bloc, fără discuții, arătind astfel că nu e vorba de o pace convenită și definitivă și, prin această protestare morală față de omenirea întreagă, se pune în ochii tuturor, sub adevărata sa lumină, caracterul de violență și de provizorat al operei celor ce spun că vor pace fără anexiuni".

intr-un alt consiliu de coroană a ținut să caracterizeze situația în felul următor : „Sunt ca un călător căruia

tîlharul îi cere punga sau viața ; el îi dă punga, dar, îndată ce întîlnește un jandarm, se plînge acestuia".

Viza victoria aliaților. încredințat că, pînă la urmă, puterile centrale vor fi învinse, el a sfătuit pe regele Ferdinand să nu semneze tratatul care consacra mutilarea țării, cu toate marile inconveniente pe care le prezenta, pentru moment, o asemenea atitudine. Evenimentele i-au dat dreptate. Dar, pînă la cîștigarea biruinței, i-a fost dat să mai îndure multe. Prin încheierea păcii separate, între altele, i se crease o situație delicată față de aliați. Unele cercuri ale Antantei ar fi dorit o rezistență pînă la ultima picătură de singe. Ni se pretinde să urmăm exemplul Serbiei. Se vîntura ideea unui „triunghi al morții". Take Ionescu, șeful necontestat al partidului conservator, era purtătorul de cuvînt al acestei atitudini intransigente. Regina Maria, prințul Carol, Nicolae lorga, generalii Prezan și Grigorescu împărtășeau și dînșii punctul de vedere al luptei pînă la capăt. Brătianu, însă, avînd în vedere întîietatea jertfelor, ca și consecințele funeste ale unei asemenea împotriviri, prin distrugerea completă a armatei și dezorganizarea totală a vieții de stat, refuză să-și asume răspunderea atitudinii intransigente. Se mulțumește numai să făgăduiască concursul său unui guvern de adevărată uniune națională, singur capabil să-și asume răspunderea unei astfel de atitudini. Evenimentele s-au însărcinat să-i dea dreptate. Grație păcii separate — așa de odioasă cum a fost — au putut fi salvate armata, armamentul și întreg aparatul de stat, iar țara a fost scutită de un nou martiraj inutil care i-ar fi stors toată vlaga. Dispunînd de aceste rezerve care erau cît p-aci să fie nimicite, statul român a putut să facă cu succes față împrejurărilor : a putut astfel să asigure eliberarea Basarabiei, să reia la momentul oportun firul operațiilor întrerupte, să treacă în marș triumfal Carpații ca să ocrotească dezrobirea Bucovinei și a Ardealului, să

ție la respect pe bolșevici, la Nistru, să răspundă cum trebuie tentativei lui Bella Kun, ocupînd Budapesta.

Politica de rezistență, prin nimicirea armatei și a tuturor mijloacelor ei de acțiune, prin dezorganizarea totală a vieții de stat, punea România în imposibilitate de a face față evenimentelor care au urmat și care au fost de o importanță capitală.

Aliații, neținind seamă de alte considerente decît acelea ale unor interese imediate, au fost profund nemulțumiți de atitudinea lui Brătianu. în unele din cercurile Antantei, șeful partidului liberal era chiar suspectat. La încheierea armistițiului, Clemenceau, în calitate de prim-ministru, îi trimite lui Brătianu o telegramă de o severitate unică în analele diplomației. Dealtminteri, însuși Brătianu prevăzuse atmosfera defavorabilă. „Da, constat, îi spune dînsul lui Take Ionescu într-o convorbire avută cu acesta, că, de-acum înainte, acțiunile D-vs. vor avea un curs ridicat pe piețele Antantei[11].

Pe de altă parte, puterile centrale țineau cu tot dinadinsul să fie tras la răspundere guvernul român care s-a încumetat să declare războiul. Cu toată opoziția regelui Ferdinand, guvernul Brătianu e dat în judecată pentru crima că făcuse războiul de întregire a neamului.

Ionel Brătianu întîmpină gestul cu o seninătate olimpiană ; îl privește chiar ca un omagiu adus politicei sale naționale. Avea satisfacția că, la rîndul lui, s^a învrednicit și dînsul să împărtășească cinstea de care a avut parte ilustrul său părinte.

Ca să nu lipsească nimic spectacolului, se adăuga și ecoul mulțimii cîrtitoare. în primele rînduri ale gloatei gălăgioase se găseau o sumedenie de oameni care, pînă mai ieri, aplaudaseră cu frenezie însușirile excepționale ale șefului, urmîndu-'l fără să murmure „la dreapta, sau la stînga“. Pe zi ce trece, rândurile partidului liberal se răresc văzând cu ochii. La prima bătaie a unui vînt neprielnic partizanii se împrăștie ca potîrnichile. Nu

rămase în jurul șefului deoît un număr restrîns de credincioși. Cei mai mulți au făcut-o dintr-un simț de pudoare și cavalerism. Prea puțini erau aceia care credeau în biruința finală. Majoritatea cea mare a partizanilor socotea optimismul lui Brătianu ca un artificiu cu care șeful încearcă să mențină moralul partidului. Cît de amarnic se-nșelau ! Brătianu credea sincer în izbînda aliaților și în steaua țării sale.

*

In sfîrșit, sosi și ziua biruinței, așteptată de veacuri cu înfrigurare halucinantă ; ea fermecase, prin măreția priveliștei, pe vizionarii neamului, susținuse pe luptătorii cauzei naționale, exaltase tineretul, mobilizase toate energiile poporului nostru, alinase suferința sutelor de mii de ostași care cădeau pe cîmpul de bătaie cu imaginea României Mari înaintea ochilor împăienjeniți de apropierea morții.

După calvarul păcii de la București, cînd idealul național părea înmormîntat pentru totdeauna, urmă ziua învierii. Multora nici nu le venea să creadă ochilor. Steagul tricolor fîlfîia mîndru pe plaiurile Basarabiei, pe colinele Bucovinei și prin Munții Ardealului.

Părea ceva din domeniul himerei. Era însă cineva care privea spectacolul ca un fenomen foarte natural, socotindu-1 drept urmarea logică a evoluției istorice a unui neam.

Era Ionel Brătianu.

Din cea mai fragedă copilărie avusese înaintea ochilor săi imaginea României Mari. în anii din urmă, mai cu seamă, devenise obsesia vieții sale. De nenumărate ori trăise, cu închipuirea, scena dezrobirii. Sub vraja ei s-a hotărît să declare războiul, să-și asume răspunderea celor mai grele situații, să înfrunte cu bărbăție toate adversitățile, să nu deznădăjduiască, chiar în ciuda celor mai descurajatoare aparențe.

Era cel mai îndreptățit să guste, în toată plenitudinea ei, bucuria biruinței pentru care luptase și pătimise.

La izbucnirea războiului mondial n-avea un fir de păr alb în cap ; la încheierea lui, Brătianu încărunțise de-a-binelea.

Cu ochii înlăcrimați de emoție, învinsul de la Iași privea, în ziua de 1 Decembrie 1918, alaiul regal care-și făcea intrarea triumfală în Capitala Țării. în ziua aceea istorică, de sfîrșit de toamnă, el, ctitorul cel mai de seamă al României Mari, se mulțumea să fie un simplu spectator.

Din rîndurile mulțimii, unde se afla, își contempla opera cu duioșie de mamă.

Cu toată intensitatea ei, bucuria, însă, n-a fost deplină. Recolta biruinței nu corespundea întru totul așteptărilor sale. în flagrantă contradicție cu clauza tratatului de alianță încheiat cu cele patru mari puteri, care specifica cu preciziune dreptul României de a participa la conferința păcii în drepturi egale cu ale celorlalți aliați, țara noastră e admisă la conferința de la Paris în rîndul statelor „cu interese limitate[11]. îl durea pînă la exasperare, atît pentru țara pe care o reprezenta, cît și pentru mîn- dria lui personală, să apară la masa verde în calitate de simplu informator.

Pentru prima dată în viața lui era nevoit să accepte asemenea roluri. Omul deprins să poruncească și să fie ascultat de la primul gest se vede pentru prima oară pierdut în gloată.

Dar în nădejdea că, pînă la urmă, poate va izbuti să convingă înaltul aeropag de dreptatea cauzei noastre, își calcă pe inimă și se înfățișează înaintea conferinței.

în sprijinul cauzei românești el invoca autoritatea tratatului care consacra, în chip solemn, drepturile noastre asupra Torontalului.

înarmat cu tratatul care purta semnătura celor patru mari puteri, Brătianu înțelegea să nu facă nici un fel

de concesie. Nu vroia să ție seamă de spiritul care domnea în sînul conferinței. Serbia, datorită eroismului și sacrificiilor făcute, cucerise simpatia tuturor cercurilor, încheierea păcii separate, deși independentă de voința ei, crease României o situație delicată. America, pe de altă parte, prin glasul președintelui Wilson, declarase nule și neavenite toate angajamentele luate de aliați înainte de intrarea ei în război. Principiul naționalităților stabilit de Wilson nu admitea hotare istorice și geografice. în asemenea condiții, Take Ionescu socotea ineficace invocarea exclusivă a textului tratatului de la 1916. El era împotriva unei atitudini intransigente, menită, după dînsul, să ne creeze numai dificultăți. El opina pentru o concilia- țiune, convins fiind că pe această cale se pot evita multe neplăceri și se pot obține unele avantaje apreciabile. Brătianu nici nu vroia să audă de așa ceva. El respinge sugestiile și propunerile lui Take Ionescu printre care și aceea a unui guvern național care să vorbească cu mai multă autoritate în fața conferinței. înțelegerea să se mențină, pînă la capăt, pe poziția tratatelor.

Torontalul formase, în timpul tratativelor din epoca neutralității, obiectul unor discuții îndelungate. Brătianu nu acceptase să intre în acțiune decît după ce aliații au convenit să acorde României întreg Torontalul. Punctul de vedere al primului ministru român era ca Antanta, care purtase războiul pentru respectarea tratatelor, nu putea să considere drept ,,petic de hîrtie“ tratatul care-i purta iscălitura.

în fața refuzului conferinței de a satisface cererile României, Ionel Brătianu repetă gestul tatălui său de la 1877. Crede că-i de datoria sa să păstreze neatinse pentru viitor, printr-o protestare solemnă, „drepturile imprescriptibile ale României asupra Banatului[11]. De asemenea, găsește inacceptabilă clauza minorităților, care era de natură să știrbească demnitatea și autonomia statului român.

Gelos de drepturile și prestigiul țării, ca și de demnitatea lui personală, părăsește conferința, trîntind ușile. în contra voinței înaltului consiliu de la Paris, armata română, din ordinul lui Brătianu, înaintează în Ardeal dincolo de linia de demarcație. Cu toate somațiile din partea dele- gaților militari ai principalelor puteri, Brătianu dispune ocuparea Budapestei.

Atitudinea semeață a lui Brătianu are darul să indispună conferința și să nu găsească în țară decît un slab ecou. La întoarcerea lui de la Paris, străbate satele și orașele României Mari ca un excursionist obscur. înfăptuitorul visului secular intră în capitala țării întregite ca cel din urmă anonim. Nici o manifestație de simpatie. Dimpotrivă, devine ținta unor atacuri violente. Take Ionescu, intr-un expozeu care ține 2 ședințe, cel mai lung discurs din cariera lui politică, critică cu asprime atitudinea lui Brătianu de la conferința păcii.

Autorul broșurii „Răspunderile'* este idolul mulțimii. Cu toată abținerea de la alegeri a celor mai însemnate grupări politice, cu tot aparatul administrativ care rămâne tot cel liberal, partidul care avea în fruntea lui pe Ionel Brătianu abia obține, în alegerea din toamna lui 1919, 100 de mandate. Candidatura lui în Ardeal cade cu brio. Aceasta era răsplata pe care o primea marele om de stat din partea fraților de peste munți pentru dezrobirea cărora Brătianu riscase totul. în primul Parlament al României Mari, al votului obștesc și al țărănimii împroprietărite, Brătianu, prin neîntrecutele lui merite pe care le avea în domeniul acestor mari înfăptuiri, era omul cel mai indicat să fie obiectul simpatiei generale și al ovațiilor entuziaste. In locul unei ședințe solemne pentru sărbătorirea celui mai vrednic dintre ctitorii unității naționale, Parlamentul a găsit cu cale să-1 întîmpine cu ostilitate.

Reprezentanții provinciilor dezrobite, ai votului obștesc și ai țărănimii împroprietărite hărțuiau din toate

părțile pe Brătianu care făcea expunerea politicii sale, a acelei politici care a dus la întregirea neamului, ca să aplaude în schimb cu zgomot pe Marghiloman care făcea rechizitoriul politicii lui Brătianu.

Spectacolul era cît se poate de interesant.

*
* *

Cu timpul, în loc să dispară ostilitatea maselor sau a opiniei publice împotriva partidului liberal și a lui Ionel[7] Brătianu. ea nu numai că se menține, dar sporește văzînd cu ochii.

După popularitatea generalului Averescu, urmează popularitatea crescîndă a curentului țărănist. Țărănimea împroprietărită si posesoare a votului universal nu vrea să știe de meritul lui Brătianu în direcția acestor două reforme ca și în aceea a unității naționale. Ea e înversunată în contra liberalilor ; refuză cu încăpățînare să le acorde încrederea ; voturile sînt smulse cu sila. Brătianu nu poate guverna decît prin ingerințe electorale, cenzură și stare de asediu. De bună seamă că dînsul, în locul grijilor unor guvernări agitate, ar fi preferat calmul unei vieți retrase, îndeletnicindu-se cu studiul cercetărilor istorice și cu treburile gospodăriei de la Florica, două ocupații foarte dragi lui Ionel Brătianu. „Lăsați-mă să mă retrag, — declară el intimilor săi, după înfăptuirea României Mari — mai am cîțiva ani de trăit, vreau să-i consacru cercetărilor mele istorice ; aveți să mă osîndiți“. (I. G. Duca : *Portrete și amintiri).*

Odată cu întregirea neamului socotea rolul său istoric terminat. Atinsese culmea ascensiunii la care poate rîvni un bărbat politic. Soarta-1 învrednicise să prezideze fapte din acelea care nu se repetă a doua oară în viața unui popor. De-acum înainte nu-1 așteptau decît povîrnișul și defilarea spectacolelor comune. Trăise clipa miraculoasă a contemplării priveliște! unice. Pe drept

cuvînt, dar, con-

sidera momentul ca cel mai prielnic pentru retragerea sa din viața politică. împrejurările însă au fost mai puternice decît dorința lui personală. Ele i-au impus obligația să rămînă la conducerea partidului. Așa-i soarta unui om politic : mereu să fie la dispoziția colectivității. Nu-i e îngăduit să dispună cum vrea de dînsul.

Cu toată ostilitatea maselor și opoziția dîrză a provinciilor alipite, Brătianu, bucurîndu-se de încrederea desăvîrșită a Suveranului, se pricepe ca să fie arbitrul situației politice. Vine la guvern cînd vrea, stă cît vrea și pleacă cînd îi convine. își permite chiar luxul să-și desemneze succesorul. Celelalte formațiuni ministeriale nu sînt decît echipele de schimb care să îngăduie partidului liberal să se refacă după uzura guvernării. Cu respectul formelor constituționale și salvarea aparențelor unui regim parlamentar, Brătianu a știut să guverneze ca un „dictator". La observațiile regentului Buzdugan cu privire la o numire, cum că ea ar fi neconstituțională, i s-a răspuns că primul ministru „n-are de dat explicații". Jucătorul superb care avea din născare gustul partidelor riscante, s-a ferit totuși să inaugureze fățiș regimul dictatorial, deși era singurul om din Țara Românească care putea să facă acest lucru. Se bucura, în primul rînd, de încrederea desăvîrșită a Suveranului. Avea pe de altă parte la dispoziția lui un partid puternic cu cadrele trebuitoare care să execute orbește ordinele. Marele prestigiu de care se bucura, încrederea care o avea în sine și în misiunea sa istorică, curajul răspunderii, ca și înclinarea pe care o avea pentru acțiunile îndrăznețe erau destule calități care-1 făceau propriu rolului de dictator. Și-a dat seama însă că dictatura constituie un joc primejdios pentru țară, dată fiind așezarea ei geografică, ca și momentul evoluției sale istorice. De aceea, prefera să guverneze cu respectul formelor constituționale și salvarea aparențelor regimului parlamentar. Aceste restric-

țiuni de ordin formal nu Lau împiedicat de loc să con-

ducă Țara după voința și vederile sale. A avut însă grijă să utilezeze cu chibzuință atotputernicia cu care era investit, ca și măsurile excepționale de care dispunea. Numai organele subalterne s-au făcut vinovate de excese de zel. N-a desființat Parlamentul, nu și-a suprimat adversarii politici, n-a gîtuit libertățile cetățenești. A știut să guverneze cu mină forte, fără să-și mînjească mîinile cu singe. De starea de asediu nu s-a folosit ca să desființeze partidele potrivnice, să întemnițeze pe adversarii politici, să nu tolereze acțiunea opoziției. De cenzură nu s-a folosit decît în anumite cazuri și împrejurări.

Duritatea mîinii cu care a condus treburile statului a fost îndulcită de catifeaua mănușii. Impresionat de felul acesta de a guverna al lui Brătianu, nu știu care scriitor (mi se pare Leon Daudet) a spus despre marele bărbat de stat român că-i cel mai inteligent dintre dictatori. Pentru cei mai mulți, această apreciere apare cît se poate? de exagerată ; totuși, ea conține o bună parte de adevăr. Și cei mai înverșunați advesari vor trebui să recunoască faptul că Brătianu a condus cu pricepere și îndemînare barca statului prin asprele vîrtejuri ale apelor învolburate de furtună și că a știut să guverneze cu chibzuință, abilitate, prestanță, autoritate și prestigiu. Firește că regimul a avut și partea lui de neajunsuri. **A** favorizat abuzul și ilegalitatea, mai cu seamă în provinciile alipite unde era nevoie mai mult ca oriunde de **o** conduită cît se poate mai ireproșabilă. La adăpostul lipsei de răspundere, mulți dintre potentații partidului s-au transformat în oameni de afaceri.

Absorbit de politica generală, n-a avut răgazul să cauterizeze plăgile de care suferea atît partidul cît și administrația țării. Concentrîndu-și atenția exclusiv asupra chestiunilor care erau în directă legătură cu marile interese de stat, el s-a mulțumit cu directivele generale, lăsînd altora grija execuției și a gospodăriei treburilor mărunte și curente. Nu făcea parte din categoria acelui

mănunchi de oameni neastîmpărați, care nu-și găsesc mulțumirea decît numai într-o activitate febrilă, multiplă și variată. Refractar efortului, nu se grăbea să-și risipească energia cu preocuparea grijilor cotidiene ; înțelegea s-o păstreze întreagă pentru cauzele mari și hotărâtoare.

Atunci apărea impunător pe scenă, jucîndu-și rolul cu artă și conștiinciozitate. In asemenea împrejurări, desfășura o intensă activitate și nu pierdea din vedere nici cel mai mic detaliu. In zilele obișnuite, însă, el dispărea cu totul, lăsînd grija treburilor publice pe seama ajutoarelor sale, care de cele mai multe ori erau oameni mediocri, lipsiți de simțul răspunderii și interesați. Dînsul nu-și dădea nici măcar osteneala să execute un control oarecare.

în calitatea lui de prim-ministru, cînd apărea pe banca ministerială era un eveniment ; același lucru era cînd se găsea în opoziție. Simpla lui apariție în incinta Parlamentului producea senzații, năucea banca minsiterială. Dar neajunsul cel mare al regimului practicat de Brătianu a fost că a înăsprit raporturile dintre regat și provinciile alipite, într-o vreme cînd era nevoie de cît mai mu’tă conciliațiune și colbaorare ; a stînjenit procesul de limpezire a vieții politice, într-o vreme turbure, de adinei prefaceri sociale : în fine, a prejudiciat însăși dezvoltarea normală a partidului liberal, prin înăbușirea oricărei inițiative și împiedicarea liberei circulații a valorilor, singurele condiții care garantează o selecționare serioasă a cadrelor. Cînd avea posibilitatea să capteze Ardealul printr-o fuziune cu partidul național — forma deghizată a unei înregimentări — a avut stîngăcia să zădărnicească înțelegerea, care era pe cale de înfăptuire, din motive cu totul lipsite de însemnătate. în momentul cînd trebuia să fie conciliant, insinuant, maleabil și curtenitor, s-a arătat orgolios și autoritar. E foarte surprins cînd constată că provinciile dezrobite nu se grăbesc să-i

accepte fără murmur dominația. Contrariat, el se încăpățînează să conducă politica Țării Românești, nesocotind colaborarea noilor provincii. E de mirare cum un om de talia lui Ionel Brătianu nu și-a dat osteneala ca să priceapă că e nevoie de un alt tratament pentru guvernarea și cucerirea provinciilor alipite.

Fiecare dintre ele, trăind și dezvoltîndu-se în condiții istorice și sociale deosebite, venea cu o anumită evoluție, educație și mentalitate. Unindu-se cu patria mumă prin voința lor liber exprimată în adunările obștești, ele înțelegeau un raport de egalitate și nicidecum unul de subordonare. Tratamentul care li se aplică e departe însă de a corespunde așteptărilor. Conștiente de gestul făcut și geloase de drepturile conferite, ele nu se mulțumesc să accepte cu resemnare situația, ci reacționează cu toată îndîrjirea. Din această ciocnire vor decurge o mulțime de neajunsuri vătămătoare 'unificării și consolidării României întregite. De bună seamă că nu poartă numai Brătianu toată vina ; provinciile alipite își au și ele o 'parte destul de însemnată. Era însă de datoria lui Brătianu ca să facă cele mai mari concesii ; dînsul a găsit cu cale ca să le precupețească. Au urmat de aci o serie le inconveniente pentru țară.

In paguba unei normale dezvoltări a vieții politice, a improvizat formațiuni ministeriale lipsite de bază electorală, a încurajat partide hibride, ca să ostracizeze pînă la exasperare opoziția național-țărănistă, care se bucura de adeziunea entuziastă a maselor. Din cauza acestei atitudini, luptele politice căpătaseră un aspect de violență puțin obișnuită ; ele amenințau să degenereze în mișcări cu caracter primejdios. S-a vorbit la un moment dat de o rezistență cetățenească prin neplata impozitelor.

La rîndul lui, partidul național-liberal a suferit urmările neplăcute ale excesului de autoritate de care s-a făcut vinovat ilustrul său șef. în preajma potentatului de la Florica nu era cu putință nici un fel de inițiativă

proprie. Orice veleitate de independență era strivită de pumnul molatic al voluntarului Brătianu. Totul era montat și regizat de dînsul. El nu concepea colaboratori decît în înțelesul de informatori și executori.

Toma Stelian, o podoabă a partidului liberal, a trebuit să plătească cu decapitarea lui politică libertatea pe care și-a luat-o. in timpul neutralității, ca să critice atitudinea echivocă a lui Ionel Brătianu.

In asemenea condiții, nu era cu putință dezvoltarea personalităților și formarea conducătorilor. Din cauza acestei atmosfere înăbușitoare, elementele de elită ale tinerimei au ocolit cu intenție partidul liberal. O bună parte dintre tineri au luat chiar atitudine potrivnică.

Partidul liberal s-a mulțumit să recolteze elemente lipsite de personalitate și amor propriu, cu șira spinării plecată, mmate de dorința parvenirii pe calea concesiilor. Ionel Brătianu, care era în realitate un om afabil și foarte binevoitor, în ultimii ani mai cu seamă n-a știut ca să se coboare în mijlocul generației tinere ca s-o înțeleagă, s-o apropie, s-o îndrumeze. în această privință n-a urmat tactica tatălui său care se interesa în de- aproape de recrutarea elementelor valoroase.

După moartea lui Ionel Brătianu, partdiul liberal a trebuit să plătească scump aceste abateri.

Nimeni n-avea pregătirea trebuitoare ca să poată înlocui cu succes comandantul dispărut. Toți fruntașii partidului nu erau buni decît numai ca locotenenți. Cu dispariția șefului, partidul a rămas complet dezorientat. Nici pînă'astăzi el n-a izbutit să-și vină în fire. Criza de conducere continuă anemiind pînă la istovire puternicul partid liberal de odinioară. Partidul liberal n-a dispus nici măcar de forțele trebuitoare ca să umple golurile provocate de moartea coriferilor săi. Au rămas pînă astăzi vacante locurile ocupate cu vrednicie de Ferechide, Al. Constantinescu, Vintilă Brătianu, George Mârzescu și I. G. Duca.

In asemenea condiții și dată fiind pe deasupra situația foarte precară a liberalismului în genere, criza din partidul liberal-român apare ca un lucru cît se poate de firesc. Ionel Brătianu, în beția atotputernicei sale, n-a avut privirea limpede ca să întrevadă consecințele funeste ale regimului autoritar practicat de dînsul cu atîta pricepere și strălucire. A trebuit însă ca să vină într-o zi data scadenței. Partidul a rămas uluit.

In timpul cînd Ionel Brătianu începe să se afirme în viața politică, partidul liberal trecea printr-o perioadă de criză. în fruntea lui se găsea un om nu lipsit de merite, dar incapabil să dea un impuls partidului, flu- turîndu-i ținte noi, îndrumîndu-1 pe cărări mai puțin umblate. în ultimii ani, mai cu seamă, Mitiță Sturza, suferind de manie religioasă, era o serioasă piedică la bunul mers al partidului care se mulțumea să acționeze în virtutea inerției. In aceste condiții, partidul liberal vegeta. în fața lui se găsea partidul conservator care, cu toate păcatele sale, avea în frunte oameni valoroși ca : Petre Carp, Titu Maiorescu, Niou Filipescu, Al. Marghiloman etc., toți unul și unul.

Steaua lui Take Ionescu era într-o continuă ascensiune. în zare se profila amenințătoare silueta lui Nicolae lorga. Cu toții erau înverșunați împotriva liberalilor și ardeau de nerăbdare ca să răpuie pe șeful lor. Petre Carp, omul cu însușiri excepționale, vrea să-și facă un titlu de glorie ca să aplice partidului liberal și șefului său fierul roșu. El plătește cu desființarea lui politică această încercare temerară.

Take Ionescu, care ar fi vrut și avea destule calități ca să poată înfrunta pe Ionel Brătianu, a fost nevoit în mai multe rînduri să-și subordoneze acțiunea. Cînd a încercat să lucreze pe cont propriu și împotriva voinței

șefului liberal, a fost înfrînt. La rândul lui, Alexandru Marghiloman iese strivit din luptă. Nicolae lorga, ca să se poată măsura cu Ionel Brătianu, acceptă cârdășia lui Argetoianu care amenințase că-i va pune pumnul în gură și-i cît p-aci să dea mâna cu „trădătorul Stere". Sacrificiul este inutil, căci marele istoric nu s-a ales decît cu regretul că n-a realizat cîndva o înțelegere cu Brătianu. Autorul „Răspunderilor", care tuna și fulgera împotriva liberalilor, promițând maselor care-1 idolatrizau sancționarea exemplară a vinovaților, este pus în situația să vină la putere cu girul lui Brătianu.

Argetoianu rîvnise din toate fibrele sale să se poată măsura și dînsul cu Ionel Brătianu. în vederea acestui scop încearcă toate combinațiile posibile ; solicită pînă și alianța muncitorimii. Pînă la urmă nu numai că e nevoit să renunțe la această satisfacție, dar e pus în situația de a servi sub ordinele lui Ionel Brătianu, decla- rînd sus și tare că vrea „să sfârșească în casa cinstită" a partidului liberal împotriva căruia luptase o viață întreagă.

în propriul său partid a desființat politicește pe oricine a îndrăznit să nu fie pe placul potentatului de la Florica. Lascar, Toma Stelian, Stere sânt cazuri tipice în această privință. A condus partidul cu mai multă autoritate decît a făcut-o însuși ilustrul său părinte. Ion Brătianu a avut de suportat rivalitatea fratelui său, dizidența drapeliștilor și influența unor oameni de talia lui Kogălniceanu și Rosetti. Ionel a fost scutit de asemenea 'inconveniente. El a fost stăpânul absolut al partidului. N-am greși dacă am spune c-a fost la fel și stăpînul țării. Vine cînd vrea la putere, stă cît vrea, pleacă cînd vrea și aduce pe cine vrea.

Am văzut cum în consiliul de coroană din 5 august 1914 a știut să-și impună voința, chiar împotriva unui suveran de talia regelui Carol I.

Actul de la 4 ianuarie 1926 e un nou prilej care ne înfățișează pe Brătianu demn, voluntar și hotărit. Intr-o chestiune așa de gingașă din toate punctele de vedere, el înțelege să aibă atitudinea pe care o comportă situația unui factor cu răspundere ; nu atitudinea echivocă care să îngăduie posibilitatea tuturor manevrelor, ci una dreaptă, fără nici o cotitură. Mulți sînt de părere c-a fost o atitudine greșită ; e o chestiune care comportă discuție și asupra căreia se va pronunța istoria nepărtinitoare. Oricum, el are însă meritul loialității. Brătianu a putut să greșească ; nu s-a făcut însă vinovat de slugărnicie, de slăbiciune sau lașitate. N-a înțeles să cerșească favoarea, să se preteze la compromisuri, să-1 intimideze primejdia. A acceptat bărbătește situația, cu toate riscurile care le rezerva viitorul, cu toată răspunderea acestor doi factori. Tot ce se poate ca, la atitudinea adoptată, să fi contribuit intr-o bună măsură unele motive de ordin personal. Motivul hotărîtor însă pentru Ion Brătianu a fost cel de ordin de stat ; cel puțin așa credea el.

în toamna anului 1918, cînd avu loc prima renunțare a prințului moștenitor, în consiliul de coroană, Brătianu, nutrind speranța unei îndreptări, a fost singurul care-1 apără pe prinț, declarîndu-se împotriva oricărei măsuri asupra căreia nu s-ar putea reveni. Nu s-a hotă- rît îri sensul atitudinii adoptate decît în clipa cînd a căpătat convingerea fermă că nu mai este nici o nădejde de îndreptare. Nu era exclusă posibilitatea ca Brătianu să se înșele în convingerile și vederile sale. El însă era încredințat că-și servește țara și dinastia. De aceea apără cu toată îndîrjirea situația creată prin actul de la 4 ianuarie, se străduiește din răsputeri să mențină această situație anacronică.

Nu era nici naiv și nici lipsit de pricepere ca să nu-și dea seama de inconvenientele pe care le prezenta regența și de viitorul turbure care se deschidea înaintea țării.

Vedea cum crește zi cu zi valul popularității prințului Carol, amenințînd la tot momentul ca să sfărîme stăvilarele ordinei constituționale, stabilită de dînsul cu atîta trudă. Cu toate sforțările sale de a măcina partidul național-țărănesc, acesta izbutise să cucerească simpatiile mulțimii, devenind cea mai puternică forță electorală din țară.

Și acest partid care, pe vremea aceea, reprezenta voința norodului, prin glasul autorizat al lui Ion Mihalache se declarase pentru eventualitatea revizuirii actului de la 4 ianuarie.

în fața acestor manifestări care-i periclitau situația, Brătianu continua să se mențină dîrz pe poziție. Nu-1 intimidează perspectiva luptei, care se anunță crînce- nă, nu ocolește primejdia. Vorbește cu hotărîre de un Mărășești intern. E atît de îndîrjit incit sînt momente cînd își pierde cumpătul, săvîrșind greșeli. Așa-i de pildă procesul Manoilescu.

Cînd bătălia politică în care se angajase era în toi, iată că, pe neașteptate, cade fulgerat de moarte. Felul cum s-a declanșat și a evoluat boala a fost de natură să trezească nedumeriri în mintea multor persoane.

Vestea încetării din viață a aceluia care a fost Ionel Brătianu a produs în toată țara consternare. Nimenea nu bănuia un sfîrșit așa de apropiat. Abia atinsese vîrsta de 63 de ani și era încă destul de robust. Lumea obișnuită ca, timp de un sfert de veac, să-1 vadă mereu pe primul plan al vieții politice, guvernînd și dominînd situația, cu greu se putea deprinde cu lipsa lui din arenă. Cu toții își dădeau seama că dispare cu dînsul unul din cei mai destoinici cîrmaci pe care i-a avut statul român. Și poate va trece multă vreme pînă cînd se va ivi omul care să-1 poată înlocui. Deocamdată, lipsa Iki se simte la fiecare pas : o simte țara, o simte mai ales partidul care, năucit, își caută de opt ani de zile șeful și nu-1 găsește. Partidul liberal are mereu senzația că el

a fost înmo.rmîntat la Florica, odată cu trupul lui Ionel Brătianu. Din cînd în cînd tresaltă sub imboldul unei nădejdi. Se mîngîie cu gîndul că, poate, într-o zi se va îndura Providența ca să-1 învrednicească cu un conducător. Unii nutresc nădejdea că, poate, descendentul lui Ionel Brătianu e omul destinat să îndeplinească această misiune. Le place să creadă că fiul calcă pe urmele părintelui. Așteaptă ca partidul să retrăiască vremuri de glorie.

Pînă atunci, se resemnează oftînd nostalgic după șeful dispărut, regretîndu-i lipsa la fiecare moment evo- eîndu-i memoria la fiecare pas.

*
* *

Ori de cite ori Brătianu era obiectul criticilor pătimașe și atacurilor înverșunate, el avea obiceiul să spuie intimilor săi : „Nu-mi pasă de pietrele ce mi se aruncă, îmi pasă de piatra ce se va așeza pe mormîntul meu“.

Brătianu a fost dintre rarii muritori care au avut privilegiul să privească moartea cu seninătate. Avea conștiința împăcată că și-a îndeplinit cu prisosință datoria în viață. Era conștient că lespedea funerară va închide, odată cu dînsul, unul din capitolele cele mai glorioase din istoria țării. Pietrele care i s-au aruncat în viață au servit ca soclu pentru statuia lui. Somnul lui de la Florica n-are să fie tulburat decît de pașii pelerinilor care vor veni, în șiruri nesfîrșite, să-i aducă prinosul de recunoștință și de admirație.

Cit timp va dăinui neamul românesc, mormîntul lui va fi loc de pelerinaj.

Pe lespedea acestui mormînt e scrisă una din cele mai frumoase și strălucite pagini din istoria țării.

TAKE

Ducîndu-mă într-o zi, într-una din nenumăratele frizerii din cartierul Griviței, cu surprindere bag de seanfi că obloanele sînt trase.

Cum nu era duminică sau vreo altă sărbătoare, mi-am închipuit că trebuie să se fi întîmplat ceva neobișnuit **ca** patronul frizeriei, un biet bărbier de cartier, să-și îngăduie luxul să închidă prăvălia într-o zi de lucru. Am aflat peste cîteva zile, din însăși gura lui, cauza pentru care închisese prăvălia : era ziua cînd avusese loc înmormîntarea lui Take Ionescu.

— Cum puteam să țin prăvălia deschisă, într-o asemenea zi, îmi spune dînsul ? Doar unul a fost Take Ionescu, gură-de-aur. Mare om, domnule, și bun român !

Și bărbierul nu mai contenea cu laudele la adresa marelui dispărut.

Găseam gestul frizerului impresionant și foarte edificator.

Un biet bărbier de cartier, obscur și prăpădit, dintr-o pornire spontană și dezinteresată găsește cu cale ca, la înmormîntarea lui Take Ionescu, drept omagiu memoriei marelui dispărut, să închidă prăvălia.

E o dovadă din cele mai elocvente a popularității și a simpatiei de care se bucura Take Ionescu în masele populare.

Numele lui răzbise pînă în Macedonia, era pe buzele tuturora. N-a fost el oare multă vreme răsfățatul mulțimii care-1 denumise „gură-de-aur" ?

A fost cel dintîi om politic din Țara Românească care, fără nume sonor, avere, relații de familie, îndrăznește în contra voinței unui suveran autoritar și cu prestigiu, cum era regele Carol I, să-ntemeieze un partid și să recolteze în opoziție succese fără precedent.

Puțini oameni politici în Țara Românească au avut parte o'e partizani devotați pînă la fanatism ca Take Ionescu.

Un avocat îmi spunea că, dacă i-ar fi cerut Take Ionescu să înjunghie pe cineva, ar fi făcut-o fără pic de șovăială. în Capitală și provincie găsești și astăzi adoratori fanatici ai lui Take Ionescu ; sînt profesori și avocați dintre cei mai distinși.

îi păstrează un adevărat cult. Dacă împrejurările i-au adus pe unii dintre ei să peregrineze în alte partide, ei au rămas credincioși memoriei lui Take Ionescu. Umbra marelui dispărut îi urmărește cu perseverență. Au rămas cu trup și suflet „takiști", aderenți devotați ai unui om care-i captivase prin vraja personalității sale excepționale.

Fascinați de persoana șefului, nu înțelegeau să rîvnească după ideologii și programe ; Take Ionescu era pentru dînșii un drapel și un program. Rar om politic a putut exercita în Țara Românească o asemenea vrajă.

*
* *

Prin originea lui burgheză, feciorul coanei Frosa și al lui Ghiță Ion din Ploiești, era osîndit să se mulțumească în ierarhia socială cu o situație modestă. Regimul oligarhic de la noi din țară îi interzicea ascensiunea la posturile de comandă ; ele erau rezervate unei clase restrînse de privilegiați. Tînărul Dimitrie Ionescu n-adu-

cea cu sine decît blazonul talentului. încă din liceu ghicise, prin instinct, ostilitatea cu care are să-1 întîmpine oligarhia română. Pe măsură însă ce devine conștient de propria lui valoare, simte impulsiuni irezistibile pentru rolurile principale din viața publică. Pipăindu-și rezistența, simte că era ,,făcut dintr-un metal care știe să învingă".

încurajat de succesele răsunătoare pe care le obține la studii, el se azvînle în viitoarea luptei.

Înzestrat cu calități excepționale, el se remarcă la fiecare ocazie și înregistrează biruință după biruință.

Premiat cu elogii ca elev de liceu, la bacalaureat uimește pe membrii comisiei.

V. Ureche și Gr. Cobălcescu, doi din membrii examinatori, sînt de acord să recunoască că n-au mai întîlnit un element așa de dotat : e vorba de tînărul Dimitrie Ionescu.

La Paris, repede se impune atît în fața colegilor, cît și în fața profesorilor.

La etatea de 19 ani, cînd alți tineri de seama lui au preocupările inerente vîrstei, el are în diferite ocazii sarcina ca, acolo, în metropola culturii, să reprezinte România. își îndeplinește rolul cu cinste pentru dînsul și țarja lui.

Cu prilejul unui congres, vestitul general ungur Thurr, printr-un discurs inspirat, reușise să cucerească simpatiile auditorului. într-o asemenea atmosferă de entuziasm pentru Ungaria și ilustrul ei reprezentant, se urcă la tribună delegatul României, studentul Dimitrie Ionescu. Românii din sală pe drept cuvînt sînt îngrijorați. Față de succesul delegatului ungur, ce va putea să facă tînărul de 19 ani ?

Un necunoscut, un copilandru venea să vorbească în urma generalului Thurr. îndrăzneala era de natură s-apară ca obrăznicie de prost gust. Sala formată dintr-un public ales, neîncrezătoare la început, încetul cu

începutul însă fu cucerită de către tinerelul orator, iar la sfîrșit nu mai contenește cu aplauzele, freamătă de entuziasm.

Acolo, în capitala Franței, în fața unei asistențe selecte și niște condiții ingrate, cînd nu împlinise încă 20 de ani, Take Ionescu se manifestă ca un orator de mare anvergură. Succesele oratorice se vor ține lanț de- acum înainte, îi vor crea faima, îi vor aduce porecla de „gură-de-aur", îi vor asigura ascensiunea.

La 26 de ani îl vedem deputat ; la 33, ministru.

își face debutul în Parlament vorbind în numele tinerilor aleși, iar tinerii, în numele cărora vorbea, erau : Al. Marghiloman, C. Dissescu, C. Arion, Al. Djuvara ; ales între cei aleși.

Cu acest prilej, G. Panu scrie : „Acest tînăr e plin de viitor. Acest deputat al Craiovei este, pentru Parlamentul român, o adevărată podoabă".

Spusele lui Panu s-au adeverit întru totul.

Timp de aproape patru decenii, Take Ionescu a fost o mîndrie a Parlamentului român, într-o vreme cînd tribuna parlamentară era ilustrată printr-o pleiadă de oratori de mîna întîia.

Alături de darul vorbirii, Take Ionescu poseda și meșteșugul scrisului. O mulțime de articole publicate prin diferite reviste și ziare și dintre care unele au stârnit o mare vîlvă în vremea lor ne pune în situația să ne dăm seama de însușirile de scriitor ale autorului.

îndeosebi vdumul de *Amintiri,* publicat în limba franceză, ne înfățișează pe Take Ionescu ca un scriitor de talent. Portretele cîtorva oameni politici din Europa sînt executate cu o mină de maestru. Păcat că un asemenea talent, din cauza multiplelor ocupații care îl hăr- țuiau fără încetare, n-a avut răgazul și tihna trebuitoare ca să poată acorda scrisului atenția și grija cuvenite.

Cele cîteva pagini scrise în fugă sînt îndeajuns de

edificatoare ; ele constituiesc mărturia elocventă a ceea

ce Take Ionescu promitea ca scriitor.

Dacă moartea ar mai fi întîrziat cu cîțiva ani de zile, de bună seamă că literatura română s-ar fi îmbogățit cu cîteva volume de memorii. La apusul vieții, Take Ionescu ar fi simțit nevoia să-și încheie cariera cu publicarea memoriilor. Mai puțin ocupat cu politica, ar fi avut răgazul ca să acorde mai multă atenție scrisului. Omul care aproape patru decenii a fost în continuu pe primul plan al vieții politice, era în măsură ,să spună multe lucruri și cît se poate de interesante.

Intelectual de rasă, Take Ionescu nu căuta în politică numai satisfacerea orgoliului și a nevoiei de acțiune. Ea oferea spiritului său, vioi și iscoditor, un vast și interesant cîmp de observație.

Era omul politic în accepțiunea occidentală a cuvîntului, cum prea puțini a avut Țara Românească.

Pe lîngă o temeinică pregătire juridică, avea o foarte frumoasă cultură generală. Deși ocupat peste măsură cu fel de fel de treburi, totuși găsea timpul necesar ca să fie la curent cu cele mai însemnate opere din diferite domenii.

Ca unul care cunoștea la perfecție limbile franceză și engleză, iar germana și italiana le poseda destul de bine, avea putința să citească în original aceste opere.

Nu lăsa să treacă nici un an fără să nu facă una sau mai multe călătorii în străinătate.

Pentru Take Ionescu aceste călătorii nu erau un mijloc de agrement și nici nu le făcea din spirit de snobism.

El le considera ca o necesitate impusă de higiena intelectuală.

,,Cu evenimentele ca și cu Mont Blanc, spunea el, trebuie să te-ndepărtezi ca să le pricepi proporțiile adevărate".

Fără această evadare, calitățile lui erau condamnate

să se ofilească sub influența climatului spiritual al țării noastre. Datorită contactului cu Occidentul, el a izbutit să-și păstreze vioiciunea minții și a putut să aibă o altă perspectivă asupra oamenilor și a evenimentelor.

Această perspectivă îi ajută darului său natural de prevedere ca să aibă de multe ori viziuni profetice asupra viitorului.

E unul dintre puținii oameni politici din lume care prevăzură consecințele războiului mondial.

într-o serie de articole, publicate în ziarul „La Roumanie“, în anul 1914, el arată că războiul va avea ca urmare cascada tronurilor, orientarea societății spre stînga, socialism revoluționar, atotputernicia Americii.

„Va fi, zice el, în articolul intitulat „Cascada Tronurilor" și apărut în „La Roumanie", în ziua de 24 august 1914, o cascadă de tronuri. Europa va fi republicană".

„O sărăcie grozavă va stăpîni omenirea foarte mulți ani", declară el unui prieten. „Dintr-o criză vom intra în alta. Ține bine minte ! Generația mea și a ta va vedea România Mare, dar nu va vedea zile bune".

La izbucnirea conflictului, prevede atît durata lungă a războiului, cît și participarea celor două mari puteri extracontinentale, America și Japonia. Evenimentele se desfășoară potrivit prevederilor lui Take Ionescu.

Nu degeaba regele Carol taxase pe Take Ionescu drept omul cel mai inteligent din domnia lui.

*
* *

în momentul cînd tînărul doctor în drept, după studii strălucite, părăsea Parisul, profesorul Alglave îmbrățișîndu-1 îi zice : „Ai încredere în steaua ta ! Vei fi cuceritor într-o zi".

Nu va trece mult timp și se va împlini profeția lui.

Sosirea lui Take Ionescu în țară coincidea cu săr-

bătorile pentru ridicarea României la rangul de regat. O nouă epocă începea în istoria țării. Prefacerile prin care treceau statul și societatea românească ofereau perspective surîzătoare pentru oamenii vrednici, ambițioși și întreprinzători.

Take Ionescu ardea de nerăbdare să joace un rol de seamă pe scena politică. Aducea pentru aceasta toată rîvna clasei mijlocii care pînă atunci fusese ținută la o parte.

încurajat de succesele obținute la studii și încrezător în forțele sale, se azvîrle în viitoarea luptei. Foarte curînd, după stabilirea lui în țară, își cucerește faima de mare avocat. Formidabilul său talent oratoric ca și temeinica lui pregătire juridică îl așează dintr-o dată în fruntea baroului românesc.

De asemenea fac mare vîlvă conferințele ținute la Ateneu.

Prin origine, structură sufletească și educați^ el era atras de partidul liberal și în special de Rosetti.

Colaborează o bucată de vreme la „Românul", afișînd idei radicale. Ca atare, susține colegiul unic, eligibilitatea magistraților, purificarea administrației.

Cu timpul, Take Ionescu se îndepărtează de Rosetti, alăturîndu-se lui Ion Brătianu. Simțul lui politic îi dictează această evoluție. Bătrînul Rosetti era din ce în ce mai izolat în partid, iar ideile lui înaintate aveau un slab ecou în opinia publică. Omul care reprezenta cu adevărat partidul și deținea puterea era Brătianu.

Partidul liberal însă nu se grăbește să acorde atenția cuvenită tînărului avocat ; socoate că-i deajuns un mandat de deputat.

Fotoliul ministerial pentru Take Ionescu ca și pentru ceilalți tineri cu talent care se înregimentaseră în partidul liberal cum erau : Al. Marghiloman, C. Dissescii și C. Arion rămînea un semn de întrebare. Take Ionescu

are destulă ambiție și e prea conștient de valoarea Iqj ca

să se mulțumească cu o situație lipsită de perspective.

Decepționat de miopia partidului liberal, partid în care-și pusese multe speranțe, el sfîrșește prin a trece în lagărul vrăjmaș.

Dacă partidul liberal a înțeles să-i refuze galoanele de căpitan, e silit ca de acum înainte să-1 accepte ca adversar. La fel se va întîmpla cu Marghiloman, C. Arion, Barbu Delavrancea și alții.

Partidul liberal va avea mult de suferit de pe urma acestei politici de ostracizare a valorilor.

Lascăr Catargiu, șeful conservatorilor, om lipsit de cultură, dar plin de bun simț, își dă numaidecît seama dc ce mare folos poate să fie pentru țară și partid o persoană de talia lui Take Ionescu ; de aceea se grăbește să-l primească cu brațele deschise. Protejat de bătrînul Catargiu, Take Ionescu ajunge în curînd copilul răsfățat al partidului.

Abia are 33 de ani cînd ocupă fotoliul ministerial. Tinerețea nu-1 împiedică să se afirme ca un bun ministru de instrucție. E autorul mai multor legi și opere însemnate. Se interesează îndeaproape de soarta învățămîntului primar ca și de organizarea clerului. Parlamentul rămîne uluit în fața competenței cu care tînă- rul ministru de instrucție tratează problemele de ordin eclesiastic. Are impresia că se găsește înaintea unui teolog consumat. Cu aceeași competență vorbește în cele mai felurite chestiuni de pură specialitate.

La fel se comportă ca titular la departamentul finanțelor sau la acel al afacerilor străine.

E omul care, pe unde trece, lasă urme.

în marele minister conservator de sub președinția lui Lascar Catargiu, Take Ionescu este prima vioară a guvernului.

în cabinetul care întrunește pe atîția fruntași ai

cuvîntului ca Al. Lahovary, P. Carp și Al. Marghiloman, Take Ionescu este oratorul guvernului.

Această „fiară a cuvîntului“, cum îi place să-1 caracterizeze Delavrancea, domină Parlamentul, baroul și întrunirile publice.

Mulțimea entuziasmată îl poreclește ,,gură-de-aur“.

Uimește pe toată lumea prin talent, inteligență, cultură, pricepere și o uriașă putere de muncă.

Rar om politic de la noi care să fi desfășurat o activitate tot așa de intensă și febrilă ca Take Ionescu.

Conduce în mod efectiv departamentul, participă direct și cît se poate de intens la toate manifestările vieții politice, se ocupă îndeaproape pînă și de bucătăria partidului, scrie articole, acordă interviuri, întreține o vastă corespondență și numeroase relații în toate straturile sociale, frecventează saloanele, caută să fie la curent cu cele mai însemnate opere din diferitele domenii.

La locuința lui e un adevărat pelerinaj. N-a fost în Țara Românească casă mai primitoare ca a lui Take Ionescu. Veneau oamenii din toate unghiurile țării, ba chiar de peste hotare.

In societate, feciorul lui Ghiță Ion de la Ploiești se comportă ca cel mai desăvîrșit gentleman.

în asemenea condiții, nu-s deloc de mirare faima care și-a creat-o și rolul politic care l-a jucat.

Ascensiunea fulgerătoare în vîrful piramidei sociale a unui fiu de negustor falit nu se putea să nu stîr- nească invidie și indignare.

Cea mai mare parte dintre boieri privesc prezența acestui intrus în fruntea partidului conservator ca o sfidare adusă clasei lor. Dacă erau dispuși să-l tolereze ca un auxiliar prețios, nu înțelegeau însă să-1 accepte la posturile de comandă.

Numai gîndul că feciorul coanei Frosa nutrește speranța șefiei, îi făcea să spumege de ciudă și de revoltă.

Socoteau o astfel de năzuință ca un sacrilegiu. Erau hotărîți să împiedice cu orice preț o asemenea ofensă.

Carp, Nicu Filipescu, Marghiloman și alții lucrează din răsputeri la demonetizarea și înlăturarea lui Take Ionescu din viața politică.

Neputindu-i tăgădui talentul și inteligența, îi contestau caracterul.

Carp avea obiceiul să spună că Take Ionescu „totdeauna pledează o cauză, niciodată nu apără o convingere". Tot Carp este acela care declara sentențios : ..Precum frumusețea nu justifică prostituția, tot așa talentul nu poate justifica toate incarnațiunile".

Intr-un portret rămas celebru, Nicu Filipescu șarjează cu talent și violență persoana lui Take Ionescu : ..Șoimul cu aere de Cezar".

Mișu Cantacuzino striga în gura mare că „fricosul trebuie împușcat".

Se spune că însuși regele Carol, de teamă ca nu care cumva să se întărească partidul conservator, alimenta rivalitatea dintre Nicu Filipescu și Take Ionescu.

Partidul liberal, la rîndul său, avea tot interesul să întrețină o atmosferă cît se poate de defavorabilă în jurul lui Take Ionescu, ca unul care reprezenta o reală primejdie.

Din pricina solicitudinii deosebite pe care o acorda clientelei politice, grijă izvorâtă nu numai din calcule electorale, ci și din bunătatea inimii sale, Take Ionescu își atrăsese dușmănia unei însemnate părți din pătura cultă a burghezimii.

Porniti împotriva „takismului" pe care-1 considerau ca o plagă a vieții noastre politice, mulți intelectuali, cu toaiă originea lui modestă, uitau să vadă în persoana lui Take Ionescu dărîmarea barierelor, triumful meritelor și ascensiunea clasei burgheze. Pe dînșii nu-i impresiona decît aspectul dezolant al „revărsării Nilului" bugetar asupra partizanilor.

10 GALERIA OAMENILOR POLITICI

Pătura mijlocie, însă, dîndu-și seama prin instinct că Take Ionescu este reprezentantul ei cel mai strălucit, îl

absolvi de toate păcatele ca să-i acorde, în schimb, sprijin și încredere.

A fost un timp cînd n-a existat în țară om politic mai popular ca Take Ionescu. Bazat pe această popularitate, el s-a încumetat să înființeze în România cel de-al treilea partid de guvemămînt.

Avînd în vedere situația dinainte de război care era cu totul defavorabilă, existența unui al- treilea partid de guvernămînt, încercarea lui Take Ionescu apare ca o mare îndrăzneală. Și cu atît mai temerară e cutezanța lui, cu cît avea împotriva sa voința neînduplecată a regelui Carol I, care nu înțelegea să complice mecanismul vieții politice prin funcționarea unui al treilea partid de guvernămînt.

Totuși, cu toată vrăjmășia de moarte a celor două partide istorice cu trecut glorios și poziții bine definite, cu toată ostilitatea suveranului care era partizan hotă- rît al rotativei și în ciuda unor vicii organice de care suferea noua grupare politică, partidul conservator-democrat recoltează succese electorale fără precedent în Țara Românească.

între anii 1908—1911, takiștii reprezentau cea mai puternică forță politică. Fiecare alegere este pentru dînșii un prilej de biruință. Față de atîtea succese electorale obținute de tînărul partid conservator-democrat, la un moment dat lumea începe să creadă că Take Ionescu va deveni șeful celui mai puternic partid și va guverna țara după cum va voi. Dar favoarea corpului electoral nu-i de lungă durată. Valul popularității scade odată cu venirea conservatorilor la putere și cartelul electoral încheiat cu liberalii.

Contrar așteptărilor și a practicii constituționale, regele Carol I a însărcinat, la 1910, cu formarea guvernului pe Petre Carp, deși gruparea prezidată de dînsul înre-

gistrase numai infringeri cu ocazia diferitelor alegeri. Sub imperiul miniei, Take Ionescu săvîrșește greșeala să

încheie cartel electoral cu liberalii.

Am comite însă o eroare fundamentală dacă am atribui acestor cauze declinul partidului conservator-democrat ; ele n-au făcut decît să scoată la iveală șubrezenia organismului politic creat de Take Ionescu.

Partidul conservator-democrat purta, încă din naștere, stigmatul invalidității.

Hibrid prin compoziția lui, nebulos în concepții și oportunist în țeluri, el era oosindit ca să n-aibă decît o existență efemeră. Preocupat de grija venirii la putere, Take Ionescu n-avea nici libertatea și nici curajul să se hazardeze pe drumuri noi și îndrăznețe. Deși accesibil celor mai înaintate idei, el aparține trecutului prin legăturile sale și era, prizonierul prezentului prin năzuințele care-1 însuflețeau.

Lipsit de energia trebuitoare ca să rupă cu trecutul și de elanul tineresc ca să pregătească viitorul, Take Ionescu se mulțumește să construiască la repezeală un instrument cu care să-și poată servi mai bine interesele și scopurile sale, iar scopul lui nu era altul decît șefia de guvern.

încrezător în dibăcia sa, și-a putut închipui că poate mînui cu succes barca prin asprele vîrtejuri ale politicii românești, în detrimentul celor două partide istorice.

Viziunea României Mari, întrezărită într-un moment de exaltare, îl face să vadă viitorul în culori trandafirii.

Pionierul idealului național s-aștepta ca, odată cu întregirea neamului, să înceapă pentru dînsul o eră nouă, cu perspective din cele mai surîzătoare.

Oricît de perspicace era Take Ionescu, nu-și putea închipui în perioada neutralității, cînd conducea acțiunea națională pentru intrarea țării în război, că tocmai în România Mare va fi nevoit să treacă prin furcile caudine ale lui Costică Argetoianu.

11 GALERIA OAMENILOR POLITICI

Prins în viitoarea luptei și furat de mirajul perspectivei, n-avea răgazul trebuitor ca să-și dea seama că parti-

dul său era lipsit de o bază solidă ; era partidul care avea, ca punct de plecare și suport principal, persoana liui Take Ionescu.

Pentru valoarea lui individuală nici nu se poate un omagiu mai mare. Nu-s deajuns însă voința și meritele unui om, ca să constituie temeiuri pentru crearea unui partid viabil.

Take Ionescu e unul din rarii vorbitori care poseda deopotrivă toate genurile de oratorie.

La tribuna parlamentului sau la Dacia, la bara justiției sau pe strada Ateneului, în fața catafalcului ca și înaintea mulțimilor tumultuoase, același orator sclipitor care subjugă auditorul.

Carp, care era un admirabil debater parlamentar, era un slab orator pentru masele populare. Delavrancea, care excela în oratoria întrunirilor publice, era departe de a fi debaterul parlamentar de mîna întîia.

Toma Stelian ca și Matei Cantacuzino, doi ași ai baroului românesc, erau niște oratori mediocri pentru întrunirile publice.

Un Coco Dumitrescu, care strălucea la catedră, era de necunoscut cînd se găsea la tribună. Numai Take Ionescu a avut rarul privilegiu de a excela în toate genurile de oratorie.

Puterea de improvizare era una din calitățile oratoriei sale, creîndu-i un mare ascendent.

In timpul războiului, cu prilejul recepției făcută de către baroul din Paris românilor aflători în Franța, Take Ionescu rostește un discurs care entuziasmase întreaga asistență formată dintr-un public cit se poate de select. N-avusese decît cinci minute de pregătire. Toma Stelian,

care era însărcinat să vorbească în numele românilor și care era așteptat din clipă în clipă, nu mai sosea. în aceste împrejurări, a fost nevoit să vorbească improvizat Take Ionescu.

Cei prezenți mărturisesc că a fost sublim.

Tot întîmplător și improvizat a trebuit să vorbească Take Ionescu cu prilejul unei reuniuni restrînse de personalități marcante cu mare influență în sferele politice și care susțineau menținerea Austro-Ungariei pe motivul că prin dezmembrarea ei se balcanizează centrul Europei. Take Ionescu combate părerea menținerii Austro-Ungariei și pledează pentru dezmembrarea ei cu așa succes, încît reușește să cîștige, în favoarea tezei sale, întreaga asistență. Printre cei de față era și Tardieu, omul care va juca un rol așa de important la conferința păcii. Din acea clipă e cîștigat definitiv de partea României.

Singura parte slabă a oratoriei lui, pe care de altfel avea grija s-o recunoască printre cei dintîi, era replica la întreruperi.

Era foarte stîngaci în mînuirea ironiei. Pe acest teren era incapabil să susțină un duel oratoric cu Petre Carp la tribuna Parlamentului, sau cu Missir la bară.

Nimic nu-1 deconcentra mai mult într-o dezbatere decît intervenția spirituală a unui Carp sau Missir. Această slăbiciune își găsește explicația în firea sensitivă a lui 'Take Ionescu.

Generos și bun, de o bunătate fără margini, în chip fatal îi lipsea doza necesară de maliționizitate ca sufletul lui să poată secreta torpila caustică a ironiei.

Fiindcă veni vorba de bunătatea lui Take Ionescu, e locul ca să subliniem această latură a sufletului său. Ori de cîte ori avea ocazia ca să facă bine, îl făcea cu dragă inimă. Servea pe toată lumea. Casa lui era pururea deschisă tuturor. Și nu făcea aceasta numai din

calcul electoral, ci din imboldul inimii sale bune. Bunăta-

tea îl făcea să uite și să ierte.

Panu își făcuse o specialitate, atît prin „Săptămîna" cît și la tribuna Parlamentului, ca să atace cu violență pe Take Ionescu. Take Ionescu, care a avut mult de suferit de pe urma acestor atacuri, a fost acela care a scris cel mai mișcător și elogios articol la moartea lui George Panu.

Iorga, la rîndul lui, cînd la Iași e atacat cu furie pe tema războiului și nu sare nimeni în ajutorul său, găsește în Take Ionescu un aprig apărător. Și nu de mult timp Iorga îl atacase cu toată violența de care e capabil acest polemist de rasă.

Următoarele lui cuvinte, demne de reținut, caracterizează de minune fondul sufletesc al lui Take Ionescu. „Nedreptățile pe care mi le-au făcut alții mie nu cer nimănui să le regrete, căci eu le uit; acelea pe care le-am făcut eu altora, nu cer nimănui să le uite, căci eu le regret". Așa glăsuia omul care a avut de suferit multe nedreptăți.

*
* *

Take Ionescu a fost, poate, cel mai atacat și hulit dintre oamenii politici ai generației sale.

După cum am amintit mai sus, causticul Panu își făcuse o specialitate din atacurile împotriva lui Take Ionescu. Nu era număr din „Săptămîna", nu era ocazie în Parlament ca Panu să nu se lege de dînsul.

Campania susținută cu talent și vigoare de către directorul „Săptămînei" avea răsunet mai cu seamă în unele cercuri intelectuale.

Am găsit și astăzi persoane care sînt sub influența polemicilor lui Panu. Nu degeaba era îngrijorat Take Ionescu cînd îi spunea într-o zi lui Panu, în vremea cînd erau prieteni : „Panule, de două condeie mă tem în Țara

Românească, de condeiul lui Hajdeu și de al tău. Nu

doresc de loc să am de a face cu ele“. Parc-a fost pocit la gură.

Iorga, la rîndul lui, cu recunoscutul său talent de polemist, l-a atacat fără cruțare. Cum necruțător a fost și vijeliosul Nicu Filipescu. A rămas celebru portretul pe care l-a făcut lui Take Ionescu.

Violența atacurilor merge uneori pînă la trivialitate. Nu era numit el „Take șapte pantaloni” ?

S-a mers pînă acolo incit a fost înfățișat drept fiu natural al unui bancher evreu.

Originea lui burgheză, care n-avea de ce să constituie vreo scădere, era și ea exploatată în defavoarea lui. Feciorul coanei Frosa și al lui Ghiță Ion, negustorul falit de la Ploiești, era atacat cu violență pe tema acestei obîrșii modeste. „Mă.atacați numai pe mine, răspunde el de la tribuna Parlamentului, și deloc pe colegii mei. Vă numiți radicali, dar sînteți orbiți de prestigiul numelor sonore, pe cită vreme eu n-am un astfel de nume. Vedeți, domnilor, la aceste atacuri mă gîndeam de cînd eram în liceu. M-am pipăit atunci și simțind că eram dintr-un metal care știe să învingă, m-am aruncat în viitoare și am învins”.

Pînă și Mitiță Sturza, uitînd de situația lui de șef de partid și de guvern, îi azvîrle în față epitetul de „Belzebuth”. Multă vreme Take Ionescu a purtat această poreclă și a fost înfățișat ca atare în caricaturile din ziare și revistele umoristice.

Fiindcă nu i se puteau tăgădui talentul și inteligența, i se reproșa lipsa de caracter. Am pomenit în altă parte cuvintele lui Carp care spunea despre Take Ionescu că „întotdeauna pledează o cauză, niciodată nu apără o convingere”. Și mai categoric și mai caustic a fost Carp cînd a spus pe socoteala caracterului lui Take Ionescu : „Precum frumusețea nu justifică prostituția, tot așa talentul nu justifică toate incarnațiunile”. Nu se puteau

imagina cuvinte mai grele la adresa cuiva. Și toate aces-

tea spuse de un om cu inteligența și prestigiul lui Petre Carp.

Unii au mers așa de departe că l-au prezentat ca un om vîndut străinilor. A fost o vreme cînd această versiune era destul de răspîndită.

Erau persoane care credeau serios că Take Ionescu primește bani de la străini, că este un om venal.

Se prea poate că în timpul războiului să fi acceptat bani de la aliați ; nu e exclus. E însă foarte explicabil. Opera de propagandă din timpul neutralității necesita fonduri însemnate. Trebuia contracarată acțiunea centralilor care desfășurau la noi în țară o activitate propagandistică din cele mai intense, cheltuind sume fantastice. Corupția pătrunsese pînă în cele mai înalte cercuri.

Take Ionescu nu era un om cu avere ca să poată să susțină cu punga lui întreaga propagandă naționalistă. Iar bogătașii din Țara Românească nu prea s-au grăbit să-i pună la îndemînă sumele necesare.

în acest caz, și numai în acest caz, Take Ionescu poate a acceptat să primească bani de la aliați.

Numai un om de o scrupulozitate maladivă poate să-i facă din aceasta un reproș. Omul cinstit, dar înțelegător al situației, nu va îndrăzni să-i facă o vină.

Dimpotrivă, vina cea mare ar fi fost cînd din scrupule de conștiință ar fi stat cu brațele încrucișate să vadă ravagiile pe care le făceau propaganda și corupția germană, asistînd astfel la compromiterea intereselor neamului.

în ceea ce-1 privește personal, Take Ionescu era departe de a fi un om al banului. Omul robit banului găsește plăcerea în truda de a agonisi și a spori averea. Take Ionescu, căruia nu i-au lipsit ocaziile să devină un om bogat, nu și-a dat nici cea mai mică osteneală ca să strîngă banul. îl socotea numai ca un simplu mijloc ; de aceea îl cheltuia în măsura în care-1 cîștiga. Orice per-

soană serioasă nu poate concepe nici măcar în glumă că

un om care e în preajma vîrstei de 60 de ani, fără copii, capabil oricînd să-și îndestuleze nevoile prin cariera lui de avocat cu renume european și care are pe deasupra ambiția de a juca un rol istoric în politica țării, ar fi fost în stare să se coboare pînă la ultima treaptă a decadenței, să se vîndă.

Hotărît lucru că nu ! Și totuși s-a adus o asemenea învinuire.

Sînt persoane care și azi continuă să ia în serios această calomnie.

* *

Marile reforme democratice, exproprierea și votul universal, găsesc la Iași, în Take Ionescu, șeful partidului conservator, reprezentant prin urmare al marilor latifundiari și al votului cenzitar, un cald susținător.

E omul care-și dă perfect de bine seama de însemnătatea covîrșitoare a operei care se săvîrșește, ca și de sacrificiul clasei conducătoare. „Dacă clasele diriguitoare, spune el în discursul ținut în Parlament în ședința din 10 iunie 1917, n-ar fi făcut altceva decît să împingă la război, și încă și-ar fi ispășit toate păcatele și ar fi cîștigat laurii izbînzii.

Noi legiferăm pentru România Mică, dar legiferăm pentru România de mîine. Generația noastră a făcut o faptă mare, a declarat războiul. Azi face a doua faptă mare, cînd pe cale legală împlinește cea mai largă, cea mai îndrăzneață și, nădăjduiesc, cea mai fecundă dintre revoluțiile pe care le cunosc în istoria revoluțiilor legale. Istoria nu va uita că pe un colț de pămînt, strînși de nevoi și amărîți de chinuri, am avut nu numai bărbăția de a crede în victorie și de a spune : vom pieri dar nu vom dezarma, dar am avut și bărbăția să ne decapităm singuri pentru generațiile viitoare".

11 GALERIA OAMENILOR POLITICI

Nici nu se puteau accente mai calde, mai elocvente și

mai cuprinzătoare.

Un susținător de circumstanță, vor înclina să spună unii.

Dacă n-a fost un fanatic, sau un stegar al cauzei țăranilor, niciodată însă nu le-a fost ostil, ci întotdeauna binevoitor. La 1888, îl vedem cum le ia apărarea în Parlament : „Ideea dreptului la pămînt, zice el, este în datinile, în tradițiunile, în suvenirurile, aș putea zice în carnea și oasele țăranului nostru. Nimic de mirare, dacă în vreme de răscoale acest strigăt îl prididește[11].

La 1907 e singurul om din guvern care vrea și cere măsuri eficace pentru îmbunătățirea soartei țăranului, susținînd o largă reformă agrară care să permită ruperea din blocul proprietarilor mari a cît mai mult pămînt pentru țărani și crearea unui institut de credit agricol. Tot el este raportorul legilor cerute de situație. La 1913, cînd Brătianu anunță programul faimoaselor reforme, Take Ionescu nu se numără printre adversari. Cu mult înainte de votarea reformelor de la Iași, în înțelegerea survenită între el și Nicu Filipescu, cad de acord cu privire la o largă reformă agrară și electorală.

La Iași, cum am văzut, deși exponentul partidului conservator care reprezenta interesele marilor latifundiari și beneficiari ai votului cenzitar, totuși nu numai că nu opune nici o rezistență marilor reforme, ci le îmbrățișează chiar cu căldură.

♦

*

De bună seamă că cea mai mare parte a cuvîntărilor fatal sînt destinate să dispară odată cu împrejurările și clipa în care au fost rostite. Ele nu păstrează decît o valoare documentară.

Sînt însă printre ele unele care vor supraviețui clipei și vor putea să înfrunte valurile vremii, figurînd prin-

tre cele mai frumoase pagini ce s-au scris în literatura

română. Așa e, de pildă, cuvîntarea funerară de la moartea lui Al. Lahovary, o capodoperă a genului.

Figura strălucitului fruntaș conservator și a eminentului bărbat politic e evocată în accente de o putere magică și zguduitoare. Iată cum caracterizează, într-un pasagiu al discursului, persoana marelui dispărut : „32 de ani, el n-a trăit viața unui om, ci a trăit viața unui neaim.

în pieptul lui vast, nu s-au ridicat numai furtunile care încep într-unul din noi, în el au viscolit uraganele care au clătinat România întreagă[1]'.

Un alt discurs, menit ca prin însemnătatea lui istorică •să facă epocă în analele oratoriei române e faimosul discurs al „Instinctului Național", rostit cu prilejul memorabilelor dezbateri care au avut loc în Parlament cu privire la atitudinea României în războiul mondial.

E discursul care fixează în chip magistral care trebuia să fie politica statului român în încăierarea fără precedent din istoria omenirii.

Take Ionescu pune la contribuție toate resursele de care dispune bogata lui făptură ca să pătrundă în tainele sufletului românesc și acolo să descifreze lozinca acțiunii noastre.

Omul cel mai inteligent din domnia lui Carol I se încrede mai mult în instinctul mulțimii decît în calculele cele mai măestre ce le poate născoci mintea cea mai isteață.

Devine astfel campionul politicii instinctului național, în zilele de 16 și 17 decembrie 1915, în fața unei săli arhipline și profund impresionate, de pe tribuna Parlamentului face apologia acestei politici care avea să aducă mai tîrziu realizarea visului de aur al neamului românesc.

Pentru triumful acestei politici a luptat din răsputeri, desfășurînd o intensă și febrilă activitate. împreună cu

marele patriot Nicu Filipescu, ei au fost animatorii mișcării naționaliste. Această perioadă e apogeul carierei

politice a lui Take Ionescu ca și acel al oratoriei sale.

Lucrul este foarte explicabil. Nu-i de ajuns ca cineva să posede darul vorbirii ca să devină un mare orator. Numai focul pasiunii unei cauze mari face pe marii oratori.

Demostene, Cicero, Mirabeau, Danton, Jaures, Kogălniceanu sînt pilda celor spuse mai sus. Pe fiecare îl mîna pasiunea unei cauze mari.

Obsedat de viziunea României Mari, elocvența lui Take Ionescu are forța dinamică cu care va atinge culmile oratoriei române.

în acele memorabile zile mi-a fost dat să-1 aud pentru prima dată. Era în timpul neutralității.

încheia seria întrunirilor ce s-au ținut la Dacia cu puțin înainte de intrarea noastră în război. Se perindaseră la tribună o falangă de oratori străluciți ca Nicu Filipescu, Delavrancea, Titulescu, Goga și alții. Și acum mi-aduc aminte formula lapidară și cuprinzătoare cu care și-a încheiat cuvîntarea : „Sire, dă-ne România Mare, căci în România Mică nu-i loc nici pentru tine, nici pentru noi".

Sala înfiorată aplaudă cu frenezie.

Au trecut de atunci 19 ani de zile și scena mi-a rămas viu întipărită.

De altfel, el însuși își dădea seama că această perioadă constituia apogeul carierei sale politice. „Pot să pun foc, spune el la 1917, la toată activitatea mea politică, afară de acești doi ani din urmă în care am convingerea că am slujit din toate puterile interesul neamului[11].

Dacă aceste cuvinte sînt exagerate, ele însă cuprind o bună parte de adevăr.

Se înșela amarnic prietenul care-1 sfătuia să părăsească viața politică, după pacea de la București și întoarcerea din Atena, din anul 1913. Socotea momen-

tul de atunci punctul culminant al vieții publice a lui Take Ionescu. „Tu ți-ai dat măsura puterilor tale. La ce te poți

aștepta de-acum înainte ?“ îi spunea amicul.

Nu ! Evenimentele s-au însărcinat să dovedească cum că Take Ionescu nu dăduse încă măsura puterilor sale și că el avea de îndeplinit misiuni istorice, de acelea care se ivesc rar în viața unui neam. „Dacă aș fi sigur, îi răspunde amicului, că în restul anilor care-mi rămîn de trăit nu se va pune într-o zi marea problemă, m-aș retrage ; dar cu toate că nu cred că are să sosească, totuși nu sînt sigur. Or, nimeni nu trebuie să fie absent în acea zi, nimeni dintre aceia care au avut șansa, meritată sau nu, de a putea prin pilda sau glasul lor să hotărască soarta unei părți din concetățenii lui, nimănuia nu-i e îngăduit de a se da în lături de la împlinirea datoriei[11].

Cînd ceasul așteptat de milenii a sunat, Take Ionescu a fost prezent la datorie. A fost asemenea fecioarei înțelepte din evanghelie care a știut să aștepte mirele. La sosirea acestui ceas, el era întru totul pregătit. Nici o clipă de ezitare, nici o umbră de îndoială.

Cu un an înainte de declararea războiului mondial, la 9 septembrie 1913, declara solemn lui Poincare, președintele Republicii Franceze : „Ceea ce știu e că armata română nu se va găsi de partea vrăjmașilor voștri. De aceasta sînt absolut sigur “. Take Ionescu spunea aceste cuvinte într-o vreme cînd noi aveam un tratat de alianță cu centralii.

încă din 1913 se înțelege cu Brătianu în toate problemele mari.

Regelui Carol, partizan hotărît al participării României alături de puterile centrale, în ajunul consiliului de coroană, îi dă să înțeleagă că nu împărtășește deloc punctul său de vedere.

în întrevederea istorică care are loc între el și Ionel Brătianu, la un colț al sălii de așteptare din Sinaia, cu puțin înainte de începerea faimosului consiliu de coroană

care avea să hotărască atitudinea României, cei doi bărbați de stat repede cad de acord asupra punctelor esen-

țiale ale acțiunii. Ii unea același gînd, îi însuflețea același ideal.

In consiliul de coroană, față de părerea bătrînului rege Carol, care susținea intrarea imediată în război alături de austro-germani, ca să facem onoare iscăliturii, Take Ionescu susține cu tărie neutralitatea armatei, nefiind deloc, după litera și spiritul tratatului, situația lui „casus foederis[11].

Era maximum ce se putea obține în acele momente.

Odată însă înlăturată, prin declararea neutralității, primejdia unei acțiuni alături de centrali, Take Ionescu se pune în fruntea mișcării intervenționiste.

Și Take Ionescu și Nicu Filipescu, uitînd apriga vrăjmășie din trecut, își dau mîna și formează de acum înainte un trup și un suflet ; sînt Dioscurii acțiunii naționale.

Așa de mult și strîns îi leagă lupta comună pentru înfăptuirea României Mari, încît colaborarea dintre dînșii se transformă în fuzionarea celor două grupări politice.

Partidul conservator, refăcut sub conducerea acestor doi bărbați iluștri, retrăiește pentru cîtva timp vremurile de splendoare.

E o forță în viața politică și prezintă frumoase făgăduieli.

Concentrarea forțelor conservatoare, prestigiul și popularitatea conducătorilor, perspectiva întregirii neamului, pentru a cărei înfăptuire luptau din răsputeri, le dădeau dreptul să privească cu încredere viitorul.

De dragul României Mari, Nicu Filipescu se transformă din adversar în partizan al reformei agrare și electorale.

în acele momente de concordie, cei doi fruntași conservatori se gîndeau poate cu regret la dezbinarea din trecut. Fără acea dezbinare, poate că alta ar fi fost

soarta partidului conservator. Se spune de către unii că regele Carol alimenta într-o oarecare măsură discordia dintre cei doi fruntași.

Dar, deasupra intereselor partidului cei doi bărbați politici puneau interesele neamului.

Deseori Take Ionescu obișnuia să spună : „Pentru a fi un om de stat, trebuie să fii ceva mai mult decît un om de partid".

In diferite ocazii a avut meritul să ilustreze prin fapte spusele sale.

Este caracteristică, în această privință, atitudinea lui în timpul răscoalelor. Este aproape singurul om din guvern care-și dă seama de gravitatea excepțională a evenimentelor.

„Miroase a praf de pușcă", spune el, cînd s-au semnalat primele simptome ale mișcării. Ca să facă față situației, el propune o serie de măsuri, între care o reformă largă agrară și un institut de credit agricol.

Guvernul, cu toată presiunea evenimentelor, nu înțelege să adopte programul lui Take Ionescu și este incapabil să facă față împrejurărilor.

Atunci Take Ionescu nu mai stă o clipă la îndoială... salvarea țării.

Se duce noaptea la Emil Costinescu, îi cere ca liberalii să ia imediat răspunderea situației, îi făgăduiește tot sprijinul și provoacă a doua zi, chiar căderea guvernului [IV]).

Ba, ceva mai mult. Fiind nevoie de votarea urgentă a cîtorva măsuri și desființarea cîtorva legi, ca să accentueze caracterul solidarității dintre majoritatea conservatoare și guvernul liberal, el se însărcinează să fie raportorul acelor legi.

Nu trebuie să pierdem din vedere că el era autorul unora din legile care urmau să fie desființate.

Ni se prezintă astfel spectacolul rar ca un ministru să-și sfîșie legile cu propriile sale mîini ; un gest de rară abnegație.

IV **I. G. Duca :** *Portrete* **ji** *amintiri*

Mitiță Sturza, șeful guvernului, acela care-i acordase epitetul de Belzebuth și n-avea ochi să-1 vază, tremurînd de emoție, îi spune, în aplauzele Camerei : „Nu ne-am cunoscut. Ziua de astăzi ne-a dovedit că printre cei dinții patrioți ai țării ești d-ta".

în timpul războiului balcanic, trecînd peste considerente de partid și în dezacord cu colegii lui, el vrea intrarea în minister a liberalilor, pentru a forma astfel un guvern național, capabil să apere cu mai mult succes interesele țării.

în decursul războiului mondial, preocupat numai de marile interese naționale, aproape să neglijează interesele de partid.

E vina care i-o vor aduce mai tîrziu partizanii.

Lui Brătianu îi dă în toate împrejurările concursul.

La cererile acestuia, scrie lui Poincare, cu care se găsea în excelente raporturi de prietenie, ca să susțină în fața aliaților punctul de vedere al guvernului român.

La declararea războiului îi acordă concurs nelimitat.

Cînd se abat asupra țării zilele de restriște ale înspăimîntătorului dezastru, nu stă să facă bilanțul greșelilor, să stabilească vina și răspunderile, ci, fără precupețire, fiindcă interesele superioare ale țării o cereau, acceptă să împartă răspunderea situației, intrînd el și partidul pe care-1 conducea în formația ministerială de la Iași.

*
* *

Cît de mult s-a înșelat Carp și cît de nedrept a fost cu Take Ionescu „cînd a spus despre dînsul că : „întotdeauna pledează o cauză, niciodată nu apără o convingere". Adevărul era cu totul contrariu. „Take Ionescu, după cum foarte just observă I. G. Duca, era un entu-

ziast, un emotiv și un romantic. Credea în ceea ce spunea, credea pînă la naivitate și de aceea o spunea cu neprefăcută sinceritate și cu o patimă comunicativă[1]'.

Dacă despre alte chestiuni, Take Ionescu, datorită eclectismului său, a avut convingeri succesive și trecătoare, cu problema națională însă a fost de o constanță iiesăvîrșită.

A fost un aprig susținător al cauzei românilor macedoneni. Nu era în Macedonia om mai popular și mai iubit ca dînsul. Dacă în ultimul timp Take Ionescu nu se putuse interesa îndeajuns de chestiunea macedoneană, aceasta se datorește unor considerațiuni de înalt ordin de fetiat.

Nu voi uita ultima întrevedere care am avut-o cu dînsul, în biroul lui de la Ministerul de Externe. Mă dusesem, în calitatea mea de președinte al societății studenților macedoneni ca să-i cer să facă demersurile necesare pentru deschiderea școlilor și a bisericilor din Macedonia sîrbească.

La un moment dat, în focul discuției, reproșîndu-i dezinteresarea pentru Macedonia, îi spun : „Nu vă mai recunoaștem, domnule Take Ionescu ; era o vreme cînd, ca să fiți bun român, uitați că sînteți om politic. Era vremea cînd subvenționați școlile din Ardeal și treceați noaptea Carpații.

Astăzi avem de-a face cu un alt Take Ionescu care, ca să treacă drept un mare om politic, uită să fie bun român “.

La aceste cuvinte, cu fața congestionată, el se ridică de pe fotoliu, întinde harta țării pe masă și după ce-mi adresează cîteva cuvinte foarte măgulitoare, îmi spune : ,,Uită-te și vezi bine. La răsărit, avem Sovietele, un vecin puternic și foarte primejdios. Ele s-au resemnat să piardă atîtea provincii ca : Polonia, Finlanda, Estonia, Letonia. Nu vor însă să renunțe la Basarabia și fac mare caz de dînsa. E coridorul care duce la strîmtori și Con-

stantinopol, visul secular al rușilor. Dincolo, e Ungaria, care, în ruptul capului, nu se poate împăca cu pierderea Ardealului. „Ungaria care se deșteaptă" nu-i o simplă expresie, ci o vie realitate. La sud, avem Bulgaria care

nici ea nu înțelege să renunțe la Cadrilater, dacă nu chiar și la Dobrogea. Cum vezi sîntem încercuiți numai de vrăjmași care nu pîndesc decît momentul prielnic. Pentru întîmpinarea primejdiei și menținerea României Mari care s-a înfăptuit cu atîta trudă, eu n-am decît o singură forță de opus : Mica Antantă. De aceea nu mă pot strica cu Serbia. Află, dar, că nu sînt mare om politic decît ca să fiu bun român. îți promit însă că voi aranja în chip amiabil cu Pasici chestia școlilor. îți spun de pe acum. însă, că liceul și consulatul de la Bitolia nu le pot deschide. Nu consimt sârbii. îți dau rendez-vous la toamnă, cînd chestia va fi tranșată". Soarta a vrut însă ca marele bărbat politic să dispară din viață înainte de sosirea toamnei, cu scadența făgăduielii.

Take Ionescu a fost cel dintîi ministru român care a avut curajul să subvenționeze cu sume însemnate nu numai școlile și bisericile din Transilvania, dar chiar presa și mișcarea politică.

Fără să spună nimănui, nici chiar colegilor sau vreunui prieten alimenta în taină cu fondurile ministerului său nevoile de luptă și propagandă ale fraților ardeleni.

Oamenii credincioși, sau însuși secretarul lui general, treceau noaptea prin vama Predealului deghizați în ciobani.

Eforia bisericii Sf. Nicolae din Brașov, îndeosebi, avea directă legătură cu dînsul. De acest lucru nu știa decît șeful guvernului, bătrînul Lascar Catargiu, pe care-l pusese la curent după doi ani de zile de la practicarea sistemului.

Numai raportîndu-ne la situația de atunci, cînd noi politicește eram sub tutelatul Vienei, ne putem da seama

de semnificația și îndrăzneala puțin obișnuită a gestului lui Take Ionescu.

El era amenințat să-și zdrobească cariera lui politică și să compromită în același timp într-o bună măsură inte-

resele statului român.

Și totuși nu s-a dat în lături.

Take Ionescu a avut mult de suferit de pe urma acestor fapte și era cît pe aci să-și rupă gîtul politicește.

S-au găsit oameni care să denunțe acțiunea lui de subvenționare a luptei naționale din Ardeal.

A fost atunci, pe această chestie, o mare zarvă în lumea politică.

Cînd Mitiță Sturdza găsea cu cale ca să declare în plin Parlament că dacă i s-ar da Transilvania n-ar primi-o, căci ar însemna distrugerea Austro-Ungariei, iar această distrugere ar fi în paguba românilor, Take Ionescu nu se sfiește ca, de pe banca ministerială, să-i răspundă cu demnitate și dibăcie : „Dacă este într-adevăr extraordinar de a ridica o asemenea chestiune în Parlamentul român, este și mai extraordinar să auzi pe un om de stat al unei țări trăgîndu-i hotarele pentru veșnicie și spu- nînd azi, în 1893, pînă unde au să meargă, în vecii vecilor, năzuințele neamului românesc".

Este foarte caracteristică de asemenea convorbirea dintre el și baronul Banfy, cînd acesta era prim-ministru. Primele cuvinte cu care-1 întîmpină baronul Banfy fură: „Nu care cumva îmi vei spune că n-ați dori să luați Transilvania ?“ La care întrebare Take Ionescu răspunde : ,,Nu, nu ți-aș putea spune aceasta, căci dacă ți-aș spune-o, ai crede că sau te mint, sau că sînt un nemernic care nu-și iubește țara. Vreau să iau Ardealul, dar știu că nu pot. La rîndul meu și eu îți zic : Nici D-ta nu-mi vei spune că n-ați dori să ajungeți la Marea Neagră". Și Take Ionescu încheie convorbirea cu următoarele cuvinte : „Numai asupra unui singur punct sîn- tem de acord, anume că niciodată nu vom fi de acord".

12 GALERIA OAMENILOR POLITICI

Nici nu se putea o mai bună precizare a pozițiilor. Take Ionescu a avut francheța și curajul ca s-o facă.

In vederea iredentei care-1 urmărea cu imginea fascinantă a dezrobirii Ardealului, el se străduiește din răs-

puteri, în timpul crizei balcanice ca nu care cumva, prin vreo mișcare stîngace, armata română să fie silită să lupte la cot cu armata austro-ungară. Aceasta ar fi însemnat năruirea unor speranțe scumpe ; de aceea, el luptă din răsputeri ca România să nu contracteze vreo obligație față de Habsburgi, ci dimpotrivă să aibă cît se poate mîna mai liberă, ca astfel să acționeze în viitor, așa cum îi dictează interesele și aspirațiile.

Pentru această acțiune a lui, care a fost rău înțeleasă și greșit prețuită, a avut de înfruntat multe și îndîrjite B tacuri.

Convins că servește cauza națională, dînsul le suportă cu seninătate. Nu va trece mult timp și prevederile lui se vor împlini.

La izbucnirea conflictului european, Take Ionescu este printre cei dintîi care se declară cu hotărîre împotriva unei acțiuni alături de puterile centrale, așa cum o cerea regele Carol I invocînd textul tratatului nostru de alianță.

Cu elan tineresc și energie bărbătească pornește și conduce acțiunea pentru intrarea României în război alături de Antantă.

Timp de doi ani de zile cît _ durează neutralitatea n- are alt gînd și altă preocupare decît războiul pentru întregirea neamului. Arde de neastîmpăr să vadă clipa cînd armata română va trece Carpații. Dezrobirea Ardea- lului devine ținta întregii lui activități. încălzit de flacăra idealului național, Take Ionescu_ atinge apogeul carierei sale politice. Datorită activității desfășurate în această perioadă, el se așează printre ctitorii României Mari.

Sub focul pasiunii, talentul lui oratoric se ridică pînă la cele mai înalte cuhni ale elocinței.

De dragul cauzei naționale, își dă frățește mîna cu Nicu Filipescu, uitînd trecutul de aprigă vrăjmășie.

în clipele tragice, cînd panica cuprinese pînă și pe oamenii de înaltă răspundere, iar deznădejdea cea mai

neagră cotropise sufletele tuturor, Take Ionescu a făcut parte din mănunchiul restrîns de oameni — (așa de restrîns că se pot număra pe degete) — care și-au păstrat neclintită credința în izbînda finală. „Va învinge totuși armata română, spunea el în plin dezastru și în momentele de deprimare generală. Vor învinge aliații noștri. Cred în această victorie cum cred în lumina soarelui[1]'.

Nu dezarmează nici chiar atunci cînd împrejurările sînt de așa natură, că orice împotrivire devine inutilă, iar pacea separată se impune ca o necesitate dureroasă.

E omul rezistenței pînă dincolo de limită.

In consiliile de miniștri ca și cele de coroană, el se i'ostește categoric împotriva păcii separate. ,,Eu nu am decît o singură țintă, declară el, România Mare. Eu n-o pot realiza decît prin respectul fidel și complect al obligațiilor față de aliați și prin eroismul pînă la capăt al forțelor mele cu riscul chiar de a vedea suprimarea provizorie a statului român. Eu pot lăsa pe cei de la București să facă o pace separată, dar România legală nu o poate face".

S-a vorbit atunci de un așa-zis „Triunghi al morții". Atît de obsedat era de imaginea României Mari și atît de nestrămutată îi era credința în victoria aliaților.

Cît de neîntemeiată pare afirmația prezumțioasă și cinică a lui Petre Carp : „întotdeauna pledează o cauză, niciodată nu apără o convingere".

Pe tema păcii separate e în dezacord cu Brătianu ca și cu ceilalți factori răspunzători.

Punctul lui de vedere nu e împărtășit decît de o infimă minoritate : de ramura conservatoare din guvern, regina Maria, prințul Carol, generalul Berthelot, N. lorga și poate încă vreo cîteva alte persoane.

12 GALERIA OAMENILOR POLITICI

Odată pacea încheiată e nevoit să părăsească țara.

Nemții îi acordă cinstea ca să-1 puie în fruntea listei persoanelor indezirabile care urmează să se expatrieze.

La ocuparea Bucureștilor, între primele lor griji a fost

să devasteze în chip barbar casa lui din str. Atenei, în timp ce locuințele celorlalți fruntași naționaliști erau cruțate.

Era și acesta un omagiu.

La plecarea lui din țară, i se organizează în teritoriul ocupat o manifestație ostilă. La Ploiești, orașul lui de naștere, vagonul în care călătorea Take Ionescu e bombardat cu pietre și ouă clocite.

Dar toate aceste demonstrații sînt o nimica toată pentru nemți. Ei vor ceva mai mult. Cer și obțin de la guvernul Marghiloman darea lui în judecată, împreună cu aceea a lui Ionel Brătianu.

Va fi pentru amîndoi un titlu de glorie.

«

* *

Pacea separată ne crease în străinătate o atmosferă foarte defavorabilă. Dușmanii noștri o speculează cu îndemînare. Ungurii, mai cu seamă, caută să tragă tot folosul. Sînt persoane cu suprafață care cred cu seriozitate în nevoia menținerii Austro-Ungariei, ca să nu se balcanizeze centrul Europei prin dezmembrarea ei. Cercurile aliate sînt pornite împotriva noastră. Ele merg pînă acolo, încît suspectează pe Ionel Brătianu.

Clemenceau, președintele guvernului francez, e așa de furios, încît la încheierea armistițiului trimite lui Brătianu o telegramă de o severitate unică în analele diplomatice.

Acțiunea politică în străinătate era așa de prost organizată, încît ambasadorul Americii de la Paris, statul care avea să joace un rol hotărîtor în conferința păcii, habar n-avea că noi revendicăm Transilvania.

Take Ionescu luptă din răsputeri să risipească această atmosferă, să contracareze propaganda vrăjmașă și să refacă creditul țării.

întrevederi, relații personale, interviuri, recepții,

publicații, totul e utilizat pentru lămurirea și cîștigarea opiniei publice ca și a cercurilor autorizate în favoarea cauzei românești.

Pentru apărarea intereselor țării ia ființă la Paris Comitetul Național al Unității Românești. Take Ionescu este sufletul acestui comitet.

Datorită relațiilor sale, datorită autorității celei mari de care se bucura în toate cercurile, din cauza atitudinii lui răspicat antantofilă, ca și a prestigiului personal, acțiunea comitetului avea ecou și înregistra Succes.

Aliații recunosc oficial comitetul și lucrează cu el.

Cu această activitate fecundă la Paris, Take Ionescu înscrie încă o pagină frumoasă la activul său.

Cu toate meritele pe care le cîștigase pe tărîmul luptelor naționale, cu toată valoarea lui de om politic încercat și consacrat, cu tot creditul cel mare de care se bucura în cercurile Antantei și care făceau dintr-însul omul cel mai indicat ca să servească țara la conferința păcii, cu maximum de folos și strălucire, tocmai lui îi e dat să absenteze. Nu i-a fost dat să-și poată servi țara într-o asemenea împrejurare de însemnătate epocală, în măsura talentului și a trecerii sale. El a trebuit să asiste la Paris ca un particular incomod pentru oficialitatea română.

în locul lui Take Ionescu, omul politic eminent și cu renume european, capabil să aducă reale servicii țării, România era reprezentată la conferința păcii prin persoana ministrului plenipotențiar Mișu, în timp ce toate celelalte state aveau grijă să trimită acolo tot ce aveau mai capabil și mai cu vază.

13 GALERIA OAMENILOR POLITICI

Soarta, cu ciudățeniile ei, ina refuzat satisfacția de a-și pune iscălitura pe tratatul care avea să consfințească România Mare.

Opinia publică din țară, dar mai ales cea din străinătate era surprinsă de lipsa lui Take Ionescu. Se deprinsese să vadă într-însul pe ambasadorul cauzei românești.

Fatalitatea a vrut ca cei doi ctitori ai României Mari, Take Ionescu și Ionel Brătianu, să fie în dezacord pe chestia atitudinii României la congresul păcii.

Ca delegația română să se poată prezenta la conferința păcii cu maximum de prestigiu, ca să poată vorbi cu toată autoritatea, Take Ionescu cerea regelui și lui Ionel Brătianu un guvern național fără caracter de partid, cu reprezentanți ai tuturor provinciilor alipite.

*
* *

Brătianu îi oferă numai participare la guvernul său.

Ca unul care era la fața locului și era în măsură ca să cunoască personal situația, avînd destulă perspicacitate ca să sesizeze atmosfera ambiantă în care se va ține conferința și-a dat repede seama că nu-i interesul nostru ca să ne punem exclusiv pe temeiul convenției de la 1916, adoptînd pe această temă o atitudine de intransigență absolută.

Intrarea Americii în război, care înțelegea să facă un fel de „tabula rassa" din toate convențiile și angajamentele anterioare ale aliaților, încheierea armistițiului general pe baza faimoaselor puncte ale lui Wilson, pacea noastră separată care apăsa ca o ghiulea, atmosfera foarte favorabilă de care se bucurau sîrbii în toate cercurile Antantei erau destule și puternice motive care știrbeau în chip simțitor autoritatea convenției de la 1916 pe care o invocam.

în aceste condițiuni, Take Ionescu își dădea seama că, onicît am invoca noi litera acestei convenții și oricît

ne-am strădui în această direcție, nu vom putea obține aplicarea integrală a tratatului, aliații nefiind deloc dispuși să nemulțumească pe sîrbii care, prin eroismul lor, reușiseră să cîștige simpatia întregii opinii publice.

Astfel fiind situația el găsea intransigența mai mult

decît inutilă, o găsea păgubitoare ; ea era de natură să creeze dificultăți și complicații.

într-adevăr, în fața atitudinii dîrze a lui Brătianu, care refuză să iscălească tratatul și părăsește ostentativ conferința, consiliul suprem ne somează „ca în opt zile să semnăm fără discuții, fără rezerve și fără condiții", ceea ce am și făcut.

Cu o astfel de politică, Take Ionescu credea că ar fi putut evita printre alte neplăceri și clauza umilitoare a minorităților.

Punctul de vedere al lui Take Ionescu era ca statele mici să se prezinte unitare la conferința păcii, for- mînd un bloc de 75.000.000 suflete, deopotrivă de interesele la clauzele tratatelor, ca astfel să-și poată impune cu mai mult succes punctul lor de vedere.

De aceea, el era pentru o tranșare amicală cu sîrbii a tuturor litigiilor, recurgînd eventual la arbitraj. în acest sens, angajase chiar tratative cu Pasici și era pe cale de a le duce la bun sfîrșit.

Prevăzînd în viitor acțiunea sistematică și stăruitoare pe care aveau s-o întreprindă cei interesați pentru revizuirea hărții ce urma s-o consacre tratatele, Take Ionescu plănuia formarea acelui bloc puternic de 75 milioane suflete, deopotrivă de interesate la intangibilitatea tratatelor și păstrarea noilor granițe, forță capabilă să contracareze cu succes acțiunea statelor revizioniste.

Era ideea Micii Antante pe care o avea în vedere Take Ionescu și o urmărea cu o stăruitoare îndărătnicie.

Din această cauză el stăruia pentru o înțelegere prietenească cu sîrbii și era dispus să facă toate concesiile posibile.

Prevedea primejdia revizionismului și căuta să o preîntîmpine cu scutul Micii Antante.

Numai azi, cînd evenimentele s-au însărcinat să dovedească cît de utilă și eficace este Mica Antantă pentru siguranța și integritatea noastră, ne putem da seama

îndeajuns de geniul politic al lui Take Ionescu

De dragul de a înfăptui ideea Micii Antante, a acceptat el să intre în guvernul Averescu, trecînd prin furcile caudine ale lui Costică Argetoianu.

Lucru curios ! Ideea Micii înțelegeri era socotită de mulți ca o manie a lui Take Ionescu și-ntîmpinată cu neîncredere și ironie. O luptă surdă se ducea la București împotriva Micii Antante.

Un deputat guvernamental, cu ocazia unei interpelări, atacă cu vehemență politica externă a lui Take Ionescu.

Avea dreptate dînsul cînd spunea adesea : „Nu este soartă mai tragică decît să vezi clar într-o lume de orbi".

Și cît de limpede vedea el cînd spunea cu ocazia încheierii pactului : „De azi, învinșii nu vor cîș- tiga prin intrigă ceea ce au pierdut prin sabie. Mica înțelegere e destinată să joace un mare rol în politica lumii ".

Puțini, foarte puțini, erau dispuși să ia în serios spusele sale.

în curînd însă și cei mai ireductibili adversari vor fi nevoiți să recunoască importanța cea mare a operei înfăptuite atunci de Take Ionescu.

[1] Ca ministru de externe (1920—1921), Dumitru (Take) Ionescu (1858—1922) a fost inițiatorul Micii înțelegeri (Mica Antantă), alianță politică a României cu Cehoslovacia și Iugoslavia în scopul preîntâmpinării acțiunilor revizioniste și apărării independenței și suveranității celor trei state.

Cu puțin înainte de moarte a avut ocazia să audă din gura lui Brătianu cuvinte de aprobare a politicii sale. „Ai avut dreptate, domnule Ionescu, îi spune șeful partidului liberai, în vizita care i-o face la întoarcerea din Geneva. Am avut prilejul să văd acum, în haosul de la Geneva, de ce mare folos ne-au fost alcătuirea și solidaritatea Micii înțelegeri".

Nici nu se putea o confirmare mai autorizată a politicii sale. în foarte scurt timp, ea va deveni punctul

cardinal al politicii noastre externe.

Străinii vor fi printre cei dintîi care se vor grăbi să-i recunoască meritul.

„Acest bărbat de stat, cu vederi largi, spune E. I. Dillon, a conceput atunci un plan genial".

De altfel, Take Ionescu a fost omul politic al generației sale — o generație bogată în valori — cel mai cunoscut și apreciat în străinătate.

Avea relații personale și prietenești cu cele mai ilustre personalități politice ale timpului.

Se bucura de stima și afecțiunea celor mai capabili oameni politici. „Nu știu, îi spunea Kaiserul, dacă compatrioții D-vs. vă iubesc, dar ministrul meu — e vorba de Kinderllen Wächter — vă prețuiește mai mult ca pe un frate". într-adevăr, pe biroul de lucru al lui Kinderllen Wächter nu se aflau decît două portrete : al lui Cambon și Take Ionescu.

Și nu trebuie uitat că Kinderllen Wächter a fost cel mai capabil ministru de externe ce l-a avut Imperiul German după moartea cancelarului de fier.

Venizelos și Pasici, la rîndul lor, aveau pentru Take Ionescu un adevărat cult. Clemenceau vorbește de dînsul în termeni cît se poate de elogioși. „Iată, scrie el, în România, spre gloria sîngelui latin, întâlnim un om de stat care într-adevăr se poate numi european. De Take Ionescu vreau să vorbesc". Și tigrul continuă să-i înșire calitățile.

13 GALERIA OAMENILOR POLITICI

In cuvîntarea pe care o rostește Lordul Curzon, cu ocazia unui banchet, nu se sfiește ca să declare „că nu există alt om de stat în Europa care, mulțumită cunoștințelor și experienței sale, să merite un mai mare respect și o stimă mai înaltă ca Excelența Sa“.

O’ Conoor, președinte de vîrstă al Camerei Comunelor și președinte al Asociației Ziariștilor Englezi, era de părere „că Take Ionescu a fost cel mai mare om politic al Europei de astăzi“.

Regele Carol I în dese rînduri a spus despre Take Ionescu ,,că este omul cel mai inteligent din domnia tnea“.

Omului acesta așa de prețuit în străinătate pentru marile lui însușiri și încercata lui capacitate politică, cu toate serviciile aduse țării, cu toate marile merite cîștigate pe tărîmul luptelor naționale, îi e dat să aibă parte în România Mare de o soartă politică ingrată. Tocmai în România Mare pe care a urmărit-o cu o înfrigurare halucinantă de posedat și pentru care a riscat totul.

El este acela care, în calitate de ministru, cu riscul carierei sale, are cel dintîi curajul să subvenționeze mișcarea națională din Ardeal, el este acela care în timpul neutralității e exponentul cel mai strălucit al acțiunii pentru dezrobirea Ardealului și tocmai pe dînsul găsesc cu cale frații transilvăneni să-1 trântească în alegeri.

Brașovul, orașul care datora așa de mult lui Take Ionescu, și-a luat sarcina să aducă marelui patriot omagiul ingratitudinii.

Cu mare greutate izbutește să intre în Parlamentul României Mari.

Ca să poată înfăptui Mica înțelegere, un factor așa de important pentru menținerea României Mari, e nevoit să se puie la remorca guvernului Averescu... Ba e nevoit să înghită și crocodilul pe oare i-1 servește cu cinism Argetoianu. „Nu înțelegem să luăm în barca noastră pe

toți naufragiații politici[1]*, declara sentențios la Arenele Romane castelanul de la Breasta.

Nu degeaba Take Ionescu avea obiceiul să spună : „învățați să înghițiți multe în politică. Eu am înghițit și broaște și șerpi, ba uneori și crocodili[1]*.

în sfîrșit, după o viață întreagă de zbucium permanent, pus în serviciul neamului, îi e dat să ajungă primministru. Un prim^ministru de o lună și în condiții care nu cadrau cu trecutul, cu prestigiul și cu valoarea lui personală.

E adus la putere după căderea guvernului Averescu, provocată de dînsul, după rugămintea și indicațiile regelui. Nu exercită puterea decît în vederea unui singur scop, acela de a o încredința liberalilor la prima ocazie și în timpul cel mai scurt.

Pentru asemenea sarcină nu era nevoie de un om de talia lui Take Ionescu. Orice mediocritate ar fi putut-o îndeplini cu același succes.

Întîmplarea face ca aceasta să-i fie activitatea politică cu care-și încheie cariera. Peste cîteva luni avea să moară în Italia, doborît de o infecție năprasnică.

A avut delicatețea să nu refuze stridiile ce i le oferea, cu insistență o sărmană vînzătoare. A murit, după cum îi era firea, din exces de gentilețe și bunătate.

Hotărît lucru : merita un alt sfîrșit politic ; nicidecum acela de premier vremelnic și în condiții ingrate.

De bună seamă, în altă țară și cu alți oameni, alte moravuri, o personalitate de talia lui Take Ionescu, așa de bogat înzestrată, ar fi fost pusă în situația să poată da întreaga măsură a capacității sale.

La noi, însă, abia la capătul vieții a putut ocupa vremelnic și în condiții ingrate demnitatea de prim-ministru.

Ou toate că Take Ionescu n-a avut putința să dea întreaga măsură a vredniciei sale, totuși, prin ceea ce

i-au permis împrejurările să facă, a făcut destul ca să-și asigure un loc de cinste printre oamenii iluștri ai țării.

A fost într-adevăr o personalitate excepțională, ca el, omul fără avere, fără nume, fără relații, numai prin propriile mijloace și merite, să răzbească și să poată juca un rol de seamă, într-o țară oligarhică, unde posturile de comandă erau monopolizate de o mînă de oameni.

Profesorul său Alglave poate nu-și dădea îndeajuns seama de profeția cuvintelor sale, cînd, la plecarea din Paris, a fostului său elev, îmbrățișîndu-1, îi zicea : „Ai încredere în steaua ta ! Vei fi cuceritor într-o zi“.

Și steaua i-a surîs din plin spre gloria lui și folosul

neamului.

VINTILĂ

La Mihăești, moșia sa, unde plecase să petreacă sărbătorile Crăciunului, departe de zarva capitalei, într-o zi viscoloasă de iarnă, la marginea unui șanț, a fost găsit corpul înțepenit de moarte al lui Vintilă Brătianu. în clipa supremă a obștescului sfîrșit, soarta nu l-a învrednicit să-i acorde mîngîierea ce alină suferința unui muribund. Ultima lui privire, împăienjenită de apropierea morții, nu s-a oprit pe chipul unei ființe dragi, ci s-a pierdut în zarea învestmântată în alb. Viscolul iernii a cules și a împrăștiat ultimele lui cuvinte. Familia a trebuit să se mulțumească cu simpla constatare a faptului, cu pregătirea ceremoniei funerare și cu nemărginita durere a pierderii suferite. Sănătatea lui șubredă n-a putut supraviețui loviturilor morale ce le primise în ultimul timp. A căzut doborît de povara responsabilităților pe care soarta le-a pus pe umerii săi. N-a avut nici perspicacitatea și tăria trebuitoare să preîntâmpine și să domine evenimentele, nici suplețea și îndemînarea să se poată adapta noilor situații.

Prin moartea neașteptată a lui Ionel Brătianu, Vintilă s^a pomenit peste noapte șeful partidului național-liberal, în niște împrejurări excepțional de critice . îi lipseau, pentru această sarcină anevoioasă, atît calitățile unui bun comandant cît și ucenicia necesară. Prin temperament, studii și ocupații, avea mentalitatea specia-

listului cu perspectivă limitată și deprinderea muncii migăloase. Era, prin urmare, refractar nuanțelor, fără orizont și privire de ansamblu. Fire dreaptă și naivă, era

lipsit de abilități și diplomație, *nepriceput în cunoașterea oamenilor și mânuirea lor*. Victimă a bunei sale credințe, a fost deseori înșelat și tras pe sfoară. în preajma omului de cinste exemplară roiau oamenii de afaceri și se petreceau fel de fel de lucruri necurate. Intr-atît era dînsul pătruns de spiritul de cinste, încît nu numai că nu îndrăznea să-i bănuiască, ci continua să-i acopere cu prestigiul numelui și al situației sale. La adăpostul acestui nume imaculat, scelerații operau fără frică și rușine. Vintilă avea naivitatea să creadă că persoanele cărora le acordă favoarea încrederii sale n-ar putea fi așa de decăzute moralicește încît să se preteze la malversațiuni. Era de părere că nu există om, oricît de nemernic ar fi el, care să n-aibă în el o fărămitură de virtute. El credea că prin favoarea încrederii pe care o acordă, a reușit să pună în mișcare miraculosul resort al virtuții. Cinstit, muncitor, conștiincios, priceput în economie și finanțe, devotat cauzei obștești, partidului și familiei, el a fost de un mare ajutor ilustrului său frate, fiind colaboratorul lui cel mai apropiat. Din cauza hărniciei sale fără preget, a fost o vreme cînd s-a crezut de către unii că dînsul e stâlpul partidului, în timp ce fratele său Ionel era socotit ca unul care deține șefia în virtutea dreptului de prim născut. Desigur, n-a fost decît o părere pe care vremea și evenimentele s-au însărcinat s-o spulbere. Ionel Brătianu a dovedit, prin proba elocventă a faptelor, că a fost șef în toată accepțiunea cuvîntului. Ba, ceva mai mult, au fost cazuri cînd a depășit limita drepturilor și atribuțiilor sale. Asemenea unui dictator a concentrat toată puterea în mîna lui de aparență molatică, conducînd țara și partidul așa cum găsea el de cuviință. E foarte caracteristic în această privință răspunsul ce găsește cu cale să-1 dea unui om de talia lui Take

Ionescu care, în afară de valoarea lui personală, mai avea calitatea de șef al celui de-al doilea partid de guvernămînt și în niște împrejurări critice ca acelea de la Iași. „Eu nu împărtășesc politica României cu nimeni, asta este treaba jnea“. în propriul lui partid el nu concepea colaboratori decît în sensul de informatori. în asemenea condiții, nu era cu putință nici din partea lui Vintilă vreun fel de inițiativă proprie. Pe de altă parte, dînsul, modest și timid, nu-și îngăduia să rîvnească privilegiul comandei. Se mulțumește cu satisfacția ce o are cînd știe că acest privilegiu îl deține în chip efectiv un membru al familiei Brătianu. Socoate numai ca o datorie să-1 secondeze cu conștiinciozitate și devotament. în rolul acesta de auxiliar își găsește el îndestularea ambițiilor sale. Iată însă că prin moartea neașteptată a lui Ionel, fără voie și pe negîndite, se pomenește la postul de comandă. Momentul e cît se poate de critic.

Partidul liberal se angajase în chip categoric pe chestia actului de la 4 ianuarie, socotindu-1 ca unul din punctele cardinale ale politicii sale. Bătea însă vînt potrivnic. Partidul era nevoit să vîslească de-a curmezișul curentului. Și apele erau răscolite de furtună.

Vintilă, omul drept și îndărătnic, nu se pricepe să ocolească primejdia. Cu tenacitatea caracteristică originii răzeșești a familiei Brătianu, el continuă să se mențină cu încăpățînare pe linia de conduită trasată de fratele său Ionel. Nu înțelege să introducă nici cea mai mică modificare în planul de acțiune. Orice abatere o socoate ca un sacrilegiu. Obsedatul ideii fixe a actului de la 4 ianuarie, nu are calmul să privească realitatea în față, să facă concesiile cerute de împrejurări. în loc să se străduiască din răsputeri să consolideze regența, el întreprinde un atac sistematic la adresa ei. Uita că prin știrbirea prestigiului regenței se favoriza restaurația. De asemenea, găsea cu cale să se războiască cu toată

cînd de fapt nu trebuia să aibă în vedere decît un singur obiectiv. Cînd se produce inevitabilul și e pus în fața faptului împlinit, nu stă deloc să cumpănească. Socoate ca o rațiune de stat și o înaltă datorie politică să se mențină pe linia atitudinii intransigente. Nu concepe nici măcar expectativa. Este afară din cale de dur cu propriul său nepot care și-a îngăduit permisiunea să răspundă unei invitații regale. A fost atunci, în opinia publică, un murmur de admirație pentru omul dintr-o bucată care nu înțelege să facă nici o tranzacție. Nu se aprecia acțiunea lui politică ; ea putea fi greșită și criticabilă. Se avea în vedere numai atitudinea lui etică. Ea era de natură să stârnească admirație. Cu atît mai mult cu cît contrasta în chip izbitor cu spectacolul degradant pe care îl oferea o parte din lumea politică. Oamenii care pînă mai ieri erau adversari hotărîți ai prințului și îl vorbeau de rău pe toate cărările, se transformaseră peste noapte în partizani zeloși și servi prea supuși ai noului suveran. Păcat însă că Vintilă nu s-a menținut pînă la capăt pe poziție, trăgînd toate consecințele. In acest caz, el ar fi fost scutit de durerea mândriei ultragiate, de zbuciumul conștiinței neîmpăcate, iar istoria ar fi înregistrat cu satisfacție atitudinea eroică a unui om care nu se pleacă.

In scurt timp ar fi avut pe deasupra mulțumirea să vadă cum se îndreaptă către dînsul privirile opiniei publice, devenind pentru țară un simbol și o speranță. Mihăeștii ar fi devenit loc de pelerinaj și bază de operație politică. A fost nevoit însă să cedeze în fața presiunilor partidului îngrozit de perspectiva disoluției la care îl expunea o îndelungată opoziție. Partizanii, legiune de oameni interesați, obișnuiți cu avantajele puterii, n-aveau pregătirea sufletească trebuitoare să înfrunte riscurile unei lupte. Partidul liberal își ispășește vina educației civice pe care a înțeles s-o facă membrilor

săi. Vintilă Brătianu n-a avut tactul politic al lui luliu

Maniu să lase partidului răspunderea atitudinii oportuniste, iar el să se mențină dîrz pe terenul convingerilor. Omul vestit prin îndărătnicia și rigiditatea sa, în momentul culminant din viața sa publică șovăie și face concesii. Aici stă marea lui greșeală politică ce constituie vina sa tragică. Scrupulos și susceptibil, el n-a putut supraviețui acestor lovituri și conflicte de tot felul. Inteligența lui lipsită de elasticitate nu dispune de resursele unei dialectice bogate care oricînd e gata să justifice toate ipostazele cu egală putere de seducție. Fire dreaptă și cinstită, el nu concepe decît o singură linie de conduită. Orice abatere o socotea ca o dezertare. Deprins să fie cenzorul propriilor sale fapte, foarte probabil că a fost cel dintîi care să-și recunoască vina și să-și facă mustrările cele mai aspre. în astfel de situații, lesne ne putem da seama de tortura morală la care a fost supus Vintilă Brătianu, omul prea puțin obișnuit cu tranzacții și compromisuri. Deznodămîntul era de prevăzut. Era preferabil, însă, atît pentru dînsul cît și pentru cauza obștească, ca el să se producă în alte condiții ; să fi căzut luptînd pe linia convingerilor sale. Un asemenea sfîrșit i-ar fi asigurat recunoștința și admirația neprecupețită a tuturor oamenilor de bine. Pentru vremurile de față, mai ales, ar fi însemnat o înălțătoare lecție de educație civică. Evenimentele au fost însă mai presus de puterile sale ; neputîndu-le domina, a sfîrșit prin a fi tîrît de ele. Aceasta n-a împiedicat totuși ca, la vestea morții sale, țara întreagă să tresară. Avea intuiția că dispare un exemplar de elită. Au trebuit s-o recunoască și adversarii. S-a găsit cu cale ca, doar cu ocazia morții, să i se aducă celui dispărut laudele pe care el nu le-a auzit niciodată atîta vreme cît a trăit.

Intr-adevăr, cît a fost în viață, Vintilă Brătianu s-a bucurat prea puțin de simpatiile opiniei publice. Dimpotrivă, am putea spune chiar că a fost unul dintre bărbații politici cei mai huliți din țara noastră. Trecea drept

un om ursuz, mediocru, incult și mărginit. Incinta și galeria au făcut mult haz, aplaudînd cu zgomot incultura lui Vintilă Brătianu, cînd, într-o ședință a Parlamentului, un scriitor de seamă l-a surprins cu o greșeală de acord gramatical, foarte frecventă în Muntenia. îndeletnicirea lui cu chestiuni de ordin material era de natură să-1 facă și mai antipatic. Publicul nu vedea în el decît pe omul de afaceri : „șobolanul". Chiar în materie econo- mico-financiară nu i se atribuia de către unii decît calitatea unui bun contabil. Ba socoteau, ca o mare pacoste pentru obște, ca un asemenea om cu mentalitate de contabil să fie vistiernicul țării. Era denunțat opiniei publice ca autorul moral și material al tuturor nevoilor de ordin economic care bîntuiau țara. Toată nenorocirea care se abătea asupra norodului, susțineau dînșii, se datora blestematului sistem al lui Vintilă Brătianu „prin noi înșine". Țara nu va respira, afirmau ei, decît odată cu plecarea lui Vintilă. El era piaza rea a României pe care a încătușat-o cu lanțurile autarhiei. Era o părere curentă și cît se poate de răspîndită. Se credea chiar că această concepție e determinată de interese mărunte de partid. Apărea, prin urmare, ca ceva foarte firesc ca Vintilă să devină ținta tuturor atacurilor. Se ducea împotriva lui o campanie din cele mai violente și cît se poate de bine susținută.

Dacă ne dăm însă puțină osteneală ca să cercetăm în mai de aproape resorturile intime ale acestei campanii sistematice, lesne îi vom ghici substratul. Era lupta îndîr- jită a elementelor și a capitalului străin pentru acapararea economică a Țării Românești. Vintilă reprezenta, în ochii lor, rezistența organizată a elementului autohton. N-a avut și nu va avea pentru multă vreme capitalul și munca națională un alt ocrotitor mai devotat ca dînsul. A apărat cu disperare capitalul și munca românească împotriva invaziei străine. înconjurat de ostilitatea fățișă sau lăturalnică a celor interesați, de indiferența celor care

trebuiau să-i sară în ajutor, fără sprijinul opiniei publice, hărțuit într-una de adversari și chiar de ai săi, el are tăria să se războiască cu toată lumea.

Numai un om îndărătnic, tenace și mare iubitor de țară, cum era Vintilă Brătianu, a fost în stare să susțină o asemenea luptă. Ceea ce l-a susținut îndeosebi în această luptă a fost dragostea lui fanatică de neam. Ea i-a menținut moralul ridicat și i-a alimentat forța combativă. Din ea izvora încrederea oarbă pe care o avea în vitalitatea și în viitorul neamului. Orice îndoială în această direcțiune el o socotea ca o mare scădere și ca o lipsă de patriotism. Pentru fiul lui Ion Brătianu această credință era pe deplin îndreptățită. Nu văzuse el, oare, cum sub ilustrul său părinte se săvîrșise renașterea celor două principate, sortite după mulți pieirii, și se înfiripase ca din senin România modernă ? De asemenea, participase, alături de vrednicul său frate, la îndeplinirea celui mai îndrăzneț dintre visuri, unitatea neamului ce părea pentru mulți aproape o himeră. Atunci de ce ar fi părut mai anevoioasă emanciparea economică a țării ? încă din cea mai fragedă copilărie Vintilă își manifestase interesul pentru independența economică a României. ,,Et nous ne donnerons plus nos argents aux Turcs“, exclamă el în culmea entuziasmului la 1877, cînd află de proclamarea independenței. Abia împlinea pe atunci vîrsta de 9 ani.

Era convins că emanciparea economică a țării se poate realiza printr-o muncă îndîrjită, stăruitoare și sistematică. Era de asemenea convins că tot familiei Brătianu, care a cîștigat independența politică, îi revine sarcina să cîștige și independența economică. Era pătruns de sentimentul misiunii. De aceea și-a pus tot sufletul muncind din răsputeri și neprecupețind nici o jertfă. Și cei mai înverșunați adversari vor fi de acord să-i recunoască naționalismul său luminat și constructiv. Fără gălăgie, fraze patriotarde și agitație națională. Datorită

în mare parte activității sale s-au putut înfiripa instituțiile de credit și o seamă de alte întreprinderi cu caracter românesc. Cu drept cuvînt s-a împotrivit ca România să devină o țară colonială. O voia stăpînă pe destinele ei. Pentru acest motiv binecuvîntat invazia capitalului străin a găsit în el un puternic stăvilar. Nu împărtășea de loc părerea acelora care susțineau că capitalul n-are naționalitate. Era convins de contrariu. Nu înțelegea de loc să facă abstracție de realitatea care se însărcina să dovedească cum că statele care exportă capitaluri să dovedească foarte mult de soarta lor. De aceea nu consimțea să accepte acest capital decît îngrădit în anumite condiții și cu anumite garanții. în acest sens Vintilă Brătianu a făcut pentru țară mai mult decît toți naționaliștii la un loc. A fost aproape singurul om politic care a lucrat zi de zi și în chip efectiv la propășirea economiei naționale. Cîtă deosebire între naționalismul constructiv și discret al lui Vintilă și cel gălăgios, dezordonat și steril al altora ! Și totuși... Vintilă Brătianu nu s-a bucurat de simpatia și sprijinul publicului așa după cum merita. Clasa burgheză, în loc să-1 secondeze cu elan și cu credință, a preferat să rămînă indiferentă. N-a avut nici instinctul, nici maturitatea să-și dea seama că interesele sale îi dictau să-d susțină din răsputeri. Dimpotrivă, l-a lăsat pradă tuturor atacurilor. Tineretul naționalist, la rîndul lui, n-a înțeles să facă gardă în jurul lui Vintilă. S-a lăsat ademenit de frazeologia patriotardă și agitațiile sterile. A ignorat pe singurul **om** în care trebuia să-și pună toate nădejdile și să-1 urmeze fără șovăială.

Noroc că prin naștere a avut parte de o situație excepțională. Numai datorită calității sale de fiu al lui Ion Brătianu și frate al lui Ionel a putut să joace în partidul liberal un rol de mîna întîia. Fără această însușire, cu toate meritele sale, partidul nu i-ar fi acceptat directivele, nu l-ar fi tolerat la posturile de comandă.

Cu atît mai muilt cu cît îi lipseau calitățile de parvenire. Prin înfățișarea lui rigidă, prin firea lui închisă și excesiva lui modestie, nu era omul făcut să cucerească simpatia ; dimpotrivă, prin felul lui de a fi, reușea să le înstrăineze. Fără privilegiul nașterii, Vintilă, datorită firii sale, era sortit să lâncezească, să se cufunde în anonimat ; erau să rămână neutilizate o energie și un caracter. Cine și-ar fi dat osteneala să-1 cunoască, să-1 prețuiască și să-1 valorifice ? De bună seamă că nimeni. Nu vedem că nici astăzi Vintilă Brătianu, cu tot numele ce-1 poartă și rolul ce l-a jucat, nu e îndeajuns de bine cunoscut ? Continuă să persiste legenda. Puțini știu că, sub înfățișarea unui om ursuz și morocănos, se ascundea un suflet iubitor și o inimă duioasă. îndeosebi, se poate constata acesata în relațiile lui familiare. Contrar aparențelor, Vintilă e ființa cea mai dezinteresată din familie. Ca fiu, frate, soț și părinte, a fost de o ținută ireproșabilă, afectuos, devotat și plin de atenții. Pentru tatăl lui avea un cult. Ca să .poată ușura sarcina familiei, renunță la continuarea studiilor și la dorința lui de a deveni arhitect și acceptă postul de inginer practicant, oferit de societatea Five-Lille pentru construcția podului de la Cernavodă. Delicatețea lui mergea așa de departe, încît evita să sune servitorilor pentru nevoile sale personale.

Cei care l-au cunoscut pe Vintilă Brătianu ca om dificil și rigid, vor fi foarte contrariați cînd vor afla că el n-a fost așa întotdeauna. Fotografia lui din 1882 îl înfățișează ca un copil plin de neastâmpăr. Această notă caracteristică transpiră din privirea lui iscoditoare : ochii de șorecuț, cum îi denumește Nicolae lorga. Părinții au fost foarte alarmați că la sfîrșitul unui an școlar au constatat cu surprindere că Vintilă, contrar tradiției din familie, nu figurează printre fruntașii clasei. El a avut cu totul altceva mai bun de făcut decît să-și piardă vremea cu cîștigarea coroanei de premiant. în tovărășia

unui oarecare Teodor Florescu s-a dedat la o seamă de ocupații străine de preocupările școlare. Pe primul plan erau jocurile și ghidușiile de tot felul, patinajul, plimbările la șosea, frecventarea panoramelor și alte isprăvi de felul acesta. In fața acestei situații, Brătianu-tatăl care înțelegea să-și „iubească copiii fără slăbiciune" socotea că e cazul să intervină în chip energic pentru îndreptarea odraslei care apucase pe căi periculoase. Găsi cu cale să-i administreze o pedeapsă de ordin moral. „In timp ce toți ceilalți copii primeau sărutări și mîn- gîieri din partea tatălui, cînd veneau seara cu toții și îmbrățișau părinții zicîndu-le noapte bună, numai Vintilă trebuia să treacă fără a primi măcar o privire de la tata“. (Sabina Cantacuzino : *Din viața familiei I. C. Brătianu).* Corecțiunea era de natură să impresioneze în chipul cel mai profund pe sărmanul copil care era din fire foarte sensibil. Lesne ne putem da seama de tortura morală la care era supus cînd i se refuza ca unui nemernic mîngîierea părintească de care toți ceilalți aveau parte. „Bietul vinovat, povestește sora sa, Sabina Cantacuzino, în fiecare seară își suferea chinul și se ducea în pat, nenorocit, pînă cînd la o serbare de familie tatăl îl iertă". Efectul fu radical : sfîrși pentru totdeauna viața zburdalnică de copil. Se privă de toate bucuriile ce le oferă minunata vîrstă a copilăriei și tinereții. Ele trecură fără ca dînsul să cunoască alte plăceri decît acelea ale studiului. Nici o abatere, nici o greșeală, nici un păcat din acelea care izvorăsc în chip fatal din desfășurarea normală a copilăriei. Deveni omul muncii de benedictin. N-a fost în familia Brătianu altul mai sîrguitor ca dînsul. De acum înainte va fi elevul eminent la liceu și la Școala Centrală ; la examenul de bacalaureat își va atrage elogiile comisiunii. Părinții sînt încîntați de dînsul. Ca să se poată consacra exclusiv studiilor de specialitate, a fost nevoit să renunțe la cultivarea unei înclinații ale sale. Ii plăcuseră mult artele plas-

tice. Dorința lui arzătoare era să se facă arhitect. Sub direcția sculptorului Georgescu se ocupase cu desenul, cu acuarela și modelajul. Obligațiile școlare însă nu-i dau răgazul să le continue. Cu părere de rău se vede silit să părăsească îndeletnicirile acestea de ordin artistic. Mai tîrziu ocupațiile îl vor sili să renunțe și la frecventarea concertelor, una din puținele lui plăceri. Multi dintre cititori vor rămîne surprinși cînd vor afla că Vintilă Brătianu iubea și prețuia muzica. în tinerețea lui a urmărit îndeaproape concertele, atît la București cît și la Paris. A fost și la Bayreuth.

Din cele cîteva fapte mai sus înșirate rezultă că viața lui Vintilă a fost un șir de renunțări. Ele i-au ferecat sufletul, i-au încrețit fruntea. Ion Brătianu, în grija lui părintească, n-a putut să prevadă urmările incalculabile pentru odrasla lui a corecțiunii aplicate intr-un moment de alarmă. Nu și-a dat seama că, prin măsura luată, se stirpea în faza ei de înmugurire, floarea aleasă a zglobiei copilării și a exuberanței tinereții. I-a abătut cursul dezvoltării normale a vieții sale sufletești. Fără acel accident, de bună seamă că alta ar fi fost evoluția psihică a lui Vintilă Brătianu. S-ar fi dezvoltat în voie, nestingherit de corsetul constrîngerilor care au înăbușit în el o parte din însușirile cu care îl înzestrase natura. Ar fi vibrat coarde lăsate în părăgi- nire. Ne-am fi găsit în fața unui om cu sufletul complect și spiritul vioi. Dacă trebuie să regretăm sau nu pierderea lui Vintilă Brătianu într-o asemenea ediție, e o chestiune asupra căreia părerile ar putea fi împărțite. Mulți s-ar crede îndreptățiți să susțină că toată valoarea lui Vintilă decurge din chipul cunoscut în care s-a manifestat în viața publică : muncitor, pînă la migăleală ; fanatic pînă la sectarism și jertfă ; îndărătnic pînă la absurd.

Este foarte impresionantă stăruința lui Vintilă ca să merite prin vrednicie moștenirea unui nume ilustru.

Gelos și mîndru de numele istoric pe care îl purta, era preocupat ca nu care cumva să-i știrbească prestigiul prin netrebnicia persoanei sale. Se străduia din răsputeri să justifice, prin munca și meritele sale, situațiile pe care le ocupa în virtutea nașterii. Căuta în toate chipurile să se valorifice prin propriile sale forțe. Directorul vestitei Școli Centrale rămîne înmărmurit cînd află că elevul Vintilă Brătianu, unul din elementele strălucite ale instituției, este fiul primului ministru care guvernează România de zece ani de zile. în foaia matricolă, în rubrica ce indica profesia părinților, Vintilă trecuse pe tatăl său ca agricultor. „Și eu am de doi ani pe fiul său în școală, fără să bănuiesc"[1], exclamă foarte mirat directorul la aflarea acestei vești. Acest fapt este un amănunt foarte caracteristic pentru înțelegerea lui Vintilă Brătianu. Trădează, pe de o parte, discreția și modestia autorului, iar, pe de alta, ambiția lui de a se afirma prin propria sa valoare. Vom întîlni această preocupare în tot restul vieții sale. în partid urcă treptat scara ierarhică a demnităților. Rînd pe rînd a fost secretar general la finanțe, primar al capitalei, director la Banca Națională și numai pe urmă ajunge să ocupe fotoliul ministerial după ce și-a făcut stagiul și a dat dovada unor reale aptitudini de bun gospodar, impunîndu-se ca cel mai de seamă specialist al partidului in chestii economico-financiare. Peste tot s-a remarcat și impus prin cinstea lui exemplară, prin spiritul de dreptate și îndeosebi prin marea lui putere de muncă. Puțini sînt miniștrii de resort care au muncit în felul lui Vintilă Brătianu. La departamentul său dînsul era cel mai harnic și mai conștiincios slujbaș. A fost unul dintre puținii oameni politici de la noi care rezistau cu încăpățînare presiunii partizanilor, înțelegînd să pună, deasupra intereselor mărunte de partid, interesele binelui obștesc. în această privință, este foarte edificator cazul doctorului Botescu. Doctorul Botescu, ajutor de primar al capitalei, om dintr-o bucată și foarte bine intenționat,

întreprinse un control sanitar foarte sever asupra birturilor, bodegilor, circiumilor și a tuturor localurilor de consumație. Acțiunea lăudabilă a vrednicului ajutor de primar stîmi, după cum era de așteptat, nemulțumirea cîrciumarilor care reprezentau în colegiul al II-lea al capitalei o forță electorală impunătoare ce determina reușita alegerii. Botescu era ținta tuturor atacurilor. 11 atacau comercianții care erau în cauză, îl atacau electorii partidului care erau îngroziți de perspectiva dezastrului electoral, prin pierderea sigură a unui contigent însemnat de voturi ce mergea în tabăra adversă, îl ataca presa care se găsea sub înrîurirea lui Filipescu și care căuta să speculeze în folosul său nemulțumirea comercianților. Vintilă Brătianu, care era primarul capitalei, cu riscul periclitării intereselor de partid — căci într-adevăr situația partidului era serios periclitată la colegiul al doilea din capitală prin înstrăinarea cîrciumarilor — rezistă tuturor presiunilor și susține cu toată puterea pe colaboratorul său în opera întreprinsă.

Se vor găsi destule persoane care vor rămîne surprinse cînd vor afla că în sufletul lui Vintilă Brătianu, care trecea numai ca un om de cifre, cu înfățișarea rece și morocănoasă, au găsit un ecou puternic mișcările cu caracter generos. Marile reforme democratice, exproprierea și votul universal au avut într-însul un aprig susținător. Cronicile sale economice din ,,Viața românească" sînt o mărturie a interesului pe oare îl purta chestiunii țărănești. îndeosebi articolul publicat în „Tribuna" din Arad, la 11 decembrie 1906, cu ocazia expoziției jubiliare, este un document foarte prețios în această privință. în articolul mai sus citat, Vintilă Brătianu pune și analizează problema țărănească în întregul ei. După ce arată situația tristă în care se găsea pe atunci țărănimea română și caută să lămurească fraților ardeleni care au rămas neplăcut impresionați de inferioritatea culturală și economică în care se găsea

țărănimea din regat, împre-

jurările care-au determinat acea stare de lucruri, el continuă : „Din diferite motive, chestiunei țărănești, îndeosebi, nu i s-a dat atenția ce merita și ce i se putea da. De aceea, încheie dînsul, în chestiunea țărănească vedem nu numai o datorie a oamenilor de stat actuali, ca să răscumpere vina că n-au ajutat pe cît trebuiau pe frații noștri cei mai slabi și cei mai numeroși, dar și o chestie de caracter național, pentru a aduce statul nostru român acolo unde merită prin calitățile întregului său popor Semnalînd activitatea băncilor populare, a cercurilor culturale și a altor manifestări de felul acesta, unde populația rurală participă în chip efectiv, el este de părere că, în fața unei asemenea situații, a sosit timpul ca țărănimea să contribuie într-un mod mai efectiv la treburile statului. Punea, cu alte cuvinte, chestia reformei electorale în sensul lărgirii drepturilor politice pentru țăran, în sinul partidului, Vintilă era în fruntea tinerimii generoase care stăruia pe lingă Ionel Brătianu să pășească pe calea largă a unor reforme îndrăznețe.

Proiectul naționalizării subsolului ne înfățișează pe autor ca o persoană accesibilă celor mai avansate idei. Pentru Vintilă Brătianu nu era măsură, nu exista reformă, oricît de radicale ar fi părut dînsului, pe care să nu le accepte dacă se convingea că acestea sînt spre folosul neamului românesc. De dragul salvgardării intereselor naționale a sacrificat fără șovăială, atunci cînd a fost nevoie, principiile liberalismului economic. Sentimentul național a fost la dînsul mobilul întregii sale activități. Nu riscăm de loc să greșim cînd afirmăm că, ceea ce l-a determinat pe Vintilă să devină partizanul hotărît al reformelor, au fost motivele de ordin național.

Generația de mîine, în cazul cînd va fi o generație naționalistă, va avea un cult pentru Vintilă Brătianu. Va vedea în dînsul pe campionul p"omovării economiei naționale.

Tineretul va simți de a sa datorie să-i aducă prinosul lui de recunoștință, să-i ceară iertare de nedreptatea făcută, să-J absolve de greșelile săvîrșite, să-1 asigure că-i va continua opera începută cu atîta trudă

[1] Vintilă I. C. Brătianu (1867—1930) a fost președinte al Partidului Național-Liberal între anii 1927—1930.

ION G. DUCA

în noaptea zilei de 29 decembrie s-a întîmplat în gara Sinaia un fapt fără precedent în analele politice ale țării românești. A fost omorît cu focuri de revolver, președintele Consiliului de miniștri. în afară de asasinarea lui Barbu Catargiu și atentatele neizbutite împotriva lui Ion și Ionel Brătianu, viața noastră politică n-a cunoscut aspectul sîngeros al acțiunii teroriste. I-a fost rezervat lui Ion G. Duca privilegiul de a înregistra un asemenea sfîrșit tragic. în țara tuturor îngăduințelor, care a tolerat cu răbdare îngerească tot felul de ingerințe, fraude și samavolnicii, care a acceptat să fie guvernată de o seamă de persoane lipsite de merite și încărcate cu păcate, moare asasinat Ion G. Duca, omul fin, cu inteligență suplă și talent multilateral, cu cultură aleasă și educație occidentală, cu suflet bun și cinste exemplară și cu un stat de serviciu bogat în slujba țării și a neamului.

Prin valoarea lui personală, prin însușirile lui intelectuale și sufletești, prin serviciile pe care le-a adus țării, Ion G. Duca era cel mai puțin indicat să atragă asupra sa urgia vendetei. Și culmea ironiei ! E omorît, în numele naționalismului integral, omul care a fost colaboratorul cel mai intim al lui Ionel Brătianu în perioada neutralității și a războiului pentru întregirea neamului, care a

fost dat în judecată pentru politica lui naționalistă, care a participat activ la promovarea marilor reforme.

A fost învinuit de vîndut străinilor omul politic care, timp de două decenii, cu foarte mici întreruperi, a deținut cele mai înalte demnități în statul român și care totuși moare sărac. Cît timp este în viață, locuiește cu chirie într-un modest apartament, e proprietarul a cinci hectare de pămînt la țară, călătorește în străinătate în calitate de șef al puternicului partid liberal în clasa treia, iar ca prim-ministru se găsește asupra sa fantastica sumă de 85 de lei. Și toate acestea într-o societate și într-o vreme ca a noastră, cînd numai niște umili demnitari sau simpli electori de provincie reușesc să-și facă situații materiale cum regretatul Duca nu izbutise s-o înfiripeze după un sfert de veac de intensă activitate politică, deși era întotdeauna un factor influent de primul rang. Un asemenea om de cinste exemplară în materie bănească e învinuit ca unul care se vinde străinilor. Nici nu se poate ceva mai absurd. Și, totuși, el a fost ales să ispășească greșelile și păcatele unor regimuri nefaste. De ce soarta i-a rezervat acest sfîrșit tragic, ea care îl răsfățase în tot cursul vieții? De timpuriu cunoaște succesele și ascensiunea fulgerătoare ; nu întâmpină obstacole, nu cunoaște adversități. Deputat la vîrsta de 28 de ani, ministru la 35, ajunge să ocupe în partidul liberal cea mai înaltă treaptă ierarhică ce a constituit și continuă să constituie un monopol al familiei Brătianu. De bună seamă că, la această ascensiune uluitoare, l-au ajutat însușirile și meritele sale. Inteligență suplă și sclipitoare, cultură frumoasă și educație aleasă, mînuitor meșter al vorbei și al slovei scrise, era omul politic în accepțiunea occidentală a cuvântului, așa cum prea puțini a avut țara românească. Ca orator, se impune de la prima lui manifestare în Parlament, într-o vreme cînd tribuna Camerii era reprezentată printr-o falangă de oratori

iluștri ; e suficient să amintim pe Carp, Maiorescu, Take Ionescu, Delavrancea, Marghiloman, lorga, Filipescu etc. Cronicile lui de politică externă din „Viața românească[11] și din „Universul" au făcut epocă înainte de război. Prin volumul *Portrete și amintiri* Ion G. Duca s-a afirmat ca un scriitor de talent. Minunatul eseu *„Mîinile“,* un giuvaer al genului, fără egal în literatura românească, e mărturia cea mai elocventă a artistului de rasă. în fața unor asemenea probe, nu riscăm deloc să facem afirmații gratuite, cînd opinăm că dacă Duca n-ar fi fost acaparat de politică, ci s-ar fi consacrat artei, literatura română ar fi cîștigat un scriitor de mina întîi ; avea să devină un maestru al portretului și eseului. în această privință cazul Stere e foarte edificator. Fără ingratitudinea țărăniștilor, literatura română ar fi suferit o mare pagubă. Și în cariera lui Duca s-a ivit un prilej prielnic cînd putea să pună capăt vieții politice, consacrînd restul zilelor activității publicistice. A fost momentul restaurației, cînd făcuse cunoscutele și categoricele lui declarații. Respectarea angajamentelor solemne, luate cu ocazia restaurării, i-ar fi asigurat o retragere glorioasă și ar fi așezat pe ostracizatul Duca în galeria oamenilor de caracter. Ar fi însemnat în pustiul vieții politice o oază luminoasă, menită să învioreze energiile decepționate, să servească drept pildă de atitudine etică pentru generația care se ridică. în liniștea patriarhală a Măldăreștilor, departe de tumultul patimilor politice, recules și împăcat cu sine însuși, ar fi avut răgazul necesar și energia neri- sipită în măruntele griji cotidiene ca să așternă pe hîr- tie, cu cunoscuta lui îndemînare artistică, sumedenia de amintiri prețioase, de constatări, reflecții și emoții prilejuite de oamenii de seamă cu care a venit în contact, de evenimentele istorice la care a participat.

în acest caz, literatura română s-ar fi îmbogățit cu o prețioasă contribuție, iar Duca și-ar fi cruțat restul zile-

lor. N-a avut însă curajul și tăria îndestulătoare ca să se mențină pe linia dreaptă a atitudine! semețe, trîmbițată cu emfază și sfidare. Călcarea acelor solemne angajamente a fost de natură să știrbească simțitor prestigiul lui Duca, adumbrind valoroasa lui personalitate. Doar moartea tragică a venit să șteargă impresia defavorabilă pe care o lăsase în public, abdicarea și concesiile pe care a fost nevoit să le facă la sfîrșitul vieții. Să fi fost oare îndestulătoare satisfacțiile care le-a avut ca șef de partid și prim-ministru ca să răscumpere zbuciumul remușcării de pe urma sinuoasei sale atitudini ? Cine poate pătrunde tainele sufletului omenesc ? Din cîte cunoaștem, însă, știm că Duca nu era un cinic, lipsit de scrupule și sensibilitate ; ca atare nu era străin de frămîntarea lăuntrică care nu-și găsește astîmpăr. Doar moartea năpraznică i-a adus eterna pace. Aproape toți au deplîns pierderea ireparabilă a bărbatului politic, răpus în împrejurări tragice, tocmai cînd era chemat să dea măsura capacității sale. Noi însă sîntem mai degrabă dispuși să deplîngem pierderea ireparabilă a artistului Duca. Pe acesta din urmă îl socotim superior omului politic. Pe mulți poate îi va surprinde această afirmație și totuși aceasta e realitatea : Duca a fost un artist rătăcit în politică. în domeniul înfăptuirilor și al acțiunii Duca n-a impregnat pecetea personalității sale. Toată viața n-a fost decît un strălucit aghiotant al marelui bărbat de stat care a fost Ionel Brătianu. Atît și nimic mai mult. S-a mulțumit să servească cu conștiinciozitate și îndemînare, sub comanda marelui căpitan. Cînd acesta a dispărut, Duca s^a simțit dezorientat.

Temperament de artist, emotiv și înclinat spre meditație, el nu era omul de voință impunătoare, care domină oamenii și evenimentele, obsedatul unui crez social sau politic, care, înfruntînd bărbățește vijelia luptei, flutură

în bătaia gloanțelor steagul credințelor sale. Vlăstar al

aristocrației române, el aducea cu sine însușirile clasei căreia îi aparținea : rafinament, cultură, manieră, avînturi generoase. îi lipseau însă voința, vigoarea și fanatismul credinții. Ca și mulți alți tineri din pătura aristocrată, Duca a simțit nevoia sufletească de a lupta pentru ridicarea poporului. Prima lui manifestare publică a fost pe tărîmul cooperației, unde a muncit cu rîvnă și spor, convins fiind că pe cale economică se poate îmbunătăți soarta țăranului român. A fost unul din cei mai zeloși colaboratori ai lui Haret, cutreierînd țara în lung și lat ca să învioreze mișcarea cooperatistă. Aceasta poate că a fost perioada cea mai frumoasă a vieții sale, perioada tinereții cu avînturi și activitate fertilă. Intrat în politică, s-a dezvoltat și format sub influența și dominația lui Ionel Brătianu. în preajma potentatului de la Florica, nu era cu putință nici un fel de inițiativă proprie. Orice veleitate de independență era strivită de pumnul molatic al voluntarului Brătianu. Totul era montat și regizat de dînsul. El nu concepea colaboratori decît în înțelesul de informatori și executori. în asemenea condițiuni își poate da seama oricine că, chiar dacă Duca avea aptitudini de comandant, ele nu se puteau cultiva. Iată de ce ne apare legitimă, foarte legitimă, îndoiala că Duca ar fi putut face cu succes față situației tulburi de astăzi. în vremurile fericite de odinioară, de bună seamă că erau suficiente elocința parlamentară, culisa și obișnuitele abilități politice. Dar astăzi, cînd apele sînt răscolite de înspăimîntătoare uragane, cînd trebuie să vîslești la fiecare pas între Scylla și Charybda, fără voie te întrebi și te îndoiești de vrednicia și destoinicia cîrmaciului care conduce barca statului, chiar cînd el este unul din cei încercați. Dară-mi-te cînd ai de-a-face cu unul începător. Glontele însă a venit să-1 răpuie tocmai cînd era chemat

să dea cel mai greu examen din viața politică, pentru

care, însă, .după cum <n văzut, n-avea ucenicia necesară [V]. Vina nu-i numai a lui, ci mai mult a partidului liberal care a înțeles să strivească personalitățile. Ori, în vremurile de astăzi, tocmai personalitățile sînt acelea care aduc la liman barca statului.

V *Publicată la scurt timp după moartea lui Ion G. Duca (1879—1933), în ianuarie 1934, în „Gîndul vremii", schița de portret alcătuită de Sterie Diamandi este inevitabil sumară, lipsită de acele tușe necesare conturării personalității fostului fruntaș al Partidului Național-Liberal.*

NICOLAE

O vie agitație domnea printre elevii liceului Sf. Sava. Sufletul lor de adolescenți clocotea de indignare. Profesorul lor favorit, I. Georgian, care reușise să le cucerească inima prin cultura lui superioară și frumusețea expunerii, era respins la concursul pentru ocuparea unei catedre universitare. Erau încredințați că se săvîrșise o mare nedreptate. Socoteau aceasta ca o specialitate a moravurilor noastre, unde meritul e prigonit, iar mediocritatea încurajată. Reflexiile cele mai pesimiste, referitor la țara înapoiată care nu știe să prețuiască talentul, curgeau din toate părțile.

Presupusa mediocritate, împotriva căreia erau porniți elevii liceului Sf. Sava, nu era alta decît Nicolae Iorga.

Tinerii școlari n-aveau cum și de unde să cunoască valoarea profesorului Iorga. Ei nu știau că Nicolae Iorga, ca elev și ca student, uimise pe colegi și pe profesori prin imensa bogăție a cunoștințelor, prin extraordinara lui memorie, prin nepotolita lui sete de știință, prin uriașa lui putere de muncă.

Mai tîrziu, ei au putut să afle că la vîrsta de 6 ani, nepotul postelnicului Manolache Drăghici cunoștea toate cronicile Moldovei și o seamă de autori francezi. La vîrsta numai de 13 ani, redacta cu destulă pricepere cronica externă a unui ziar de provincie. Fostul prim-

ministru, Gheorghe Mironescu, intr-un discurs ocazional, evocînd cu simplitate și căldură amintirea anilor petre- cuți la Liceul Național din Iași, vorbește de elevul Nicolae lorga ca de o apariție fenomenală.

Aceeași impresie o va produce ca student și ca profesor, manifestîndu-se cu zgomot și cu strălucire pe toate tărîmurile, unde desfășură o activitate, afară din cale de prodigioasă.

Uimește și înspăimîntă pe toată lumea prin vasta și multilaterala lui cultură, prin formidabila lui memorie, prin uriașa lui putere de muncă, care nu ostenește niciodată ci necontenit produce. în fața unui asemenea exemplar, juriul examinator rămîne buimăcit.

Alexandru Odobescu, președintele comisiei, e cît se poate de uluit.

— „Ce zici ? îl întreabă el pe Caragiani, care făcea și dînsul parte din juriu.

— „Ce să zic ! îi răspunde simpaticul membru al Junimei, cunoscut prin humorul lui, lorga ăsta îmi face impresia că e un călăreț care e călare pe un armăsar din cel mai pur sînge, dar care îl duce pe călăreț unde-i place și cum îi place, prin rîpi și peste cîmp. Georgian e călare pe o mîrțoagă, dar pe care o mînă cum îi place“.

în spusele lui Caragiani e o parte de adevăr.

Explicația însă este cît se poate de firească. în primul rînd, e considerentul vîrstei ; lorga avea pe atunci abia 24 de ani, etate puțin prielnică pentru coordonarea și sistematizarea cunoștințelor ca și pentru formarea spiritului de discernămînt.

De asemenea, va trebui să avem în vedere temperamentul lui Nicolae lorga, năvalnic și tumultos. Victimă acestui temperament, el nu este omul care să cunoască măsura. Prins de vîrtejul impulsiunilor ca și de avîntul imaginației, el scapă frînele disciplinei științifice, lăsîndu-se în voia pornirilor.

O clipă nu trebuie să pierdem din vedere că, alături

de savantul lorga, avem pe artistul lorga. Aici găsim caracteristica personalității sale ca și explicația celor mai multe dintre însușiri. Din această cauză provin diferitele erori și scăderi din opera lui științiifcă. Firea lui de artist îl împiedică de a fi imparțial, imaginația lui bogată îl face să treacă dincolo de canoanele disciplinei științifice. Datorită acestui temperament, el e pasionat pînă la abnegație, pătimaș pînă la ură și nedreptate, nestatornic pînă La capriciu. Nu-i mai puțin adevărat însă că, mulțumită elementului de natură artistică, savantul lorga a cîștigat în amploare, perspectivă și forță de atracție, reușind să devină un focar puternic în viața culturală și publică a țării.

Fără elementul liric, știința istoriei poate s-ar fi îmbogățit cu cîteva studii scrise cu multă migăleală, unde ar fi fost puse la punct un fragment de epocă sau domnia unui voievod, mai mult sau mai puțin însemnat.

In schimb ar fi fost enorm păgubită prin pierderea iremediabilă a celui mai harnic și îndrăzneț explorator. Fire plină de neastîmpăr, n-a rămas regiune din trecutul neamului ca și acel al omenirii, care să nu fie cercetată de spiritul lui iscoditor.

Profesor de istorie universală, publică cele mai numeroase documente și studii cu privire la istoria țării decît toți specialiștii laolaltă. Fie că este vorba de istoria politică sau cea culturală, de istoria literaturii sau cea bisericească, de istoria dreptului sau de simplu material documentar, numele lui lorga se găsește pretutindeni. Și în toate aceste direcții, nu ca ceva accidental, ci ca o piatră de hotar. La fel în Istoria Universală : Antichitatea ca și Evul Mediu, Imperiul Bizantin ca și cel Otoman găsesc în Nicolae lorga pe comentatorul competent.

Este aproape singurul profesor de la noi care în decursul lungei sale cariere universitare n-a înțeles să-și repete cursul : mereu altă materie.

Asistența rămîne consternată de varietatea subiecte-

lor tratate, de bogăția detaliilor, coloritul frazei, de farmecul expunerii, plină de paranteze și aluzii, presărată cu spirite și străbătută aci de umor, aci de emoții comunicative.

E profesorul care incintă și fascinează.

De multe ori ți se întîmplă ca să nu împărtășești părerile și aprecierile asupra evenimentelor și a oamenilor, dar nu te poți împiedica să nu admiri talentul cu care le înfățișează. Studentul de la filozofie rămîne încremenit și scandalizat cînd vede cum e caricaturizat titanul cugetării, Immanuel Kant. La fel se întîmplă cu partizanii democrației, cînd văd cum sînt prezentați oamenii revoluției franceze în genere și, îndeosebi, doctrinarul lor, J. J. Rousseau. Desigur, în asemenea cazuri nu prețuiește istoricul care denaturează adevărul, ci pe artistul care șarjează cu talent.

Datorită intuiției artistice a putut el să se transpună în trecut, să trăiască cu intensitate epoca care vrea s-o evoce, să conviețuiască cu oamenii pe care vrea să ni-i înfățișeze.

Pentru dînsul descifrarea unui document este dezgroparea unui fragment din viață înmormîntat în pulberea trecutului și pe care el se străduiește să-1 reconstituie cu ajutorul imaginației sale creatoare.

Se prea poate ca aceasta să fie vina cea mare a istoricului lorga, întrucît l-a abătut din cadrul disciplinei științifice, făcîndu-1 subiectiv și arbitrar. Dar tocmai în această abatere stă o parte din meritul și aproape tot farmecul apostolului de la Văleni.

Lipsit de sensibilitatea artistică, lorga n-ar fi putut să dăruiască literaturii române acele cîteva pagini demne de antologie ce le găsim presărate prin diferitele sale lucrări, discursuri și articole de ziar. Așa sînt de pildă paginile ce le întîlnim în Istoria Literaturii ca și în culegerea de portrete *Oameni care au fost.* Cît se poarte

de plastic și sugestiv ni-tl prezintă pe cel mai cărturar

dintre domnitorii țării, pe Dimitrie Cantemir.

La fel cînd ne vorbește de Grigorescu, Napoleon, Liciu, Erbiceanu, Ibsen, Tolstoi, Garibaldi sau simpli oameni cumsecade ca Gr. Triandafil. Pentru fiecare găsește cuvîntul și imaginea potrivită. La rîndul lor, descrierile de călătorie sînt o nouă mărturie a însușirilor artistice ale lui Nicolae lorga. Prin unele din discursurile sale, cum e acela de la 13 martie 1906, și îndeosebi cel rostit la Iași în timpul refugiului, lorga s-a așezat printre maeștrii cuvîntului. Tribuna i-a oferit deseori prilejul ca să cunoască beția triumfurilor și să-și potolească instinctul lui dominator. Sub vraja cuvîntului său mulțimea ridică baricade și e gata să înfrunte moartea.

De asemenea, unele dintre cele mai reușite articole din presa noastră poartă semnătura lui Nicolae lorga ; sînt articole scrise cu miez, umor și vervă îndrăcită. Fără discuție, lorga este unul din prinții pamfletului. Săgeata lui provoacă răni dureroase ; sînt cazuri cînd ea stigmatizează (vezi fripturiștii).

In aceste condiții nu-mi pot explica versiunea care circulă cu oarecare insistență, după care meritul principal a lui lorga l-ar constitui formidabila lui memorie.

Facultatea prin excelență de înmagazinare a cunoștințelor, memoria, oricît de excepțională ar fi fost ea, n-a avut alt rol decît să-i furnizeze din belșug materialul pe care lorga l-a folosit în operele sale. Puterea sa de evocare, umorul și verva lui scânteietoare, coloritul și cadența frazei sînt lucruri oare nu le poate oferi nici cea mai uriașă memorie de pe lume. Ele sînt produsul cu totul al altor funcțiuni sufletești cu care l-a înzestrat din belșug natura.

Deși din cele înșirate mai sus reiese că versiunea cu memoria nu-i deloc potrivtiă ca să explice geneza ope-

rei lui Nicolae lorga, totuși ea a circulat cu oarecare insistență și au fost oameni care i-au dat crezare.

în schimb, spiritul de obiectivitate ne obligă să recu-

noaștem temeinicia criticilor aduse producției literare **a** lui Nicolae lorga.

Intr-adevăr, în afară de. rare excepții, literatura apostolului de la Văleni e ou totul lipsită de valoarea estetică ; îndeosebi, piesele lui de teatru sînt mai prejos de orice critică. Desigur, ele nici n-ar fi văzut lumina rampei dacă n-ar fi avut ca autor pe Nicolae lorga.

Această producție literară a oferit un bogat material de ironie pe socoteala autorului. Foile umoristice au găsit într-însul un izvor de inspirație. Din pricina unei cronici teatrale defavorabile, apărută din nebăgare de seamă în oficiosul partidului, lorga a zădărnicit fuziunea cu țărăniștii.

Multe persoane sînt foarte nedumerite asupra ambiției ce o are lorga de a scrie poezii și piese de teatru. Ele găsesc cu totul nepotrivit pentru demnitatea unui savant de talia d-sale ca să-și piardă vremea cu asemenea îndeletniciri. Și, ceea ce-i miră pe mulți, este interesul cel mare pe care lorga îl acordă producției sale literare.

Această preferință, care apare ciudată în ochii multor persoane serioase, are în fond o explicație psihologică cît se poate de naturală. Este slăbiciunea unui părinte pentru copiii săi infirmi.

Am fi nedrepți dacă am lua în nume de rău un astfel de sentiment. Cu atît mai mult, cu cît opera lui Nicolae lorga oferă o grămadă de lucruri demne de admirat. Chiar amatorii de literatură vor găsi în opera lui pagini minunate, vrednice să satisfacă cele mai exigente pretenții. Datorită acestor pagini, presărate din belșug în opera lui uriașă, autorul lor va figura cu cinste în antologia scriitorilor români.

De aceea, n-avem de ce împărtăși regretul acelora care impută lui lorga faptul că s-a aventurat pe tărîmuri străine științei istoriei.

Această evadare a dat lui lorga putința să îmbră-

țișeze un orizont mai larg și să respire un alt aer decît cel vițiat de colbul arhivelor.

*

* *

Nu știu ce și cît va rămîne din opera istorică a lui Nicolae lorga. Lipsindu-mi pregătirea necesară, n-am nici o cădere să mă pronunț în această direcție. Aprecierea cea mai justă cade în seama timpului nepărtinitor.

Am impresia, însă, că opera istorică a lui lorga prezintă numeroase lacune și greșeli. El n-are factura cercetătorului migălos care epuizează subiectul, cîntărind cu multă scrupulozitate materialul, ca să poată rosti în perfectă cunoștință de cauză ultimul cuvînt. Altul este caracterul lui lorga. El desțelenește ogoare părăginite, defrișează regiuni neumblate, se avîntă spre zări necunoscute.

în acest caz, opera lui nu se poate măsura cu compasul, nu se poate cîntări cu miligramul.

Ea n-are deloc înfățișarea unei sere cu straturi migălos îngrijite, unei alei perfect aliniate, unde nu găsești pietricică sau firicel de iarbă, ci totul e aranjat cu rost și socoteală. Amatorii de asemenea frumuseți artificiale vor fi cît se poate de profund decepționați ; lorga e tot ce poate fi mai opus. El e asemenea unei regiuni tropicale, cu vegetație luxuriantă ce crește în voie și la întîmplare. Intîlnești tot ce vrei.

Copacii cei mai falnici stau alături de cioturi. La tot pasul te împiedici de bolovani și uscături. Șerpii veninoși fac și ei parte din populația ținutului, alături de păsările măestre.

Spectacolul însă e grandios. Totuși, el nu există pentru cel care umblă cu lupa.

*.

* *

Nicolae Iorga a văzut lumina zilei la. Botoșani, în anul 1871. în acel oraș din Nordul Moldovei, bogat in grădini și curți boierești, împresurat de dealuri și cu o viață de provincie patriarhală, și-a petrecut copilăria și o parte din adolescență feciorul Zulniei Iorga, vlăstar de viță levantină, transplantată de mult pe pământul ospitalier al Moldovei.

De la acești strămoși, coboritori din țara Bizanțului, a moștenit dînsul, după propria lui mărturisire, între altele, darul limbilor și simțul istoriei. Originea balcanică a tatălui său, la rîndul ei, a fost de natură să influențeze în chip simțitor structura fizică și sufletească a lui Nicolae Iorga. La acest amestec de neamuri, datorită unor numeroase alianțe de familii, s-a adăugat, într-o proporție considerabilă, contribuția materială și spirituală a elementului moldovenesc.

Din această îmbinare de elemente multiple și variate s-a plămădit ființa unui exemplar de elită. Condiții de viață specială vin ca să frămînte individualitatea sa rară cu care îl înzestrase natura. Din cea mai fragedă copilărie îi e dat să cunoască lipsuri și nevoi.

Moartea timpurie a tatălui său, avocatul botoșănean Nicu Iorga, a lăsat familia fără sprijin și la voia întîmplării.

Copilul, cu toată frăgezimea vîrstei, își dă seama că familia trăiește mai mult din generozitatea rudelor și a altor persoane binevoitoare.

Mîndria lui sîngerează din această pricină. Și astăzi, după trecerea atîtor ani de zile, își simte inima îndurerată cînd își aduce aminte că ,,a fost ținut din pomană".

De la etatea de 10 ani, înfruntînd viscolul și spaima pe care o strecoară întunericul serilor de iarnă și pustiul străzilor lăturalnice, unde cîinii răi pîndesc la fiecare pas, el cunoaște amărăciunea banului cîștigat prin meditații, cu tot cortegiul umilințelor de care-i legată

această tristă îndeletnicire a elevilor merituoși, dar săraci.

învață carte la flacăra chioară a unei luminări de seu, ghemuit în fundul patului, ca astfel, sub ocrotirea păturii care înlocuia focul, să mai potolească asprimea frigului.

Elev în cursul superior de liceu, umblă pe străzile lașului cu ciubotele bortelite și cît se poate de prost îmbrăcat.

De la o distanță de 100 de pași se putea observa destul de bine roata de pîrleală de pe paltonul lui sur. Vedea cum fetele își întorc cu dispreț privirea de la copilul cu înfățișare sărăcăcioasă. Auzea chiar pe cîte una dintre ele cum se ruga stăruitor de fratele lui, elev la școala militară, „să găsească mijlocul de a înlătura urîta și trista fantomă buhoasă și prematur bărboasă care apărea uneori în pervazul ușii".

Nici colegii lui nu erau prea binevoitori cu dînsul. în ochii lor el trecea drept „un ofticos ieșit din spital". Aceeași lipsă de înțelegere îl întâmpină și din partea autorității școlare.

Din cauza firii sale mîndre și independente, a fost în mai multe rînduri eliminat dn școală, gata să-și primejduiască viitorul. Toate aceste privațiuni, umiliri și adversități nu puteau să treacă fără să lase urme adinei în sufletul lui înzestrat de la natură cu o sensibilitate aproape feminină. Sub presiunea acestor elemente, sufletul lui lorga a fost frămîntat și răscolit pînă-n adîncuri, sensibilitatea lui a căpătat o ascuțime puțin obișnuită, în cauzele amintite mai sus își găsește explicația psihologică impresionabilitatea lui excesivă care-1 face să izbucnească la cea mai mică atingere.

Era cît pe aci ca lorga să cadă sub povara vieții necăjite care a dus-o, să fie un învins în lupta aprigă a vieții și fără să fi dat nici un semn încă din ceea ce avea să prezinte în cultura românească. Era să fie înfrîngerea unui anonim.

într ^adevăr, condițiile materiale și morale în care era osîndit să trăiască erau de natură să sece izvoarele formidabile de energie care zăceau într-însul, să-i stârpească încrederea, să-d paralizeze voința, să toarne plumb în aripile avântului.

Ou toate succesele obținute la școală, era o vreme cînd n-avea nici un fel de încredere într-însul. I se „părea că este cel din urmă dintre proști, incapabil de a face și el ceva“ în viață. Sconta cu melancolie apropierea morții liberatoare de griji și de nevoi. Deseori avea impresia că trăiește ultimele lui clipe. Cu o regularitate aproape exasperantă întreba de două ori pe lună pe Dr. Riegler dacă moare sau nu. Gîndul morții premature îl urmărea cu îndărătnicie. Nu-și dădea deloc seama că este construit dintr-un material foarte rezistent și că soarta îi hărăzise un viitor strălucit.

în asemenea condiții de viață și stare sufletească, era foarte firesc ca să găsească ecou în sufletul lui de adolescent mișcarea socialistă a „Contemporanului". în ochii adolescentului care n-avea decît 16 ani, socialismul îi apărea ca singura rază luminoasă de idealism, umanitate și preocupare morală mai înaltă. Cu buzele arse de pojarul idealului, se apropie dînsul de doctrina socialistă. Citește pe nerăsuflate literatura socialistă, studiază pe Karl Marx, ține conferințe, răspîndește broșuri de propagandă, caută să facă adepți.

Socialismul însă nu era în stare să-i potolească arșița inimii sale. El nu era la dînsul decît expresia unei nevoi momentane și nicidecum produsul organic al sufletului său. Alta era credința care avea să corespundă trebuin-

țelor sale sufletești și momentului istoric din evoluția vieții noastre sociale.

Naționalismul care mocnea într-însul va. izbucni cu putere, odată cu trecerea lui la Universitate. Acestui nou

crez îi va rămîne statornic toată viața și-l va sluji cu zel și abnegație.

Intr-o bună zi, socialismul din adolescență devine chiar șeful necontestat al curentului naționalist. Tineretul universitar își va face dintr-însul un idol. Sub vraja cuvîntului său, mulțimea ridică baricade și e gata ca, pentru restaurarea limbii române în drepturile sale, să înfrunte moartea. Sub impulsul puternicei sale personalități, pătura intelectuală a țării înscrie ziua de 13 mantie în istoria culturii românești. în orice ocazie caută să cultive interesul național. în vederea acestui scop, publică fără întrerupere studii și articole cu grămada, ține conferințe în toate colțurile țării, organizează cursurile de la Văleni, dă viață „Ligii Culturale[11]. Pe toate căile se străduiește din răsputeri să trezească și să mențină interesul pentru frații subjugați. Cu răbdare, stăruință și elan, caută să pregătească sufletește tineretul și opinia publică în vederea zilei cele mari care avea să vină. Este între cei puțini care, în vremurile de restriște de la Iași, se îndărătnicesc să-și păstreze încrederea, în ciuda tuturor aparențelor defavorabile. Cînd sufletul mulțimii era pustiit de crivățul deznădejdei, în ciuda zîmbetelor ironice care fluturau pe buzele înțelepților zilei, el are tăria și curajul să trîmbițeze de la tribuna Camerei izbînda cauzei românești. „Vom fi iarăși cum am fost, ba chiar mai bine[11], se încumetă el să declare în acele momente de panică și disperare. în mijlocul deprimării generale, prin foaia sa zilnică, caută să mențină moralul ridicat trupei și populației.

De dragul coeziunii naționale pe care o credea necesară în acele clipe de grea încercare, înțelege să nu rostească nici un cuvînt de mustrare la adresa acelora

care au pregătit și condus războiul, respingînd totodată cu dojană părintească propunerea învățătorului Mihalache de a pune bazele unui partid de clasă. Nu-i locul

aici ca să discutăm dacă a făcut bine sau nu, respingînd această propunere, ne mulțumim să relatăm numai faptul. El ne arată cum lorga înțelege să subordoneze totul intereselor naționale. Numai în cadrul limitat al acestor interese înțelege dînsul să soluționeze toate problemele de ordin social, politic sau economic.

Din socialismul lui din vîrsta adolescenței nu i-a rămas decît o vagă aspirație către umanitate și un sentiment de milă pentru cei umili și nenorociți.

Prea puțin, vor susține unii.

în comparație însă cu unii care n-au păstrat nimic din socialismul lor din anii tinereții, totuși e ceva.

* *

lorga a scris cîndva un articol plin de miez, umor și vervă îndrăcită, intitulat „O țară în care nu te poți compromite". După toate indiciile, se pare că România deține acest faimos record. La noi n-a izbutit să se compromită politicește nici măcar Argetoianu care a făcut tot ceea ce i-a fost cu putință ca să ajungă la un asemenea rezultat. Cu toate isprăvile sale rămase de pomină, el continuă să se mențină la suprafața vieții politice.

De la această regulă generală înregistrăm o singură excepție. Printr-o ironie a soartei, întîmplarea a făcut ca această excepție să fie tocmai autorul mai sus citat. Și cei mai zeloși partizani ai lui Nicolae lorga sînt nevoiți să recunoască acest lucru. Stau și se întreabă numai, plini de nedumerire : cum a fost cu putință ca dintre toți oamenii politici singur lorga să cunoască discreditul opiniei publice ?

Să fi fost oare el cel mai netrebnic și cel mai ticălos dintre toți politicienii care s-au perindat la cîrma țării ca să merite oprobriul mulțimii ? De bună seamă că nu.

17 GALERIA OAMENILOR POLITICI

Nici cei mai înverșunați adversari nu s-ar gîndi să-i pună o clipă la îndoială patriotismul, cinstea, buna cre-

dință ca și bunele intenții. Și, totuși, el este cel discreditat politicește, în timp ce Argetoianu, de pildă, omul încărcat de păcate și autorul principal al falimentului guvernului de tehnicieni, continuă să joace un rol de primul rang.

Capricii ale opiniei publice, vor declara sentențios unii.

N-a fost oare o vreme cînd Nicolae lorga era copilul răsfățat al publicului de pretutindeni ?

Tinerimea, îndeosebi, îl idolatriza. Elevii de școală, cu prețul eliminării și cu bani rupți din micile lor economii, citeau pe nerăsuflate *„Semănătorul"* și *„Neamul Românesc".* Datorită lui, istoria culturii românești a înregistrat memorabila victorie de la 13 martie. N-a fost pe atunci om mai popular în țară, ca profesorul Nicolae lorga. Numele lui răzbise pînă în cele mai îndepărtate cătune risipite prin munții Pindului. Știam de dînsul, pînă și noi, copiii de școală. Vălenii de Munte devenise Meca românismului. O mulțime de persoane vedeau în Nicolae lorga pe omul providențial, menit să schimbe fața țării. Lumea era indignată împotriva politicienilor care nu dădeau posibilitatea unui asemenea om să servească țara și neamul. Era încredințată că numai în România se poate întîmpla așa ceva. Reflexiile acestea pesimiste se făceau cu mai mult temei, mai cu seamă după întregire. Pentru perioada de dinainte de război explicația era cît se poate de ușoară ; de vină este regimul oligarhic care menține țărănimea în stare de iobăgie și asigură supremația boierimii.

Odată însă cu realizarea idealului național și emanciparea politică și economică a țărănimii, prin cele două reforme, era în drept să se aștepte la o schimbare radicală în viața publică și în moravurile noastre.

In aceste condiții, pentru mulți lorga apărea ca cel mai indicat om să joace rolul principal în România întregită.

Nu fusese el crainicul unității naționale ?

Pe toate căile se străduise din răsputeri să trezească și să întrețină interesul pentru frații subjugați. în orice ocazie, caută să cultive interesul național. E unul dintre meșterii care contribuie la întregirea neamului. E dintre cei puțini care în toiul dezastrului și al panicii generale și-au păstrat credința neștirbită în victoria finală. Cu glas de profet vestește biruința cauzei românești.

Cauza țărănimii găsește într-însul un aprig și talentat apărător.

N-avea decît 19 ani cînd scria la ziarul „Timpul" rîndurile ce urmează : „Lumea ceea (țărănimea) muncește, deși n-are ce să aștepte, lumea ceea crede, deși nădejdile i-au fost de mult înșelate ; acolo conștiința e încă dreaptă, brațul harnic și inima caldă. De acolo ne-a venit mîntuirea, cînd steaua neamului părea că apune. Brazii aceștia au fost verzi de-a lungul veacurilor, pe cînd atîtea putregaie s-au spulberat de vîntul vremurilor. Și ei vor sprijini viitorul țării acesteia, cînd timpul spoleielei și al dibuirilor va trece, ei, țăranii".

Folosește orice prilej i se oferă ca să scoată în evidență calitățile țăranului român. Așa face, de pildă, în Istoria Literaturii. Vorbește despre țărani cu căldură și plin de admirație. „Pe cînd boierul, scrie el, se înfunda în umbra răcoroasă a iatacelor, potrivită pentru somnul lung de ziuă, pe cînd, dus de subțiori de țigani sau de ciocoi, era închis pentru plimbare în butca cu ferăstruici rotunde, mărunte, țăranul își duce viața sub cerul liber al lui Dumnezeu, în fața munților înălțători de suflet sau a cîmpiilor mănoase, de care-1 leagă amintiri de muncă și de luptă. Spectacolele boierului erau alaiurile de o pompă burlescă, obscenele jocuri de păpuși, caraghioșii-

curile slugilor domnești ; spectacolul țăranului era marele, eternul spectacol al trandafiriilor răsărituri, al apusurilor roșii, al liniștitelor amiezi de vară, al serilor misterioase și al clarelor nopți de iarnă cu pămîntul de

gheață și cerurile de diamant. Boierul auzea muzica pestrefurilor turcești cântate de meșteri cu papuci și antereie ; țăranul era mîngîiat, în aspra lui muncă fără răsplată, de glasul ciocîrliei, salutând ivirea soarelui, de freamătul frunzelor agitate de vîntul de seară, de țîrîitul ritmat, de răsuflarea prea lungă și tristă a cîmpiilor în nopțile limpezi ale verii, de o puternică orchestră a furtunii, dominată de glasul tunetului. Sub cerurile dumnezeești se deșteptau în sufletul curat al celui fără păcate, al celui fără de răsplată, al celui fără de speranță, simțiri pe care ghiftuitul locuitor al curților din orașe nu putea măcar să le înțeleagă. Simțiri triste, cum au fost acelea care au stăpânit totdeauna sufletul poporului nostru nenorocit ; simțiri de o tristețâ duioasă, resemnată, rareori simțiri de răzbunare, de ură răspicată. Și cînd vălul simțirii creștea, cînd nu-1 mai putea cuprinde pieptul îndelung răbdător, ochii se pierdeau în zarea de argint a nopții, fluierul suna în tăcerea ei și în sufletul naiv se săvîrșea, fără voință și fără scop, misterioasa prefacere a gîndului trecător în cuvînt care rămîne. Se făcea astfel poezia precum se făcuse înainte și precum se va face cîtă vreme aceiași oameni vor duce aceeași viață, cîtă vreme va fi „sălbăticie[11] măreață și curată în această țară[11]. *).

La rîndul ei, mișcarea semănătoristă, al cărei suflet a fost N. lorga, va face din țărănime centrul preocupărilor sale.

Din cauza acestei atitudini hotărît favorabilă cauzei

** Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea,* **vol. I, pag. 7.**

țărănești, a fost denunțat de unii ca instigator al răscoalelor din 1907.

Articolul „Dumnezeu să-i ierte“, scris cu prilejul înăbușirii în sînge a celor răzvrătiți pentru cucerirea drep-

tății, e o pagină demnă de antologie. E singurul dintre deputați care se ridică în Parlament ca să ceară amnistie pentru cei năpăstuiți.

Istoricul nepărtinitor nu va putea să trateze problema reformei agrare fără să amintească de prețioasa contribuție a lui Nicolae Iorga. Va arăta, de pildă, cum în zilele de grea încercare din timpul refugiului, într-o scrisoare adresată regelui, Iorga stăruie din răsputeri pe lîngă suveran ca să ia inițiativa reformei agrare, căutînd să-i demonstreze „că, oricum, mica proprietate se va face, pentru coroană, dacă inițiativa, este a ei, dacă este a altora, contra coroanei".

De asemenea, referindu-se la o discuție avută cu Ionel Brătianu, în jurul chestiunii exproprierii, istoricul va găsi cu cale să reproducă răspunsul lui Iorga la obiecția primului ministru că proprietarii s-ar putea opune și ar crea mari neajunsuri : „împușcă-i și pe dînșii, dacă fac revoluție, precum pentru că au făcut revoluție, ai împușcat pe țărani".

Publicul cititor va afla pe de altă parte că Iorga e autorul proclamației istorice dată de regele Ferdinand, prin care se făgăduia pămînt țăranilor ostași.

Cu un stat de serviciu așa de bogat în slujba neamului și a țărănimii, cu prestigiul personalității sale excepționale, era în drept să se aștepte să joace un rol de primul rang în politica țării. Acest drept apărea și mai evident, odată cu restaurația. Opinia publică știa că Nicolae Iorga a fost singurul glas care s-a ridicat în consiliul de coroană cu hotărîre și căldură în favoarea prințului Carol. Cititorii își aduceau aminte de articolul scris de dînsul cu această ocazie și intitulat „Un om mai puțin". Și pentru cine cunoaște cît de puțin pe Nicolae

Iorga, e încredințat că acea atitudine nu izvora din anumite calcule, ci dintr-un patriotism luminat și pură afecțiune față de prinț. De aceea, publicul găsea întrucîtva îndreptățită remarca făcută de dînsul, cînd a fost onorat

cu o înaltă distincție pentru merite culturale și din care transpira o ciudă vădită. „Eu cu cultura și Maniu cu untura", caracterizează el cu plasticitate situația.

Iată, însă, că, într-o bună zi, țara se pomenește cu lorga prim-ministru. Foarte probabil că și pentru dînsul a fost o surpriză. Se prea poate că sfîrșise prin a se obișnui cu ideea că nu va ajunge să fie prim-ministru în țara românească.

Și ce bine ar fi fost pentru el, dacă nu survenea venirea lui la putere !

Gloria sa n-ar fi fost adumbrită de pata guvernării ; și-ar f* păstrat prestigiul neștirbit. Cei neîncrezători în capacitatea lui lorga n-ar fi avut la îndemînă proba strivitoare a faptelor. Admiratorii și-ar fi păstrat iluziile, iar publicul cel mare ar fi fost scutit de o decepție dureroasă. Biografii ar fi putut invoca cu succes vitregia împrejurărilor care n-au îngăduit marelui savant să facă dovada aptitudinilor sale politice. După cele întîmplate, însă, e nevoie de multă bunăvoință și dialectică ca să se încumete cineva să ia apărarea guvernării tehnicienilor. Publicul cu greu va putea să înțeleagă și să aprobe cîrdășia lorga-Argetoianu. Oriei b de slabă memorie avea dînsul, totuși el n-a putut uita vestita scenă din Parlament, cînd Argetoianu, fără pic de sfială și menajamente, l-a amenințat pe lorga că-i va pune pumnul în gură, dacă nu va înțelege să se astîmpere. Nimeni n-a fost cu lorga mai necruțător și irevenționos ca Argetoianu.

Iar, pe deasupra, această persoană avea la activul ei destule păcate ca să inspire numai suspiciune și neîncredere. lorga nu poate invoca nici măcar scuza că nu le cunoștea îndeajuns. Și tocmai pe un asemenea om l-a ales dînsul ca principal colaborator, ca să inaugureze o

nouă eră în politica țării. Cu omul care a făcut parte din toate grupările politice și la discreditarea cărora el a contribuit într-o largă măsură, a înțeles dînsul ca să pornească lupta împotriva partidelor, pentru înlăturarea

politicianismului- Și ca să fie consecvent cu atitudinea adoptată, găsește cu cale să încheie cartel electoral tocmai cu cel mai reprezentativ dintre partide. Sub pretextul foarte simpatic că nu înțelege să încurajeze clientela politică, neglijează cu desăvîrșire cele cîteva elemente răzlețite în cuprinsul țării și care l-au urmat cu devotament o viață întreagă, ca să îmbrățișeze, în schimb, toată pleava cluburilor politice.

Sub guvernul prezidat de Nicolae lorga se întîmplă faptul fără precedent în analele politice ale Țării Românești, ca slujbașii statului să rămînă luni de zile fără leafă. Și ceea ce este și mai grav e ușurința condamnabilă cu care premierul tolerează întrebuințarea banilor destinați pentru plata salariilor la finanțarea unor instituții bancare destinate prăbușirii.

Publicul rămîne încremenit de uimire cînd află răspunsul cinic și sinistru pe care Nicolae lorga, în calitatea sa de președinte al consiliului, găsește cu cale să-1 dea unei delegații de funcționari. La tînguirea bieților oameni, ajunși muritori de foame din cauza lefuri lor neîncasate de luni de zile, dl prim-ministru lorga nu găsește o altă vorbă mai nimerită decît sfatul de a se azvîrli în mare. Așa de năstrușnică mi s-a părut o asemenea declarație din partea unui om cu răspundere, încît multă vreme am refuzat să-i dau crezare. Un coleg însă mi-a confirmat autenticitatea unei declarații identice, făcută __ într-o împrejurare similară.

Prezentîndu-se la primul-ministru în fruntea unei delegații de profesori ca să-i arate situația disperată în care se găsește corpul didactic din Oradea, ministrul Nicolae lorga îl întreabă dacă-i adine Crișul.

17 GALERIA OAMENILOR POLITICI

Opinia publică a fost pe drept cuvînt scandalizată. Dacă ea ar fi fost dispusă să tolereze o astfel de declarație unui om de talia lui Argetoianu, a refuzat însă cu hotărîre să acorde această lipsă de atenție lui Nicolae lorga. în ochii mulțimii, apostolul de la Văleni reprezenta

o iluzie, întruchipa o speranță ; de aceea valul de nemulțumire se va ridica cu mai multă putere împotriva d-sale. în fruntea gloatei de nemulțumiți stă corpul didactic. El e îndîrjit din cale afară împotriva omului care era socotit ca cel mai bun prieten al școlii și al culturii și care venea să înșele toate așteptările. Ceea ce n-a îndrăznit să plănuiască măcar nici unul dintre miniștrii instrucției, s-a gîndit s-o facă omul culturii, Nicolae lorga : trecerea învățămîntului primar pe seama comunei, ceea ce echivala cu o adevărată desființare.

Cu lovituri de tîrnăcop, Nicolae lorga a dărîmat idolul pe care corpul didactic și l-a făcut dintr-însul. Slujitorii școlii, năuciți de furia speranțelor înșelate, au avut pentru o clipă curajul să înfrunte semeția guvernanților. în aplauzele furtunoase și îndelung repetate ale congresiștilor, s-au azvîrlit împotriva lui lorga cuvintele cele mai grele pe care corpul didactic le-a rostit cîndva la adresa unui ministru de instrucție. I-a fost dat lui lorga, cărturarul idolatrizat cîndva de către lumea dăscălească, să înregistreze acest record. în aceeași sală a Ateneului, aceeași asistență care vota moțiunea de blam împotriva ministrului lorga, nu cu mulți ani în urmă întîmpina cu aplauze furtunoase pe profesorul lorga. între aceste două congrese ale corpului didactic din sala Ateneului, nu era la mijloc decît un interval de trei ani de zile.

In acest răstimp i-a fost dat lui lorga să fie prim-ministru.

în această calitate, el găsește cu cale să-și urmeze neturburat firul preocupărilor, sale de ordin științific. Astfel, într-o vreme cînd țara fierbe de nemulțumiri de la un capăt la altul, iar dînsul poartă răspunderea situa-

ției, are calmul trebuitor ca să se ocupe ou lucrări străine de necesitățile clipei, să se înfunde în cercetarea trecutului, făcînd diverse comunicări la Academie. Răuvoitorii n-au fost deloc dispuși să admire seninătatea olimpiană a premierului, ci au găsit prilejul nimerit să

spună : „Satul arde și baba se piaptănă'*.

Conducător al unui partid care ani de zile a purtat titulatura de partid democrat și a pretins c-a fost între cei dintîi care a făcut apel la mase, a găsit cu cale ca tocmai în calitatea sa de prim-ministru să vorbească cu dispreț de constituție și de suveranitatea națională. „Rămîi d-ta cu constituția, iar eu cu puterea**, replică dînsul, în plin Parlament, unui deputat opozant.

Această contrazicere în atitudinea lui Iorga ar fi de natură ca să surprindă pe mulți ; ea nu este însă lipsită de o explicație.

Autocrat prin temperament, e foarte firesc ca să-i repugne practica regimului democrat care îngrădește exercițiul puterii și întronează domnia norodului. Iubitor al mulțimii, Iorga a avut iluzia că este în același timp și un stegar al democrației. Victimă acestei iluzii, el a confundat democrația cu demofilia, uitînd că ele nu sînt noțiuni identice, ci numai concordante. Autocratul Iorga dorește binele poporului, dar vrea ca el să fie un dar pe care dînsul îl acordă cu generozitate mulțimii, pe cită vreme democratul din născare și convingere rîv- nește ca poporul să fie stăpîn pe destinele sale, oucerin- du-și singur drepturile, făurindu-și singur fericirea. Iorga însă sub impulsul dragostei de țară și de norod, a uitat această deosebire, amăgindu-se pe sine ca să creadă că este cu adevărat un crainic al democrației.

Din această confuzie a provenit contradicția mai sus semnalată. Adevărata contradicție în atitudinea lui Nicolae Iorga, contradicție care a impresionat în chip deosebit opinia publică, a fost atunci cînd, după ce ple- dează cu căldură în favoarea exercitării prerogativelor

coroanei, în detrimentul suveranității naționale și în sen- sul unei regalități absolutiste, are curajul și naivitatea ca să declare cu candoare : „eu nu sunt eu“. în contradicție cu doctrina democrată pe care e obligat s-o respecte în calitatea sa de șef al unei grupări, care poartă o ase-

menea titulatură, dl lorga atacă cu vehemență pe dl luliu Man iu care înțelege să lupte pentru întronarea legalității și respectul regimului constituțional.

Omul care a îmbogățit vocabularul limbii române cu un cuvînt menit să vestejească o anumită categorie de politicieni, prin unele din atitudinile sale, a lăsat în public impresia că, sub obsesia unui anumit miros de friptură, robotește și dînsul la „Cazanul satanei[11]. De bună seamă că poate n-a fost la mijloc decît o simplă impresie, lipsită de orice temei. Publicul cel mare însă se aștepta cu totul la altă atitudine din partea omului care a rostit cîndva cuvinte caustice împotriva „dictaturii de iatac[11].

Pretențios și capricios, cum este publicul din fire, a luat tăcerea lui Nicolae lorga drept complicitate.

De altfel, aceasta nu-i nici singura, nici cea mai mare inconsecvență din partea d-lui lorga.

Viața lui e un șir întreg de contraste și contradicții. Consecvența în păreri și atitudini e ceva străin de firea d-sale.

Rînd pe rînd e germanofil și boșofob, francofil și francofob.

Ridicat de studențime, nu întîrzie să le azvîrle în față epitetul de „secături entuziaste[11]. Lider al mișcării antisemite pe vremuri, sfîrșește prin a blama studențimea care cere „numerus olausus[11].

Omul care atacă o viață întreagă pe Take Ionescu împroșcîndu-1 cu insulte, merge în alegeri la cot cu dînsul. După ce spune despre generalul Averescu că „idolii se înalță prin prostia altora și se sfărîmă prin propria lor prostie[11], găsește nimerit să încheie pacte și carteluri electorale. De asemenea găsește cu cale ca să facă tovă-

rășie tocmai cu acela care l-a amenințat că-i va pune pumnul în gură.

Fire complexă și complicată, nu cunoaște monotonia liniilor drepte.

Capricios și exuberant, îi place să zburde pe cele mai accidentate terenuri. Neastîmpărat prin întreaga lui plămădire sufleteasacă, îl obosesc popasurile prelungite, chiar în locurile cele mai îmbietoare.

E mereu în căutarea ineditului. înzestrat cu o sensibilitate cu totul aparte, el nu se mulțumește cu perceperea senzațiilor comune. O nevoie organică îl împinge spre o activitate neîntreruptă. Nu interesează pentru ce și cum lucrează : esențialul este ca să se afle în treabă. Pentru dînsul, activitatea nu constituie un mijloc în vederea atingerii unui scop, ci o socotește pe ea însăși ca un scop în sine.

în munca fără preget găsește fărămitura de satisfacție pe care i-o oferă viața. E omul pentru care existența fără muncă ar înceta să-și mai aibă rostul. El nu cunoaște oroarea efortului, ci numai deliciile trudei. Parcă-i grăbit ca, în scurtul popas al vieții, să răscumpere tot timpul ce va fi nevoit să-1 piardă odată cu sosirea morții. Socoate că va avea destulă vreme să se odihnească sub lespedea mormîntului. De aceea caută să profite de fiecare clipă care o trăiește, ca să desfășoare o activitate cît mai amplă și cît mai intensă.

Maiorescu avea dreptate : „lorga e ca păianjenul. El trebuie să scrie cum acesta trebuie să-și țească pînza. Nu poți opri pe niciunul de la împlinirea acestei nevoi".

Sub impulsul acestei trebuințî, el dărîmă ca să construiască și construiește ca să aibă ce dărîma. Foarte impresionabil și impulsiv, el este omul care nu cunoaște măsura ; admiră fără rezerve, lovește fără cruțare, se agită fără calcul. Cu îndrăzneală și cu o impetuozitate care uimește lumea, atacă fără menajamente oameni și instituții.

18 GALERIA OAMENILOR POLITICI

Pe un romancier de talia lui Vasiie Pop îl proclamă scriitor de rasă, artistul care întrunește laolaltă bizarul lui Edgar Poe, umorul lui Caragiale și realismul lui Maupassant.

Amenință cu tragera în țeapă pe oricine avea cusurul ca să nu se entuziasmeze după poemul lui St. O. Iosif asupra lui Ștefan cel Mare, care n-avea alt merit decît acela al glorificării marelui voevod. în rîvna lui pentru promovarea cărții românești, cere prohibirea comerțului de cărți străine.

Tună și fulgeră împotriva Academiei și Universității. Zeii culturii românești Hașdeu, Xenopol, Ureche, Tocilescu erau forfecați de dînsul în chipul cel mai ireverențios posibil. în ochii tînărului iconoclast, nimenea nu se bucura de privilegiul imunității. Erau scărmănați cu toții, fără multă ceremonie.

Ne-am înșela, însă, dacă am înclina să privim acțiunea lui Nicolae lorga ca ceva calculat și dirijat cu socoteală, în vederea cuceririi, prin mijloace meșteșugite, a unui loc de rangul întîi în arena culturii române. Ea nu este decît manifestarea tumultuoasă a unei energii în curs de desfășurare.

în fața revărsării acestui torent de energie puțin obișnuită, tineretul universitar e cel dinții care se entuziasmează. Sub vraja cuvîntului tînărului profesor, studențimea începe să se emancipeze de sub influența lui Titu Maiorescu. „Simțeam, spune dl I. Petrovici în amintirile d-sale universitare, totdeodată ceva care deranjează domnia maioresciană, ca acea lumină a zorilor de ziuă care turbură, în saloane, candelabrul cel mai strălucitor

Era cît se poate de firesc ca lorga să devină centrul de atracție a tineretului. El corespundea atît înclinărilor viratei cît și nevoilor vremii. Societatea românească se găsea în pragul unor prefaceri radicale. Această trebuință de reînnoire reclama avînt și îndrăzneală. Maiorescu,

care reprezenta măsura și prudența, cu toate însușirile sale și marele lui prestigiu, nu era omul care să corespundă timpului.

Prin temperamentul lui tumultuos care nu cunoștea zăgazuri, prin îndrăzneala ideilor și verbul său înaripat, prin aspirațiile sale care depășeau orizontul îngust al preocupărilor cotidiene, lorga apărea în ochii mulțimii ca purtătorul de cuvîint al generației sale.

La un moment dat, devine idolul tineretului.

Idolii sînt însă făcuți ca să fie admirați de la distanță. Cine se încumetă să înlăture această distanță, cău- tînd să pipăie obiectul venerației sale, e osîndit adesea să cadă pradă celei mai amarnice dezamăgiri. E cazul aproape al tuturor acelora care au încercat să se apropie de N. lorga.

Locusteanu avea dreptate cînd compara pe marele savant cu o uriașă rotativă pe frontispiciul căreia stă scris : „Pericol mortal, nu vă apropiați !“

Așa este lorga : carbonizează.

Cine vrea însă să-și păstreze iluziile, trebuie să se mulțumească să-1 contemple de la distanță.

lorga este asemenea picturilor moderne ; ai nevoie de perspectivă ca să poți deslușì conținutul tabloului. Cine are imprudența să-1 cerceteze deaproape sau ou lupa, nu vede decît o îngrămădire monstruoasă de culori.

De la distanță, însă, spectatorul are prilejul să-și des- fățeze ochiul și sufletul cu o priveliște rară L

[1] *Anul acesta se împlinește o jumătate de secol de la moartea tragică a marelui savant N. lorga* **(1871—1940).**

IULIU MANIU

Din sihăstria lui de la Bădăcin, fostul președinte al partidului național-țărănist continuă să se mențină pe primul plan al vieții noastre politice. Presa îi înregistrează și îi comentează fiecare cuvînt și fiecare gest. Persoana lui Maniu preocupă atît cercurile politice cît și opinia publică. Partidul național-țărănesc nu înțelege să facă un pas în mișcările sale fără avizul prealabil al șefului mazilit. Și toate aceste lucruri numai după cîteva luni de zile de la debarcarea sa de la conducerea partidului. S-a crezut atunci că Maniu e decapitat politicește. Cu surle și tobe a fost trîmbițată înfrîngerea sa. Cei interesați își frecau palmele de bucurie ; era doborît cel mai neînduplecat și destoinic adversar. Partidul care a pretins cîndva că reprezintă democrația integrală a acceptat să sacrifice fără murmur pe șeful său care n-avea altă vină decît aceea că rămăsese credincios ideologiei și practicii constituționale. N-a dispus nici de răgazul unei singure clipe să-și amintească măcar în parte de ceea ce partidul datora lui luliu Maniu. A uitat că-i datora însăși existența. Fără luliu Maniu, nu știm dacă s-ar fi înfăptuit fuziunea național-țărănistă. După toarte probabilitățile, partidul național, cu tot trecutul lui glorios, ar fi sfîrșit prin a trece cu arme și bagaje în lagărul liberal. Cînd aproape unanimitatea fruntașilor ardeleni stăruia din răsputeri pentru fuziunea cu liberalii, formă

deghizată a unei înregimentări, singur luliu Maniu a fost acela care a zădămicit-o, declarînd categoric intimilor săi că nu înțelege decît o singură fuziune, aceea cu țărăniștii. în opoziție cu majoritatea fruntașilor partidului care gravitau spre liberali și cu prețul rupturii de lorga și Argetoianu, înfăptuiește fuziunea partidului național cu cel țărănist. Iată însă că, pentru interese lăturalnice și motive străine de ideologia partidului, luliu Maniu a fost mazilit de la conducere, fără pic de șovăială și remușcare. A fost unul din cele mai lamentabile spectacole pe care lena oferit democrația română, în loc să se facă front în jurul lui, în lupta pe care o angajase pentru respectarea regimului constituțional care înțelege să lase cabinetului ce poartă întreaga răspundere inițiativa tuturor actelor de guvemămînt, el e lăsat la voia întîmplării. De nicăieri vreo acțiune de solidarizare cu campionul legalității.

Prieteni și admiratori se mulțumesc să fie simpli „sufletiști". O campanie dintre cele mai violente se dezlănțuie împotriva solitarului de la Bădăcin. Lucru ciudat e că tocmai partidele politice sînt acelea care dau tonul. Era de datoria acestor partide să secondeze pe Maniu care a înțeles să apere cu toată energia exercitarea puterii în litera și spiritul constituției. Înfrîngerea lui Maniu pe această temă trebuia să fie pentru partide prilej de temeinică îngrijorare. Prin demiterea lui Maniu din fruntea guvernului și a partidului, șefii celorlalte grupări nu-și dădeau seama că se zdruncină propria lor situație ? Și nu-i deloc vorba aici de periclitarea unei situații de ordin personal, ci de aceea a autorității conducerii. Iată de ce nu înțelegem furia cu care partidele cu răspundere și diferite alte persoane îl atacau pe fostul premier și președinte al partidului național-țărănesc. Este una din ciudățeniile politicii românești.

Furia cu care unele persoane îl atacă pe luliu Maniu

nu cunoaște margini. Așa sînt de pildă atacurile d-lor

N. lorga și O. Goga. Potrivit firii sale, dl lorga pune în aceste atacuri toată patima de care e capabil. într-o cuvîntare ținută la Ploiești, dl O. Goga găsește cu cale să tăgăduiască capacitatea politică a d-lui luliu Maniu. Știți care este argumentul hotărîtor cu care bardul Ardealului vrea să nimicească pe fostul președinte al Consiliului dirigent ? Pur și simplu pe motivul că luliu Maniu nu reprezintă o valoare științifică sau artistică. Uită dl Goga că oamenii politici consacrați ca Bismarck, Cavour, Ion și Ionel Brătianu, Lascar Catargiu, ca și atîția alții n-au la activul lor opere literare sau de știință. Actualul dictator al Rusiei ca și Mustafa Kemal nu reprezintă absolut nici un fel de însemnătate științifică sau artistică. Și nimănuia nu-i trece prin gînd să le tăgăduiască capacitatea politică. Este un criteriu cu totul fals să se judece capacitatea politică a cuiva după activitatea sa de ordin științific sau artistic. Volumele de poezii sau romane ca și tomurile de știință nu constituie pentru autorii lor cartea de vizită în materie de aptitudini politice. Se prea poate ca unii oameni de știință sau de litere să fie în același timp și oameni politici capabili ; exemple avem destule. Nu urmează de aici însă că aceste noțiuni sînt identice, sînt numai concordante. Cum a putut dl Goga să uite lucruri așa de elementare ? Așa se întîmplă cînd vorbește patima. Or, între d-nii Goga și Maniu sînt răfuieli vechi. Temperamente cu totul opuse, simt unul față de altul o repulsie organică. Noi, însă, în calitate de spectatori care avem o altă perspectivă, vedem și judecăm altfel evenimentele și oamenii. Cu această perspectivă de spectatori, persoana lui Maniu ne apare într-un cadru luminos. în țara românească în care alții n-au nici un scrupul în alegerea mijloacelor ca s-ajungă la șefie și să obțină puterea, luliu Maniu e omul politic care, de dragul unor principii, demisionează din fruntea guvernului și pără-

sește conducerea partidului. Maniu a arătat astfel că nu

e omul care să facă tranzacții. Decît calea concesiilor și abdicărilor continui, d-sa a preferat să ia drumul Bădăcinilor. în izolarea pe care și-a creiat-o prin atitudinea sa, ostracizatul de la Bădăcin s-a găsit în ipostaza eroilor ibsenieni. Asemenea doctorului Stokman din „Un dușman al poporului[11] ,Iuliu Maniu ar fi putut să spună : „acum sunt tare, fiindcă sunt singur".

Tare, fiindcă a înțeles să-și apere cu îndârjire drepturile ce i le conferă constituția și n-a acceptat să fie omul de paravan ; tare, fiindcă s-a îndărătnicit să rămînă credincios unor principii și, de dragul lor, să părăsească puterea și șefia. în pustiul vieții politice a țării românești, cu atmosferă viciată de miasmele bizantinismului și turpitudinilor fără număr, luliu Maniu apare ca o oază luminoasă, menită să învioreze sufletele dezolate, să galvanizeze energiile decepționate. înconjurat de aureola de martir, pe care i-a creat-o situația de ostracizat, Maniu e pe cale de a polariza simpatiile mulțimii, devenind pentru dînsa o speranță și un simbol. Imaginația populară favorizată de atmosfera tăinuitoare a vieții noastre politice, unde tot ceea ce e mai de seamă se plămădește în umbră și unghere, a început să brodeze în jurul solitarului de la Bădăcin fel de fel de legende. I s-au atribuit vorbe, intenții și gesturi care, fără să poarte pecetea autenticității, găsesc totuși crezare, provoacă comentarii și recoltează aprobări. Adversarii lipsiți de tact și pătrundere psihologică alimentează și ei la rândul lor legenda. Ea se încheagă pe îndelete și face din Maniu un erou.

S-au înșelat amarnic toți cei care au avut naivitatea să-l considere pe Maniu decapitat politicește. Au comis greșeala că au luat drept luptă decisivă ceea ce nu era decît numai o fază a marei bătălii care se angajase pe frontul politicii românești. Demisia lui Maniu din îndoita lui demnitate de șef de guvern și de partid a fost de fapt

o manevră tactică, o retragere strategică. Primul

efect al acestei demisii, date fiind condițiile în care s-a produs, a fost de natură să-i sporească în chip considerabil prestigiul. într-adevăr, care prim-ministru conștient de rolul pe care îl deține și răspunderea pe care o poartă ar continua să guverneze cînd i se limitează atribuțiile și i se refuză pînă și îndepărtarea unui subaltern care se face vinovat de acte de indisciplină ? Ar fi însemnat o totală abdicare a rolului de premier, într-un regim constituțional. Era o datorie elementară pentru un șef de guvern și un șef de partid să apere cu toată energia exercitarea puterii în litera sa și spiritul constituției.

De asemenea era de datoria lui să demisioneze din fruntea unui partid care refuza să-i urmeze directivele, în aceste împrejurări, Maniu a arătat că el este adevăratul depozitar al ideologiei partidului și că știe să acționeze ca un adevărat om de stat și nicidecum ca politicianul de răspîntie. Nu va trece mult și partidul va trebui să recunoască greșeala cea mare pe care a făcut-o, cînd n-a urmat indicațiile lui Maniu. Dl Vaida va mărturisi fără înconjur că a dat greș metoda persuasiune!, metodă puțin recomandabilă pentru un partid pretins democrat. Rămînînd la guvern, în condiții umilitoare pentru dînsul și incompatibile cu regimul constituțional, a comis rînd pe rînd greșeli peste greșeli. Reducerea salariilor, împărțirea funcționarilor pe categorii, cadrul disponibil, legea conversiunii, acordul de la Geneva, afacerea Skoda, masacrul de la Grivița, starea de asediu, ca să nu înșirăm decît pe cele mai însemnate, sînt fapte care s-au petrecut numai în intervalul cîtorva luni de zile de la plecarea lui Maniu. Nu mai vorbim de convulsiunile partidului și ale guvernului.

în special felul cum a fost expediat acesta din urmă, a fost de natură să dezarmeze pînă și pe cei mai îndărătnici adversari ai lui Maniu. Timpul s-a însărcinat să lucreze în favoarea fostului președinte al Consiliului diri-

gent. E una din însușirile sale ; socotește timpul ca pe

cel mai prețios aliat al său ; de aceea se mulțumește să prevadă și să pîndească. Știe să aștepte momentul prielnic, cînd poate interveni cu maximum de succes. Pînă atunci se mărginește să-și fixeze atitudinea și se ferește să comită greșeli. Prin demisia sa, Maniu și-a precizat atitudinea sa față de partid și de factorul constituțional. Pe de altă parte, a știut să evite greșeala în care au căzut mulți dintre oamenii politici cei mai capabili, aceea a disidenței. Dacă partidul a putut suporta cu succes defecțiunile Lupu, lunian, Stere, ruptura Maniu ar fi expus partidul la mari frămîntări, dacă nu chiar la dezmembrarea lui. In cazul cel mai bun, Maniu ar fi înregistrat un număr însemnat de adeziuni ; am fi avut astfel o nouă grupare politică, prin scindarea partidului național- țărănesc, la a cărui înfăptuire Maniu contribuise în cea mai mare parte. în aceste condiții, dînsul trebuia să-și piardă timpul și energia în lupte fratricide. A avut însă tactul să evite asemenea greșeli cu urmări din cele mai funeste. în loc de ruptură și disidență, Maniu a preferat să aștepte momentul cînd întreg partidul are să-i fie la dispoziție. Desfășurarea ulterioară a evenimentelor vine să-i adeverească temeinicia calculelor sale. Iată de ce dl lorga avea perfectă dreptate cînd spunea că „nici dracul nu-i vine de hac egumenului de la Bădăcin“. Intr-adevăr, egumenului de la Bădăcin nu i-a venit de hac nici Viena cu iscusita ei diplomație, nici Budapesta cu pumnul de fier al lui Tisza.

După unire, Maniu și-a măsurat forțele cu cel mai abil, mai puterriic și mai norocos om politic al țării : Ionel Brătianu. Omul politic care a dat peste cap o mulțime de bărbați de seamă ca : Maiorescu, Carp, Lascar, Take Ionescu, Marghiloman, Toma Stelian, Nicolae lorga, generalul Averescu, Stere, Argetoianu, dr. Lupu, precum și pe însuși prințul de coroană, n-a reușit să

răpună pe luliu Maniu. Pentru doborîrea sau aservirea lui, Ionel Brătianu a utilizat toate mijloacele de care dispunea

puternica sa personalitate. Totul însă a fost zadarnic ; Maniu a rezistat cu succes. Numai moartea timpurie a lui Brătianu a pus capăt acestei rivalități și a uriașei lupte care se angajase între acești doi adversari de rasă. Cît de naivi au fost, prin urmare, toți cei care s-au grăbit să anunțe cu surle și tobe decapitarea lui Maniu. Nu s^a dat încă lupta decisivă ca să se poată vorbi de învinși și învingători. E numai o fază a bătăliei. Cu toate că pentru doborîrea lui Maniu au mers pînă acolo, încît să-1 implice în faimoasa afacere Skoda, totuși el se menține dîrz pe poziție. Situația lui, care la un moment dat era grav periclitată, astăzi e pe cale de a fi serios consolidată. Oricare ar fi însă rezultatul luptei în care s-a angajat luliu Maniu* el nu va putea să-i știrbească cu nimic meritele și valoarea lui. Chiar învins, el va continua să reprezinte la noi cea mai proeminentă figură politică actuală.

*
* *

Contrar concepțiilor și uzanțelor democratice, după care orice chestiune de ordin politic se dezbate cît mai amplu în fața marelui public, exponentul cel mai autorizat al partidului care a reprezentat cîndva democrația integrală utilizează cu predilecție și aproape în chip exclusiv procedeele diplomației secrete. Se mărginește să înainteze demisia sa irevocabilă din fruntea partidului, fără să simtă nevoia să facă cunoscute partidului și țării motivele care au determinat un asemenea gest. Lasă la latitudinea cetățenilor grija să-i ghicească motivele și să-i interpreteze gestul. Dacă în jurul demisiei circulă tot felul de zvonuri, d-sa declară cu emfază că „nici nu le dezminte, nici nu le confirmă".

Zicătoarea bătrînească care spune că vorba e de argint, iar tăcerea e de aur, pare-se că a devenit maximă favorită a lui Maniu. Ne face chiar impresia că fostul președinte al partidului

național-țărănesc prețuiește tăcerea mai mult decît o face poporul în vestita lui maximă ; o asemuiește nu cu aurul, ci cu piatra nestemată. Cultul tăcerii, care după toate probabilitățile arată că e cultul favorit al lui Maniu, e de natură să așeze persoana sa în lumina eroilor lui Carlyle. Dacă pentru alți fruntași politici și îndeosebi pentru liderii partidelor democratice, graiul și slova sînt mijloace prin care ei se străduiesc să-și comunice gândurile, pentru Maniu aceste mijloace au menirea contrarie, să le tăinuiască. Maniu nu vorbește ceea ce gîndește, de aceea cultivă echivocul cu o îndemînare artistică ; de aici și banalitatea exasperantă de multe ori a discursurilor sale. în dezbaterile parlamentare nu intervine cu plăcere decît în chestiuni de regulament. Vorbele sale sînt asemenea hieroglifelor ; cu greu adversarul poate să-i descifreze gîndul, dacă nu cumva îi este imposibil. Aceasta este una din cauzele care fac din d-sa un adversar foarte primejdios. Mulți, foarte mulți, sînt revoltați împotriva acestor procedee iezuite ale lui Maniu.

Dl C. Stere în faimosul articol „Domnul Prezident" face un portret foarte sugestiv al canonicului de la Blaj. Cu verva lui sclipitoare, autorul lui Vania Răutu ne înfățișează pe luliu Maniu ca un vrednic adept a lui Machiavelli, un Machiavelli modern care lucrează cu mănuși și surîde grațios. Sînt persoane care văd în Maniu „un om de chilie, un uneltitor, un om din culoarele de umbră ale unei mînăstiri, unde cucernicii frați se ucid pentru a fi în fruntea unei procesiuni". Am săvîrși însă o mare greșeală dacă ne-am încumeta să judecăm pe luliu Maniu neținînd seamă de împrejurările în care a fost silit să lupte. Nu trebuie să pierdem o clipă din vedere că

Maniu a trăit și a luptat în monarhia Habsburgilor. Din cea mai fragedă tinerețe se azvîrle în viitoarea luptelor naționale, participă din ce în ce mai activ la memorabilele lupte din Ardeal, asumîndu-și roluri din ce în ce mai importante în conducerea lor, pînă cînd sfîrșește a lua

comanda supremă a partidului national. Avînd în fața lui un adversar puternic, cu reale calități sufletești cum este poporul ungur, fără scrupule în lupta pentru deznaționalizare și înarmat cu toate mijloacele pe care i le punea la îndemînă aparatul de stat ca și necesitatea de a lupta pe două fronturi, Viena și Budapesta, fiecare cu tactică și metodă de lupfă deosebite, luliu Maniu, care avea răspunderea istorică a marei bătălii, trebuia să-și măsoare fiecare cuvînt, să cumpănească fiecare gest. Cea mai mică imprudență putea să atragă după sine urmări din cele mai neplăcute. Și erau în joc interesele vitale ale unui neam. Se cerea, prin urmare, cîrmaciului care avea să vîslească prin asprele vîrtejuri ale apelor învolburate, prudență și îndemînare. O vorbă necugetată sau un gest pripit erau de natură să primejduiască situația. Alții puteau să agite fără mari riscuri flamura iredentistă, el însă trebuia să-și înăbușe orice fel de expansiune, punînd lacăt £urii și frîu avînturilor năvalnice.

Cu mentalitatea noastră de adolescenți, deprinși să prețuiască gestul, în timpul războiului mondial, noi liceenii găseam nepatriotică atitudinea lui Maniu și aveam pentru dînsul numai cuvinte de blam. îl voiam autor de manifeste incendiare și agent de răzvrătire. Spre marea noastră dezamăgire, luliu Maniu nu ne oferea nimic din toate acestea. în loc să-1 vedem cap al rebeliunii, tîrît prin temnițe sau în fața plutonului de execuție, noi îl vedeam caporal în oastea drăguțului de împărat. Ni se părea o adevărată trădare de neam. Astăzi, însă, adolescenții de pe vremuri care cîrteau îm-

potriva lui Maniu, în fața evenimentelor care i-au dat dreptate, va trebui să recunoaștem c-am greșit. Astăzi ne dăm seama cît de înțeleaptă a fost tactica întrebuințată de dînsul. A știut să evite jertfe inutile. A știut să pîn- dească momenul cel mai prielnic, cînd avea să dea lovitura decisivă, cu maximum de șansă. Și momentul a venit. N-a fost atunci în partidul național din Ardeal,

om mai hotărât ca șovăielnicul Maniu. Propunerile guvernului revoluționar de la Budapesta ca. și tratativele de la Arad erau de natură să provoace diversiuni în rîn- durile fruntașilor ardeleni. în acele clipe hotărâtoare, ân rândurile acestor fruntași au fost momente de șovăială, au fost intenții de tîrguială. Din capul locului, Maniu e acela care își dă foarte bine seama că sosise clipa decisivă, cînd șovăiala e nefastă, iar tocmeala echivala cu trădarea. Șeful își spune atunci cuvîntul lui autorizat, hotărît și răspicat. O probă destul de elocventă care ar trebui să pună pe gînduri pe acei care socot pe luliu Maniu drept un om nehotărît, șovăielnic, care nu știe ce vrea și veșnic dibuiește.

Pe seama nehotărîrii lui Maniu au circulat și continuă să circule o seamă de anecdote amuzante. D-sa a avut grija ca prin faimoasele pertractări, specialitate în care a devenit maestru, să contribuie într-o largă măsură la crearea acestei legende. Pentru cine cercetează mai de aproape și cu multă atenție activitatea lui Maniu, își va da seama că șovăirile și dibuirile sale nu sînt decît manevre tactice. Sub această aparență se ascunde o hotărâre neclintită, o voință dîrză. Ca unul căruia i-a fost dat să lupte în împrejurări excepționale și să-și asume răspunderi istorice, a fost deprins să nu se hotărască decît după ce și-a luat toate măsurile de prevedere. în această privință Maniu are ceva din însușirile catârului, animalul de povară cel mai destoinic care străbate drumurile munților prăpăstioși. Conștient parcă de

riscurile mari ale celei mai mici neatenții, Înaintează încet și cu mare băgare de seamă, fiind foarte îndărătnic în pasul pe care îl face. La fel procedează Maniu. în acest caz nici vorbă nu mai poate fi de nehotărâre. Am amintit mai sus cît de hotărît a fost Maniu la Arad. Tot Maniu e acela care într-o ședință a comitetului național, la Budapesta, în anul 1912—1913, s-a declarat categoric împotriva oricărei înțelegeri cu ungurii. „Nu poate fi pace între noi și unguri,

a spus în acea ședință luliu Maniu ; sau ei ne doboară pe noi, sau noi îi doborîm pe dînșii". Acesta e limbajul pe care îl ține șovăielnicul Maniu în momentele hotărîtoare. Cînd era vorba de fuziunea ardelenilor cu liberalii, în opoziție aproape ou întreg partidul care era cîștigat mai cu seamă de argumentele foarte convingătoare ale seducătorului Alecu Constantinescu, Maniu a fost cel mai înverșunat adversar al acestei fuziuni, zădărnicind-o. De asemenea, în opoziție cu majoritatea fruntașilor partidului, care gravitau spre liberali și cu prețul rupturii de lorga și Argetoianu, înfăptuiește fuziunea partidului național cu cel țărănesc.

în timpul din urmă îl vedem că nu se dă înapoi să demisioneze atît din fruntea guvernului cît și din aceea a partidului, cînd socoate el că aceasta trebuie să fie linia lui de conduită. Contrar, prin urmare, aparențelor, luliu Maniu este unul din oamenii politici cei mai hotă- rîți, care știe ce vrea, își urmărește cu perseverență ținta și știe mai ales să aștepte, pîndind momentul prielnic. Ca student jură că va lupta din răsputeri pentru înfăptuirea României Mari. Ca să se poată devota cu trup și suflet cauzei naționale, renunță pînă și la bucuriile căminului. După întregirea neamului, urmărește cu îndărătnicie crearea unui organism politic de stingă, capabil să contrabalanseze cu • eficacitate istoricul partid liberal și să contribuie astfel la normalizarea vieții politice și la consolidarea României Mari.

Rîvnea, pentru partidul național, gloria de a juca în viața politică a Țării Românești un rol de însemnătate istorică. Dar acestea sînt fapte de care numai cronicarii sînt siliți să țină seama ; partizanii au preocupări de altă natură. Iar cronicarul nepărtinitor nu se va mai mărgini numai la simpla înregistrare a unei demisii, ci o va comenta în defavoarea partidului și spre cinstea lui Maniu care contrastează în chip izbitor cu oamenii și moravurile noastre politice. Ea ne înfățișează

un Maniu integru și demn, gelos de drepturile ce i le conferă situația sa de șef de guvern și șef de partid, pe omul politic cu preocupări ideologice pe care nu-1 amețesc măririle și nu-l intimidează dizgrația, care preferă izolarea de la Bădăcin decît abdicarea, cu tot cortegiul beneficiilor și al demnităților decorative.

Sentimentul conștiinței împăcate face pe Maniu să aibă atitudinea de o seninătate aproape olimpiană. Pare c-am avea de-a face cu un filosof de factură antică ; privește oamenii și evenimentele sub *speciae aeternitatis.* Asemenea unui filosof, Maniu cînd rătăcește prin aleile unui cimitir, priveliștea mormintelor îi strecoară în suflet fiorul nimicniciei și îi oferă prilej de meditație, îndeletniciri puțin obișnuite pentru un om politic. Se uită însă că aceste răgazuri de reculegere, de cele mai multe ori, pe lîngă că sînt o necesitate sufletească, ele constituie perioade de fecunditate. în aceste răgazuri sufletul nostru se reface de loviturile primite în lupta vieții, caută să aibă o altă perspectivă asupra oamenilor și lucrurilor, își scrutează conștiința, își revizuiește tactica și se pregătește pentru noi asalturi. Sub cerul Rivierei Maniu nu se mulțumește să-și desfăteze ochiul cu peisagiul mediteranean, ci folosește prilejul ce i se oferă ca, dpearte de tumultul vieții politice din țară, cu tot felul de intrigi și culise, să poată reflecta în voie și să se hotărască neinfluențat decît numai de rațiunile conștiinței sale. Cînd n-are ocazia să se refugieze în

străinătate, se retrage bucuros la Bădăcin. Acolo, în liniștea patriarhală a locului natal, departe de lume și de tumultul vieții, în tovărășia naturii, în mijlocul căreia s-a născut și a copilărit, Maniu are răgazul trebuitor să treacă în revistă viața sa bogată în evenimente mari, prilej uindu-i reflexii din cel mai interesante asupra acestor evenimente și a oamenilor cu care a venit în contact. Cu un sentiment de smerită emoție, își amintește de anii adolescenței, cu planuri îndrăznețe, de memorabilele

lupte naționale duse în Ardeal, de clipele de restriște, cînd totul părea pierdut și în fine de ceea ce părea himeric, apoteoza izbîndei. Cu toată bucuria idealului împlinit, totuși fără voie poate s-a strecurat în sufletul lui o undă de melancolie. Ceea ce n-au îndrăznit să facă dușmanii lui de moarte, ungurii, i-a fost dat s-o vadă petrecîndu-se în România Mare, idealul cel mai scump al vieții sale. în această România mare, cea atît de mult visată de dînsul, s-a încercat să i se terfelească cinstea în noroiul afacerilor scandaloase. Tot în această România Mare, la al cărei edificiu el are o parte de contribuție însemnată, dînsul se vede sacrificat cu ușurință în favoarea primului venit.

Oricît de tare și încercat ar fi cineva, totuși nu poate să n-aibă un sentiment de amărăciune. Maniu are însă grijă să-și stăpînească revolta, să înăbușe durerea ca nu cumva, sub imperiul mîniei de o clipă, să cîrtească cu gîndul sau cu vorba împotriva a ceea ce s-a înfăptuit după veacuri întregi de trudă, jertfe și necontenită așteptare. Ce contează, își va fi zicînd el, micile mizerii ale zilei de astăzi, față de splendoarea idealului împlinit și de interesele permanente ale României întregite ? De bună seamă că în orele lui de meditație, fără voie poate, se gîndește la soarta lui Bismarck sau a lui Venizelos. își amintește cu această ocazie reflexiile cancelarului de fier ca și cuvintele marelui Cretan. „Tot creierul nostru, îi spunea Venizelos lui Take Ionescu într-o zi, toată

inima noastră, ca și întreaga viață trebuie s-o întrebuințăm la mărirea și întărirea suveranilor noștri, cu toate că noi știm destul de bine că ei, la rîndul lor, nu fac altceva decît să ne reducă, dacă n-au putința să ne distrugă. Și totuși trebuie să ne împlinim datoria fiindcă aceasta e datoria noastră[1]*. Iuliu Maniu și-a făcut pe deplin datoria. Intră în caracterul lui să nu se hotărască decît de rațiunile conștiinței sale. în această privință, e unul dintre puținii oameni politici pentru care conștiința e pe

primul plan al preocupărilor sale. Cum, de asemenea, puțini sînt oamenii politici care să vadă ca luliu Maniu în morala creștină factorul hotărîtor al progresului nostru național. Pentru d-sa religia creștină nu înseamnă o simplă nomenclatură istorică sau o reminiscență pitorească din anii copilăriei, ci o forță activă, inepuizabilă și veșnic proaspătă. De aici și tăria acestui om politic cu ținută dîrză și neinfluențat de contigențele mărunte ale vieții

[1] Acest portret al lui Iuliu Maniu (1873—1953) a fost publicat de Sterie Diamandi în anul 1932. Iuliu Maniu a fost președinte al Consiliului Dirigent al Transilvaniei (1918—1920), președinte al Partidului Național Român (1918—1926) și al Partidului Național Țărănesc (1926—1933 și 1937—1947).

CONSTANTIN STERE

Nu-i deloc exagerat cînd spunem că n-a fost în țara românească om politic mai calomniat, ocărit și prigonit ca profesorul C. Stere. Oameni de vază și cu autoritate i-au azvîrlit în față cele mai grele cuvinte, l-au copleșit cu cele mai grave învinuiri. A fost omul care a cunoscut oprobriul opiniei publice. Nu era desemnat decît cu epitetul de ,,trădător". Puțin i-a lipsit ca să apară în fața plutonului de execuție. Sînt oameni care au regretat că n-a avut loc o asemenea ispravă. Absolvirea lui Stere de osînda penală au socotit-o ca o slăbire a disciplinei naționale. Abia azi ne putem da seama de pierderea ireparabilă pe care ar fi suferit-o literatura română prin moartea „trădătorului" Stere. Fără ingratitudinea țărăniștilor, literatura noastră ar fi fost enorm păgubită prin lipsa romanelor sale. Pe vremea aceea, însă, nimeni nu putea bănui în profesorul de drept constituțional și doctrinarul poporanismului, care depășise vîrsta de cincizeci de ani, pe scriitorul de rasă, care avea să îmbogățească literatura română cu admirabelele sale romane. Cel mult ar fi fost deplînsă pierderea publicistului cu toate că un ochi ager ar fi putut descoperi cu

ușurință în autorul minunatului eseu *„Un Petroniu al secolului ăl XIX-lea“,* în însemnările fugare *„Patru zile in Ardeal"* și în paginile intitulate *„In voia valurilor"* pe scriitorul de talent, capabil să producă opere de

valoare. în acele pagini găsim însușirile care caracterizează pe scriitor : spirit de observație, emotivitate artistică, putere <Je evocare și capacitate de exprimare a celor văzute și trăite.

Era o vreme însă cînd toate aceste lucruri erau ignorate. A trebuit să vină ingratitudinea țărăniștilor, cu amărăciunea iluziilor spulberate, cu revolta mîndriei ultragiate, ca, dezgustat de oameni și decepționat de evenimente, să se retragă din viața politică unde risipise din belșug vreme, sănătate, avere, energie și muncă fără preget, ca să se refugieze în lumea ficțiunilor artistice. In acest domeniu și la o vîrstă înaintată, a căutat el să realizeze ceea ce n-a putut înfăptui pe tărîmul activității practice, căreia i s-a dedat o viață întreagă, cu trup și suflet. Și muzele, capricioasele muze, față de care el a fost prea puțin curtenitor în viață, s-au arătat cu dînsul pline de bunăvoință. L-au copleșit cu favoarea grațiilor lor. Și, dragă doamne, la ce vîrstă înaintată ! în asemenea condiții era foarte explicabilă neîncrederea cu care publicul a întîmpinat vestea apariției romanului lui Stere. La ce se putea aștepta cititorul de la un bătrîn profesor de drept constituțional, care se manifestase numai pe tărîmul politic și al publicisticei ? Cel mult se acorda romanului o valoare documentară, deși excelentul portret al lui luliu Maniu, „Domnul Prezident", era de natură să îndreptățească multe speranțe. Atît publicul cel mare cît și elita n-aveau în vedere decît considerente apriorice, în bună parte bine întemeiate. Debutul literar la o vîrstă așa de înaintată, ca și toate celelalte antecedente din viața sa, veneau să justifice neîncrederea cu care cititorul întîmpina romanele solitarului de la Bucov. în ciuda acestor' judecăți apriorice și spre uimirea tuturor, de la primul său volum, profesorul și doctrinarul Stere se relevă ca un scriitor de mîna întîi. Unul după altul, volumele care urmează vin

să întărească și să sporească reputația sa literară, consa- crîndu-1 definitiv între fruntașii literaturii române.

Cu toate lipsurile ce prezintă, defecte de compoziție și tehnică, accente declamatorii și lucruri de umplutură care stînjenesc acțiunea și păgubesc interesul artistic, precum și intervenția autorului care se întrevede la fiecare pas, totuși romanul lui Stere, prin proporțiile care le are, prin temă, cadru, varietate de mediu și tipuri, e fără pereche în literatura noastră ; e romanul de proporție și factură occidentală. Alături de Rebreanu, el devine maestrul romanului românesc, într-o vreme cînd acest gen cunoaște o perioadă de înflorire. Socot că nu-i lipsită de tîlc coincidența că cei doi, din cei mai buni romancieri ai noștri ni i-au dat provinciile alipite. Tot ce-a putut da regatul înainte de război a fost Duiliu Zamfirescu sau Rădulescu-Niger, iar astăzi pe Cezar Petrescu sau Ionel Teodoreanu. Cîtă deosebire între aceștia și cei doi reprezentanți ai provinciilor alipite ! Gen de maturitate literară, în care se oglindește viața obștească, cu multiplele și variatele ei aspecte, romanul presupune un anumit grad de evoluție socială, cu anumită ambianță și tensiune. Sub dominația unor mari și puternice împărății, care jucau un rol de frunte în concertul politicii mondiale, provinciile alipite au fost puse în situația să cunoască o viață politico-socială mai amplă, frămîntată de fel de fel de curente și mișcări. Lupta națională, îndeosebi, mobilizase întrînsele toată energia de care erau capabile aceste frînturi ale neamului românesc. Datorită acestei lupte încordate au fost puse în valoare virtuțile latente ale poporului. Odată cu trezirea conștiinței naționale, s-a trezit în sufletul norodului și conștiința propriei lui valori și aceea a chemării ce are de îndeplinit. Din ’ sinul unui asemenea mediu se putea ridica romancierul de rasă. îi revine Basarabiei meritul de a ne fi dat pe unul din cei doi mari

romancieri ai noștri. Dealtfel, aceasta nu e singura contribuție prețioasă

pe care Basarabia o aduce culturii românești. Și B. P. Hașdeu, dacă nu cea mai puternică, desigur cea mai complexă personalitate culturală din veacul trecut, a fost tot un fiu al provinciei de peste Prut. Cu aceste două prețioase contribuții, Basarabia și-a achitat în mod onorabil tributul cultural față de țara mumă.

*

* *

Vlăstar de viță boierească, sub un regim al privilegiilor de clasă, tînărul C. Stere era destinat prin naștere și avere să fie un privilegiat al soartei. Fără nici o trudă și vreun alt merit decît acela al blazonului, era chemat să ocupe un loc de cinste la banchetul vieții. Megieșii moșiei lui părintești ocupau în Rusia țaristă demnități din cele mai înalte ; unul din ei, ministru, altul, fost mare șambelan al curții imperiale și leader al partidului conservator. La privilegiile de care era în drept să se bucure ca odraslă a aristocrației, se adăugau însușirile personale cu care îl înzestrase din belșug natura. In asemenea condiții, oricine își poate da seama că-i erau deschise toate drumurile, fiindu-i accesibile cele mai înalte demnități în ierarhia socială. Și toate acestea cu prea puțină trudă și opinteală. Nu era însă plămădit din aluatul oamenilor comuni care se mulțumesc cu traiul tihnit, succese fără riscuri și cu searbăde satisfacții de beneficiar al vieții. Fire generoasă, uită întocmirile omenești care sapă prăpastie între el, feciorul de boier, și clăcașii de pe moșia părintească. Nu caută să ia seama la ceea ce îndepărtează pe om de om, ci la ceea ce-i apropie. în sufletul lui găsesc ecou suferințele și năzuințele claselor dezmoștenite. Nu putea să treacă prin viață nepăsător cînd mulțimea fără număr se zbate în ghiarele mizeriei și ale deznădejde!. Liniștea și confortul plătite cu ignorarea suferințelor umane îi apăreau ca o monstruozitate morală. De aceea simte nevoia să se devoteze clasei dezmoștenite

cu tot avîntul și energia caracteristice tinereții. Prin zelul și devotamentul său parcă a vrut să răscumpere vina clasei privilegiate din care făcea parte. în ochii adolescentului, înflăcărat de văpaia idealului, perspectiva unei vieți senine și tihnite, fără accidente și furtună, nu exercita nici un fel de atracție. Dimpotrivă, îl atrăgea cu putere irezistibilă vijelia luptei pentru dezrobirea norodului. în ea credea că găsește explicația rostului **existen**ței sale. Nici un sacrificiu nu i se părea prea mare ca să răsplătească satisfacția conștiinței împăcate. Nici astăzi, cu toate dezamăgirile încercate, cu toată ingratitudinea cu care a fost tratat, Stere nu s-ar da înapoi să-și reia viața de la capăt. Așa e structura sa sufletească : să năzuiască, să lupte, să pătimească.

Oricît ar încerca unii ca din examenul mîinilor sale să ne înfățișeze un Stere apatic și apolitic, el rămîne un luptător în toată puterea cuvîntului. întreaga lui activitate vine să dezmintă afirmația amatorului de paradoxe. în mîna lui, condeiul și cuvîntul devin arme de luptă. Inteligența și cultura au valoare pentru dînsul în măsura în care îl ajută la izbînda cauzei sale. Chiar și arta n-o concepe decît ca o funcție socială. Concepția „artei pentru artă", după dînsul, e o concepție lipsită de sens. Rolul artistului e să săvîrșească umanitatea în idealurile ei înalte. E edificator în această privință admirabilul eseu asupra lui Oscar Wilde. Credincios acestui ideal, el renunță bucuros la toate privilegile clasei, la carieră sigură și cu trai tihnit, ca să accepte bărbătește apriga luptă a vieții. La o vîrstă cînd pe alți tineri de seama lui nu-i preocupă decît distracțiile el cunoaște temnița și exilul. în carceră și în pustietatea Siberiei își face ucenicia vieții. La această școală a experienței dureroase a învățat să descifreze problemele grave pe care le pune viața, să se cunoască pe sine și pe alții, să-și cioplească personalitatea prin suferință, trudă și meditație. Din această costisitoare experiență vor ieși cele trei volume

ale sale : *„Vania Răutu", „Lutul"* și *Hotarul"*. Prin varietatea tipurilor și mediului pe care ni le prezintă, prin conflictele sufletești și problemele sociale ce pune, romanul lui Stere e fără pereche în literatura românească. Chiar în literatura mondială, rare sînt operele de talia *„Hotarului"* în care Siberia să fie înfățișată în toată grozăvia și măreția ei. Sînt pagini scrise ou sînge. Nici astăzi, după scurgerea atîtor ani de zile, nu poate să-și amintească fără emoții acea perioadă a exilului : e mîndria vieții sale.

[1] De cîte ori, la vreo întrunire publică, vorbește de Siberia, fața i se transfigurează, ochii îi scapără, iar vocea lui capătă intonații metalice. Și nu fără melancolie își amintește că a fost tovarășul de exil al lui Lenin și Pilsudski. Unul din ei își înscrie numele în istoria omenirii prin îndrăzneață și uriașa lui operă de reformă politâco-socială, iar celălalt devine întemeietorul statului polon. Numai el, în Țara Românească, n-a ocupat decît demnitatea de prefect ; i s-a disputat pînă și mandatul de deputat. Oricine era socotit vrednic să reprezinte în Parlament țărănimea basarabeană afară de basarabeanul Stere care era în același timp și doctrinarul poporanismului. Și fostul tovarăș de exil al lui Lenin și Pilsudski nu era omul de duzină, ci tînărul înzestrat cu multe și reale însușiri care de timpuriu se impusese între fruntașii vieții intelectuale din Rusia. Numai împrejurările sînt de vină că Stere n^a putut să dea întreaga măsură a capacității sale politice, jucînd astfel rolul la care îl indicau calitățile și meritele sale. Desigur, în alte vremuri sau în altă țară, cu alte moravuri, cu totul altul ar fi fost rolul lui Stere. Prin instinct, însă, oligarhia și plutocrația română au simțit în el un adversar ireductibil. Era singurul agrarian din țară care știa ce vrea, avea fanatismul credinței, devotamentul cauzei obștești și voința neînduplecată de înfăptuire. Un asemenea adversar temut trebuia sau răpus, sau făcut inofensiv. Pentru doborîrea

lui s-au exploatat, cu maximum de îndemînare, unele greșeli pe care Stere le-a săvîrșit în timpul războiului. Astăzi cînd avem elementele necesare ca să ne putem pronunța în cunoștință de cauză, ne dăm seama c-a fost greșită politica preconizată de Stere în timpul neutralității. Evenimentele au dovedit cu prisosință că politica cea bună a fost politica „instinctului național" reprezentată de Brătianu, Take Ionescu și Filipescu și care, spre fericirea țării, a triumfat. însuși Stere își recunoaște greșeala. Nu prevăzuse intrarea Americii în război, cum nu credea că dezmembrarea Austro-Ungariei va urma așa de repede prăbușirii Rusiei. Nu vedea decît o singură primejdie : Rusia țaristă.

Nu-1 obseda decît o singură țintă : eliberarea Basarabiei, provincia românească cea mai periclitată în existența națională. Cu această provincie credea el că trebuie să înceapă dezrobirea fraților subjugați. Socotea că diurnul către Ardeal trece prin Basarabia. Era convins, pe de altă parte, — și lucrul acesta îl susținea încă din 1913 — că Rusia merge spre înfrîngere și revoluție. Nici vorbă nu poate fi, prin urmare, de o nesocotire a intereselor naționale. N-a fost la mijloc decît o greșeală de calcul și perspectivă. Și toate acestea provenite din marea lui dragoste pentru Basarabia. A avut defectul optic de a vedea întreaga politică a Țării Românești prin prisma Basarabiei.

Aici stă și vina și meritul lui.

Stere avea perfectă dreptate cînd spunea că : „chiar dacă nu există un basarabean, trebuie inventat unul ca să fie un glas de protestare împotriva fatalității istorice". Prin origine, cultură și întreaga lui activitate, el era cel mai indicat să-și asume această sarcină anevoioasă. Cu toate multiplele lui ocupații și preocupări de ordin profesional, politic și publicistic, nu pierdea din vedere Basarabia. Cu concursul lui Stere s-a înființat în Basarabia cel dintîi ziar românesc și s-a creat o tipografie. La

1905, nu pregetă să treacă Prutul, ca să ia parte la revoluție. Era problematic dacă avea să scape teafăr. A fost un moment impresionant cînd, cu prilejul acestei călătorii, Stere s-a îmbrățișat cu Filipescu care venise să-1 însoțească pînă la gară. Dragostea de neam îi unea într-o simțire pe acești doi buni români care, altminteri, pe tărîmul concepției politico-sociale, erau adversari ireductibili. Oricît de pornit ar fi cineva împotriva „trădătorului Stere", nimeni însă nu va putea să-i tăgăduiască rolul jucat la unirea Basarabiei. In sfatul țării a desfășurat o intensă și fertilă activitate în favoarea unirii : rostește aproape treizeci de discursuri. Utilizează cu înde- mînare toate mijloacele ca să triumfe ideea unirii. „Trebuie să fac, spune el lui Marghiloman, pe nebunul cu nebunii și pentru unii revoluționari să mă arăt mai aprins ca ei. E un impas.de trecut ; îi vom pune în șase luni la același nivel cu restul țării". (Marghiloman : *Memorii).*

A reușit să smulgă din blocul țărănesc al lui Țiganco pe țăranii moldoveni și să împrăștie neîncrederea pe care o aveau unii intelectuali și țărani moldoveni față de regat. N-a fost o operă tocmai așa de lesnicioasă. Trecutul lui revoluționar ca și cunoscuta sa activitate în promovarea ideilor democrate erau motive hotărîtoare care îi înlesneau sarcina prin încrederea pe care o inspira și prestigiul de care se bucura. Cînd, în ziua de 27 martie, după multe conciliabule, ezitări, tratative și discuții animate, sfatul votează cu majoritate impresionantă unirea, Stere nu-și poate reține lacrimile de bucurie. E clipa cea mai impresionantă din zbuciumata lui viață. Soarta îl învrednicește să vadă cu ochii împlinirea celui mai scump vis pe care l-ar fi putut întrezări cîndva înflăcărată lui imaginație, în momentele ei de îndrăzneață avîntare. I-a fost dat să aibă satisfacția să vadă încoronate de succes sforțările lui de o viață întreagă. Acest moment de satisfacție, prin raritatea și intensitatea lui, a răscumpărat toate amărăciunile și

suferințele de care a avut parte

în viață. Nu trebuie, pe de altă parte, să pierdem din vedere că jurisconsultul Stere a dat pactului unirii baza juridică care consacră, din punct de vedere internațional, drepturile noastre asupra Basarabiei. Prin votul liber al sfatului țării, adunarea obștească a norodului basarabean, pe baza principiului autodeterminării popoarelor, care, potrivit concepției wilsoniene de mai tîrziu, va deveni lege în materie de jurisdicție internațională, Basarabia hotărăște unirea ei cu patria mumă. Alipirea sa, în asemenea condițiuni, nu mai are caracterul unei ocupații sau anexări ca să fie justificate motivele de invalidare pe care partea adversă ar fi dispusă să le invoce. Dacă Stere n-ar fi adus țării decît numai aceste servicii și ele ar fi îndestulătoare ca dînsul să fi binemeritat de la patrie. Contribuția lui însă e apreciabilă și în altă direcție. El întemeiază și conduce cu multă pricepere revista „Viața românească[1]* care a făcut epocă în viața noastră culturală. în coloanele acestei reviste propovăduiește poporanismul, doctrina care are ca scop tocmai punerea în valoare a specificului românesc. Cauza națională găsește în el un slujitor devotat. Revoluționarul romantic din tinerețe își dă repede seama că nu e îngăduit cuiva să-și risipească energia în urmărirea himerei socialiste, atîta timp cît neamul din care face parte nu și-a realizat unitatea națională. Pe drept cuvînt găsea că nu venise pentru România vremea luptelor sociale. Mișcarea socialistă, într-o țară eminamente agricolă, cu mari latifundiari și vot cenzitar, lipsită de industrie și fără proletariat, și îndeosebi cu legitime aspirații naționale, apărea cu totul anacronică și lipsită de sens. Condamnată să nu folosească cu nimic societății românești, era totuși de natură s-o păgubească prin diversiunea pe care o crea, prin difuzarea unor idealuri nepotrivite cu momentul istoric al evoluției neamului nostru, ca și prin slăbirea

coeziunii naționale, într-un moment cînd acest neam avea mai mult ca oricînd nevoie de aceasta. A

căutat și a reușit să convingă de aceste adevăruri și pe conducătorii socialiști din acea vreme. Burghezimea română ar trebui să-i fie recunoscătoare lui Stere pentru acest serviciu. îndeosebi partidul liberal îi datorește multă recunoștință. La înscrierea „generoșilor", acea pleiadă de intelectuali capabili care a întinerit partidul, dîndu-i vigoare, vioiciune și strălucire, Stere a jucat un rol de seamă. El este în partid șeful necontestat al aripei stingi și campionul marilor reforme democratice, menite să schimbe radical fața societății românești. Pînă la 1914, Stere a fost consilierul intim al lui Brătianu. Cu dînsul se sfătuia totdeauna și stabilea planul de bătaie. Zi cu zi și clipă cu clipă, în cadrele partidului ca și în afară de ele, a luptat Stere pentru promovarea marilor reforme democratice : exproprierea și votul universal. N-a fost în țara românească un partizan mai aprig al reformelor ca dînsul. Simțul lui de echitate socială nu putea concepe ca un milion de țărani să stăpînească numai trei milioane de hectare, iar peste patru milioane de hectare să fie deținute de o mie de latifundiari, cu alte cuvinte numai o treime din pămîntul țării stăpînit de un milion de săteni, iar restul de două treimi, de o mie de boieri, revenind astfel în mijlociu pentru fiecare mare proprietar peste patru mii de hectare. Nu se putea închipui o nedreptate mai strigătoare la cer. Stere nu lasă să treacă nici un prilej fără să scoată în evidență primejdia națională și socială a unei asemenea stări de lucruri, cerînd măsuri de îndreptare. Pe drept cuvînt socotea că este în paguba interesului național ca regatul, chemat să joace rolul Piemontului în viața neamului românesc, să se prezinte în stare de inferioritate față de provinciile subjugate.

Pentru țăranul ardelean, care stăpînea 82% din totalul proprietății private, iar proprietatea mare era reprezentată numai în proporția de 10%, statul român în care țărănimea abia deține 42,50% din cuprinsul pro-

prietății, pe cîtă vreme o mie de mari latifundiari ocupau 46%, nu putea constitui pentru el un pămînt al făgăduinții. Chiar și țăranul basarabean de sub regimul țarist se găsea într-o situație mai avantajoasă decît cel din România liberă. Ca să pună capăt unei asemenea stări de lucruri, foarte vătămătoare intereselor naționale, Stere susține cu îndîrjire urgența reformei agrare. Cum vedem, prin urmare, peste tot preocupările de ordin național vin pe primul plan. Ca un omagiu pentru serviciul adus de Stere cauzei naționale, ardelenii i-au dăruit înainte de război o ramură de laur în argint. Un asemenea bun român, cu un stat de serviciu bogat în slujba țării, e înfățișat opiniei publice ca un trădător de neam, e întemnițat la Văcărești ca atare și dat în judecata consiliului de război. Numai datorită intervenției lui Ionel Brătianu și a însuși regelui Ferdinand nu s-a dat curs acțiunii judiciare. I-a rămas însă pînă astăzi în suspensie ca să atîrne asupra lui ca sabia lui Damocle. „Non bis in idem“ îi va striga Ionel Brătianu de la tribuna Came- rii, cu semeție dojenitoare. Care să fie acele păcate grele de care s-a făcut vinovat Stere, ca să fie îndreptățită prigoana dezlănțuită cu atîta furie împotriva sa ? De bună seamă nu poate fi vorba de politica pe care a preconizat-o în timpul neutralității, chiar dacă ea s-a dovedit a fi greșită. Dacă n-ar fi fost decît originea lui basarabeană și era îndeajuns de justificată atitudinea sa. Ceea ce i se impută cu asprime e atitudinea lui din timpul ocupației.

Privită superficial, ea are aparență de vinovăție : a rămas în teritoriul ocupat, a editat sub oblăduirea dușmană ziarul „Lumina" unde ataca guvernul țării ce se găsea în plin război, a întreprins acțiuni politice în care intra între altele și răsturnarea dinastiei, deși deținea în armata română gradul de colonel. Desigur, din punct de vedere formal, unele din aceste fapte constituie grave infracțiuni la codul justiției militare, care înțelege să

pedepsească asemenea abateri, în timp de război mai cu seamă, cu severitate exemplară. Cîți bieți soldați, în timpul războiului, n-au fost executați fiindcă, doborîți de oboseala fizică și sufletească a atîtor zile de luptă, de nopți nedormite și lipsuri îndurate, au ațipit o clipă, cu toată vijelia iernei și a spectrului morții în față. E nevoie însă să restabilim unele fapte. Din cîte se afirmă, rezultă că Stere n-a rămas în teritoriul ocupat din proprie inițiativă, ci, ca și Procopiu, după dorința expresă a lui Ionel Brătianu, iar în ceea ce privește situația militară, trebuie să se știe că n-a fost mobilizat, ci a primit benevol o însărcinare de jurisconsult pe lîngă cartierul general. Restul acuzațiilor comportă discuții care depășesc cadrul articolului de față. în ce mă privește, sînt de părere că politica lui Stere a fost complet greșită. Dar, oricare ar fi greșelile de care s-a făcut vinovat Stere, în nici un caz nu i se poate tăgădui buna lui credință că-și servește țara și neamul. Situația disperată a frontului era de natură să îndreptățească perspectiva cea mai întunecată pentru soarta țării. Nu erau decît citeva luni de zile de la declararea războiului și două treimi din pămîn- tul țării erau in mîna vrăjmașului. Ajutorul aliaților apărea iluzoriu, iar în coaste ne pîndea primejdia rusească, în acele clipe de deznădejde, Stere n-a avut luciditatea și cahnul lui Ionel Brătianu, nici intuiția profetică a lui Take Ionescu sau lorga care, în ciuda vitregiei momentului, s-au îndărătnicit să creadă în izbînda finală. Copleșit de emoția momentului, căuta cu disperare pentru țară o ieșire din acest impas ; credea că o găsește într-o nouă orientare politică. Nu se dădea în lături ca pentru ușurarea sarcinei să preconizeze răsturnarea suveranului care prin fapte se dovedise a fi unul din cei mai mari domnitori ce i-a avut Țara Românească. Desigur, aceasta constituie una din greșelile de care s-a făcut vinovat Stere. în judecarea

acțiunilor sale, însă, nu tre-

buie să pierdem din vedere structura lui sufletească aparte.

A trăit și s-a dezvoltat în atmosfera revoluționară a cercurilor intelectuale rusești din a doua jumătate a secolului trecut. în aceste condiții și-a însușit mentalitatea revoluționarului care nu-i deloc dispus să-și reglementeze conduita după prescripțiile codului elaborat de autorități și opinia publică. în ochii revoluționarului infracțiunea unor asemenea dispoziții nu apare ca ceva ilicit. El nu înțelege să se supună decît comandamentelor conștiinței sale. Privită sub această lumină, se explică foarte lesne întreaga acțiune a lui Stere. încredințat că nu lucrează decît în interesul țării sale, el a pierdut din vedere o seamă de alte considerente. Oligarhia și plu- tocrația română, care simțeau în el un adversar redutabil, n-au lăsat să le scape din mînă momentul. își dădeau seama că prin ideologie, educație, prestigiu, inteligență, cultură și temperament, era omul cel mai indicat să organizeze temeinic forțele tinere ale democrației românești.

De aceea au exploatat cu multă îndemînare greșelile comise de Stere, reușind să mobilizeze împotriva lui toate resentimentele opiniei publice. într-o clipă au fost uitate toate meritele pe care le avea Stere. Burghezimea română a înțeles să plătească cu ingratitudine serviciile pe care el le-a adus cauzei naționale. Țărănimea, pentru emanciparea căreia a luptat din răsputeri cu condeiul, cuvîntul și fapta, n-a știut să facă zid în jurul celui mai aprig și destoinic susținător al ei. Doar basarabenii au meritul de a fi încercat o rezistență. Cele 36.000 de voturi cu care ei au trimis pe Stere în Parlament sînt dovada unei conștiințe cetățenești care face cinste Basarabiei. Impresionantă manifestație, dar incapabilă să apere de prigoană pe doctrinarul țărănismului integral. Culmea ironiei o constituie faptul că tocmai

partidul național- țărănesc, la ale cărui întemeiere, organizare și expansiune Stere a avut un rol covîrșitor, găsește cu cale să-i dea lovitura de grație [1]. O sumedenie de oameni care n-au

avut nimic comun cu țărănimea și cu democrația s-au pomenit peste noapte beneficiari ai regimului țărănist, în timp ce campionul cel mai vrednic al democrației țărănești e pur și simplu dat afară din partid. B unul din cele mai penibila spectacole pe care le-a oferit democrația română. Această ispravă a politicienilor a avut însă urmări din cele mai fericite. Ea a dat literaturii pe romancierul Stere. Pentru acest dar așa de prețios literatura română e recunoscătoare ingratitudinii țărăniștilor. Cu toată bucuria de care e animată, totuși nu poate să n-aibă un regret. Fără voie se întreabă cu melancolie : ce-ar fi însemnat Stere în literatură dacă de timpuriu s-ar fi îndeletnicit cu ea ? Și răspunsul nu e greu de dat, dacă ne gîndim la ceea ce a produs la o vîrstă așa de înaintată. De aceea sînt multe persoane care socot că rău a făcut Stere de s-a amestecat în viața politică, în loc să se consacre exclusiv activității literare. Desigur, dacă ne gîndim numai la cîștigul ce l-ar fi realizat literatura, sîntem și noi înclinați să împărtășim regretul. Cînd avem însă în vedere rolul lui Stere în eliberarea Basarabiei și promovarea democrației țărănești, nu ne mai este îngăduit să regretăm participarea lui la viața publică.

Lipsa lui ar fi însemnat o pagubă ireparabilă. Cînd istoria nepărtinitoare, ce judecă pe fiecare după merite și contribuții, își va rosti verdictul, Stere va figura în galeria marilor bărbați pe care i-a avut acest neam, îndeosebi țărănimea, la a cărei emancipare a luptat din răsputeri, va fi cea dintîi care îi va aduce prinosul de recunoștință.

Țărănimea de mîine, liberă și stăpînă pe destinele ei, îl va absolvi de toate greșelile pe care le-a comis în viață, îl va răzbuna de toate nedreptățile îndurate și-i va proslăvi memoria.

[1] **C.** *Stere (1865—1936) a părăsit partidul în anul 1930.*

ION MIHALACHE

Prin moartea lui Spiru Haret, neamul românesc pierdea pe unul din cei mai de seamă fii ai lui, iar școala pe cel mai vrednic și devotat slujitor. Nici pînă astăzi nu s-a ivit încă omul care să-i ia locul. Cu dînsul nu dispărea numai cel mai destoinic ministru de instrucție, ci adevăratul misionar al culturii care reușise să dezmorțească învățămîntul, înviorînd școala cu un nou suflu de viață. Cu dînsul dispărea, de asemenea, unul din cei mai sinceri, mai luminați, mai devotați prieteni ai cauzei țărănești. Iată de ce întreaga țară era cu adevărat îndoliată.

îndeosebi învățătorimea și sătenii încercau o sinceră și profundă durere. La catafalcul marelui dispărut reprezentanții diferitelor instituții și asociații se străduiesc să tălmăcească în cuvinte durerea, să-i proslăvească cum se cuvine memoria. Dintre toți vorbitorii care se perindă, mulți dintre ei meșteri consacrați ai cuvîntului, unul singur reușește să impresioneze în chip profund numeroasa și selecta asistență, prin sinceritatea accentelor, sclipirea imaginilor și puterea de evocare a celui care a fost Spiru Haret. E învățătorul Ion Mihalache, care vorbea în numele corpului didactic primar. Se achitase în modul cel mai onorabil de sarcina anevoioasă pe care și-o luase, aceea de a fi interpretul sentimentelor învățătorimei. Vorbise în numele ei cum nu se putea mai bine. Cu drept

cuvînt asistența avea de ce să fie viu impresionată ; se găsea în fața unui talent autentic. Dar, oricît de mare ar fi fost entuziasmul pentru sprintenul și oacheșul învățător de la Topoloveni, nimeni nu putea bănui strălucita carieră politică ce4 aștepta pe acest fiu al Muscelului. Cei mai binevoitori ar fi fost dispuși să-i prevadă o frumoasă ascensiune în cariera didactică sau, în cazul cel mai fericit, o situație politică de primul rang într-o organizație județeană. Această perspectivă din urmă era maximul de aspirații la care putea să năzuiască un luminător al satelor. N-au lipsit ofertele în această direcție. Ele s-au repetat cu insistență și sub forma cea mai seducătoare. Partidul liberal, în goana după recrutarea de elemente tinere din tagma învățătorească, prin mijlocirea lui I. G. Duca, s-a străduit din răsputeri să-1 cîștige pe Ion Mihalache. își dădeau foarte bine seama ce achiziție prețioasă însemna pentru partid captarea unui element de talia învățătorului de la Topoloveni care se manifestase în chip strălucit atît pe ogorul activității școlare cît și pe cel extra-școlar.

Congresele asociației îi dădură posibilitate lui Mihalache să se impună ca o forță a corpului didactic. Prin meritele sale ca dascăl și cooperatist, și-a atras atenția și laudele lui Spiru Haret. Marele ministru de instrucție a fost cel dintîi care a înțeles și prețuit pe Mihalache ; l-a ocrotit și încurajat. Prin însușirile intelectuale și sufletești, prin pilda vieții sale, prin devotamentul față de școală și cauza obștească, Spiru Haret a exercitat asupra lui Mihalache o influență covîrșitoare. Și astăzi îl urmărește amintirea marelui dispărut. O altă influență pe care a suferit-o dînsul este aceea a lui Nicolae lorga din epoca „Semănătorului" și a cursurilor de la Vălenii de Munte. Interesul ce-1 arăta țărănimei, clasa cea mai numeroasă, cea mai productivă și totuși cea mai oropsită, era de natură să impresioneze în chipul cel mai viu pe feciorul de țăran. Accentele patetice ale impetuosului

profesor universitar găseau un puternic ecou în sufletul care purta povara unor dureri îngrămădite de veacuri și transmisă lui de înaintași ca o sacră moștenire. Poporanismul „Vieții Românești[11] vine să organizeze, în doctrină, dispoziția sentimentală creată de ,,Semănătorul" ca și de alte împrejurări. Ceea ce l-a impresionat însă în chip cu totul deosebit și cît se poate de profund a fost de bună seamă acțiunea lui Dobrescu-Argeș. încercarea îndrăzneață de a organiza politicește țărănimea, căutînd să trezească în ea conștiința civică, a avut un puternic răsunet în Sufletul învățătorului Mihalache. Alăturea de Argeș, Muscelul, județul lui, a fost regiunea în care se răspîndise mișcarea lui Dobrescu. Grație activității prodigioase desfășurate de acest învățător isteț, cu darul inovației și temperament de agitator, atmosfera acestor județe era îmbibată de ideea țărănistă. Cu voie sau fără voie, Mihalache a respirat-o și s-a contaminat de dînsa. Are însă marele merit de a fi rezistat tuturor tentațiilor care îi dădeau tîrcoale. Așa, de pildă, nu s-a lăsat tîrît în viitoarea politicei iorghiste care, înainte de război, prin romantismul ei și o oarecare nuanță țărănistă, exercita o putere de atracție asupra multor elemente tinere și valoroase. După război s-ar fi putut și el contamina de psihoza tranșeelor care făcuse din generalul Averescu un idol. Ceea ce ne surprinde, îndeosebi, este îndărătnicia cu care dînsul respinge orice oferte. înainte de război, liberalii treceau drept partidul cel mai înaintat din țară, în al cărui program figurau reformele democratice (exproprierea și votul universal). Spre dînsul gravitau simpatiile tuturor elementelor de stînga. în rîndurile acestui partid se înrolase tinerimea generoasă care constituise cadrele grupării socialiste. Tot din acest partid făceau parte atît marele Haret cît și doctrinarul poporanismului, profesorul C. Stere. Duca, copilul răsfățat al partidului și factor important în

cooperație, și-a dat toată osteneala să-1 cîștige, fluturîndu-i înaintea ochilor cele mai

seducătoare perspective. Nu s-a dat înapoi să-i vorbească chiar de portofoliul ministerial. Cu multă uimire e nevoit să constate că toate sforțările sale rămîn zadarnice. Nimic nu-1 poate determina pe îndărătnicul învățător de la Topoloveni : nici prestigiul statului major al partidului care avea în frunte pe Ionel Brătianu, nici caracterul democratic al partidului și nici perspectivele de ordin personal.

De unde venea această îndărătnică împotrivire? Izvora din conștiința clară a unei misiuni pe care o avea de împlinit sau dintr-o nelămurită pornire instinctivă ? Oricum ar fi, ceea ce contează e faptul că el a rămas neîntinat, păstrîndu-și intacte energia, entuziasmul și credința. Războiul pentru întregirea neamului va fi pentru dînsul evenimentul năpraznic - care-i va răscoli sufletul și conștiința, determinînd conturarea și cristalizarea năzuințelor nebuloase și a ideilor confuze. Văzuse și trăise în toată intensitatea ei grandioasa epopee a neamului românesc, într-unul din momentele hotărîtoare ale existenței sale. Pregătirea proastă a războiului, ca și detestabila lui conducere, înfrîngerile catastrofale, ca și martirajul retragerii au fost de natură să pună în evidență toate defectele organizației noastre politico-sociale. Mulțimea fără număr a satelor, goală și flămândă, se batea cu îndîr- jire și murea cu resemnare pentru apărarea unui pămînt care nu era al ei și pentru susținerea unei organizații de stat care se purtase vitreg cu dînsa. în noroiul tranșeelor și șuierul gloanțelor, cu acea intuiție clarvăzătoare ce ți-o dă spectrul morții, el își dădea seama din ce în ce mai bine că o asemenea stare de lucruri nu poate dăinui, că o nouă viață va trebui să înceapă pe pămîntul Țării Românești. Acolo, în fața morții care îi dădea tîrcoale, el lua angajamentul solemn să lupte din răsputeri pentru inaugurarea unui

regim care să aducă pentru clasa oropsită mai multă rînduială, dreptate și omenie. Vîntul de reînnoire care bătea dinspre părțile răsăritului, venea

să întețească flacăra dorințelor sale. Într-un suflet aleargă la Iași să împărtășească gîndurile sale aceluia pe care îl socotea cel mai apropiat sufletește și cel mai indicat pentru o asemenea oiperă. în loc de aprobare, dl Nicolae lorga găsește cu cale să-1 sfătuiască părintește să renunțe la acțiunea proiectată, menită, după dînsul, să rupă solidaritatea națională. Mihalache însă nu se lasă influențat de argumentele maestrului și continuă să-și urmeze drumul. Abținerea generalului Averescu de la alegeri vine la timp să-i favorizeze proiectul. Alegerile de sub guvernul Văitoianu dau țărăniștilor un număr impunător de mandate, dîndu-le astfel posibilitatea să se afirme ca o forță politică de mîna întîi. Succesul acesta neașteptat care însemna botezul electoral al plăpîndului partid țărănesc, constituie marea surpriză a alegerilor din anul 1919 Surpriza devine și mai mare cînd publicul vede figurînd pe banca ministerială pe învățătorul Mihalache. E pentru prima oară în istoria politică a țării cînd ia loc pe banca ministerială un reprezentant autentic al clasei țărănești. Lumea, deprinsă cu numele sonore, era uimită și contrariată. Nu putea concepe ca fotoliile ocupate exclusiv de protipendadă să fie ocupate de o cămașă țărănească simbolică. Cămașa lui Mihalache indispunea pe unii, amuza pe alții. Se făceau fel de fel de ironii ieftine pe socoteala ministrului de la domenii. Am auzit povestindu-se că Marghiloman ar fi răspuns, la întrebarea ce i s-a pus cu privire la felul cum se comportă Mihalache ca ministru, că „știe să și mănînce". Nu știu în ce măsură este sau nu autentică întîmplarea; ea este însă semnificativă întru- cît trădează o mentalitate din vremea aceea. Am întîl- nit-o pînă și la colegii mei de universitate, persoane care, prin obîrșia lor umilă, frăgezimea vîrstei și natura studiului,

erau în măsură să aibă o altă perspectivă asupra oamenilor și a evenimentelor. îmi amintesc și astăzi discuțiile aprinse care le aveam pe vremea aceea cu mulți dintre colegi pe tema lui Mihalache. Ascensiunea lui nu

mă surprinsese. Eram elev de liceu cînd l-am auzit vorbind pentru prima oară. Era în ultimele luni ale neutralității, cu ocazia congresului studențesc. Cu lăcomia caracteristică adolescentului, am frecventat pe acea vreme o bună parte din grandioasele întruniri naționaliste ce au precedat intrarea noastră în război. Am auzit cu acest prilej pe mulți dintre maeștrii cuvîntului care au făcut epocă în oratoria română ca Take Ionescu, Filipescu, Delavrancea, Titulescu, ca să nu vorbesc decît de aceștia. Eram prin urmare deprins cu oratori de cea mai bună calitate. în asemenea condiții, eram întrucîtva ferit de a cădea în greșeala de a mă entuziasma după un discurs mediocru. N-a fost din partea-mi nici un fel de osteneală ca, din noianul discursurilor rostite cu ocazia congresului studențesc, să remarc și să rețin pe acela al lui Mihalache care vorbea în numele învățătorimei. A fost singurul discurs care a impresionat profund asistenta, prin sinceritatea emoției accentelor. învățătorul de la Topoloveni îi eclipsase pe toți ceilalți vorbitori între care unii recunoscuți maeștri ai cuvîntului. Mi-am dat seama atunci că mă găsesc în fața unui orator de rasă. Ceva mai tîrziu am aflat cine era Mihalache.

Transformările radicale provocate de războiul mondial impuneau și la noi o nouă orientare în viața politică. Prin dispariția conservatorilor, rămînea liber locul pentru cel de-al doilea partid de guvernămînt. Datorită reformelor, întregirii neamului și altor schimbări aduse de război, țărănimea era chemată să joace un rol din ce în ce mai activ în viața politică a Țării Românești. Mihalache avea destule însușiri ca să devină, așa cum cerea vremea, exponentul acestei clase. A avut inspirația fericită să priceapă spiritul timpului cu nevoile și aspirațiile

sale, ceea ce n-sau reușit s-o facă atîția alții, deși superiori ca inteligență, cultură și talent. Pe calea intuiției, el a izbutit să nimerească drumul cel bun pe care alții au căutat zadarnic să-1 găsească pe cărările întorto-

cheate ale erudiției și ale combinațiilor savante. Mihalache are marele merit de a fi pus bazele unui partid viabil. Ceea ce n-au putut să facă atîția oameni de seamă, a reușit să înfăptuiască un modest dascăl de țară. Rînd pe rînd, persoane de mare prestigiu ca Maiorescu, Carp, Panu, Take Ionescu, Nicolae lorga, general Averescu și alții au încercat să înjghebeze cîte un partid politic. Am avut astfel partidul junimist, cel radical, conservat or- democrat, național-democrat, al muncii, al poporului etc. Toate aceste formațiuni, însă, cu toată superioritatea conducătorilor, n-au fost decît niște apariții meteorice pe firmamentul politicii românești. Singurul viabil s-a dovedit a fi numai partidul țărănesc între întemeietorii căruia Mihalache ocupă locul de frunte. Pentru asemenea operă nu era deaj uns numai pitorescul său costum național, cum ar fi înclinați s-o creadă unii. Era nevoie de ceva mai mult. Dacă e adevărat că împrejurările au fost acelea care i-au asigurat ascensiunea, în aceeași măsură va trebui să-i recunoaștem meritul de a fi știut să corespundă situației la care s-a ridicat. Unii ar fi dispuși să vadă în talentul oratoric taina succeselor sale. Fără îndoială, darul vorbirii l-a ajutat mult în cariera sa politică. Datorită lui s-a remarcat și s-a impus. Am avut ocazia să-1 aud în mai multe împrejurări. Am amintit mai sus împrejurarea în care l-am auzit pentru prima dată și impresia pe care mi-a produs-o. Entuziasmul meu ar putea fi atribuit vînstei : eram pe vremea aceea în clasa a V-a de liceu. Dar de atunci am avut prilejul să-1 aud în mai multe rînduri. A doua oară a fost în vara anului 1924, la Iași, cu ocazia congresului regional al partidului țărănesc. In calitate de reprezentant al organizației de Roman am

combătut cu vehemență politica centrului care denunțase fuziunea cu partidul național ca o necesitate de mare urgență, în ea vedeam posibilitatea creării cu șanse de viabilitate a celui de-al doilea partid de guvernămînt, capabil

să contrabalanseze eu eficacitate atotputernicul partid liberal, contribuind astfel la normalizarea vieții politice. Prin contopirea celor două partide se făcea un pas înainte spre desăvîrșirea unificării, punîndu-se astfel capăt grupărilor cu caracter regional, foarte vătămătoare interesului național. Rînd pe rînd, mai multe județe din Moldova se raliază la punctul meu de vedere. Situația centrului era cit se poate de delicată. în această atmosferă ia cuvîntul Mihalache. Deși pus în situația să improvizeze, rostește totuși un discurs de toată frumusețea, atît în ceea ce privește fondul cit și forma. Dezaprobam tot ce spunea, dar nu mă puteam opri de a-i admira talentul. Furat de vraja cuvîntului său, uitam că mă combate și că sîntem adversari.

Peste doi ani de zile, cînd datorită lui Mihalache și Maniu se înfăptuiește fuziunea, tot Mihalache e acela care rostește cel mai frumos toast. Și vorbiseră cu această ocazie oratori consacrați ca dr. Lupu, Vaida, Maniu, lunian, Madgearu și alții. Mihalache însă îi întrecuse pe toți. Fără să aibă impetuozitatea doctorului Lupu, erudiția lui Stere sau dialectica lui lunian, Mihalache e prin excelență oratorul maselor. Sinceritatea convingerilor și simplitatea ideilor, afirmate cu căldură și expuse într-o formă clară, îngrijită și presărată cu imagini și comparații, sînt lucruri care îi asigură succesul în fața mulțimii. De aceea el se simte mai în largul lui cînd vorbește la întrunirile publice decît atunci cînd se găsește la tribuna Camerei. Ca debater parlamentar n-are, de pildă, dialectica unui lunian sau riposta promptă a unui A. C. Cuza. Mihalache, ca să-și dea întreaga măsură a talentului său oratoric, are nevoie

să fie susținut de aplauzele unei săli simpatice. în atmosfera unei săli ostile sau indiferente, dînsul se simte stingher. Am greși, însă, dacă am vrea să atribuim tot succesul lui Mihalache numai talentului său oratoric sau originii rurale. Sînt destule persoane care, deși posedă un

remarcabil talent oratoric, n-au reușit totuși să joace un rol de primul rang în viața politică a țării. Ceea ce le-a Lipsit au fost credința și devotamentul față de o cauză obștească. Mihalache are acest merit că a știut să-și pună talentul în serviciul unei cauze pe care o apără cu convingere și o servește cu credință. Cu trup și suflet s-a devotat el cauzei țărănești. Pentru ridicarea țărănimii a lucrat ani de zile, cu entuziasm și pricepere, ca învățător și cooperatist. A fost, în această privință, unul din cei mai fanatici ucenici ai lui Spiru Haret. în spiritul marelui ministru a conceput el cariera învățămîntului, nu ca o profesiune, ci ca un apostolat. Opera pozitivă de la Topoloveni e mărturia cea mai elocventă a acestei activități. Și, pînă la război, nu s-a îndurat să părăsească această activitate, rezistînd tuturor ispitelor care-i dădeau tîrcoale. Din clipa cînd își dă seama că interesele țărănimii și ale statului reclamă în mod imperios organizarea forțelor țărănești într-un partid politic, socoate ca o datorie să se azvîrle în viitoarea luptei ce se anunța afară din cale de crîncenă. Avea de luptat cu indiferența maselor, cu popularitatea generalului Averescu, cu atotputernicia lui Ionel Brătianu, cu adversitatea cercurilor suspuse, cu toate forțele reacțiunji, cu ostilitatea oligarhiei organizate. Era o luptă gigantică, cum rar se mai văzuse pe frontul politicii românești. Alături de Maniu, Mihalache este al doilea om politic din țară care înfruntă bărbătește pe Ionel Brătianu. Cînd dictatorul politicii românești amenință cu Mărășeștii interni, Mihalache e singurul om poltiic care are curajul să-i răspundă cu faimoasele

declarații de la Craiova, prin care se deschidea ,,chestia închisă".

în urmărirea scopurilor propuse nu l-au putut abate nici greutatea luptelor, nici campaniile violente cu valul calomniilor, nici chiar ingratitudinea omenească. A fost în adevăr un spectacol lamentabil pe care l-a oferit partidul național-țărănesc, lăsîndu-1 descoperit pe Mihalache,

ca astfel să fie cravașată mîndria și demnitatea celui mai autorizat reprezentant al țărănimii. De dragul unității partidului a acceptat să se despartă de cei mai buni tovarăși ai lui ca Lupu, Stere, lunian. Desigur, a fost una din marile greșeli că n-a știut să împiedice aceste rupturi de pe urma cărora partidul a suferit mari pierderi. Alta ar fi fost astăzi situația fără plecarea acestor trei fruntași. Multe greșeli ar fi fost evitate, iar guvernele națio- nal-țărăniste s-ar fi prezentat în alte condiții. Dar, pentru salvarea unității partidului, Mihalache a mers chiar pînă la sacrificarea propriei sale persoane. Oricît de puternice i-au fost amărăciunea și revolta, oricît de temeinice au fost motivele de neînțelegere, totuși s-a ferit să întreprindă vreo acțiune care să ducă la slăbirea sau dezmembrarea partidului. A știut astfel să evite greșeala în care au căzut o seamă din oamenii politici cei mai capabili. A avut calmul să aștepte momentul. Și momentul a venit. Partidul e silit de împrejurări să apeleze la dînsul. Situația e de așa natură că el apare ca singura persoană capabilă să facă față momentului critic. Și, într-o bună măsură, el a corespuns acestei așteptări. Sub conducerea sa partidul nu numai că e pe punctul de a-și restabili echilibrul zdruncinat de luptele interne care îi amenințau existența, dar, prin fuziunea cu lupiștii, el e pe cale de a se reface. Tot în împrejurări asemănătoare a luat pe vremuri șefia partidului țărănesc. Denunțarea fuziunii cu naționalii, prigoana sistematică dezlănțuită împotriva

partidului, cu tot felul de calomnii — în care, prima, aceea de vîndut străinilor, — demisiile răsunătoare ale unor membri marcanți ca Mehedinți și Matei Cantacuzino, urmate de dizidența lui Spânișteanu, Murărescu și alții, creaseră partidului o situație cît se poate de critică. Foarte multe erau persoanele care priveau viitorul cu cea mai mare neîncredere. în acest moment e proclamat Mihalache șef al partidului. Nu trece un an de zile și Mihalache înfăptuiește fuziunea, iar

partidul înregistrează succese după succese. Destul de trist că, la un moment dat, partidul a uitat serviciile aduse de dînsul. După cum am amintit mai sus, vina o poartă într-o bună măsură însuși Mihalache. N-a știut să împiedice plecarea din partid a o seamă de elemente capabile care constituiau falanga forțelor democratice și cu care dînsul putea să paralizeze loviturile cu succes și să întreprindă acțiuni salutare. în schimb, partidul a fost invadat de oameni nechemați și puși pe procop- seală. Spiritului iacobin care domnea pe vremuri în rîn- durile țărăniștilor, i-a luat locul oportunismul. în asemenea condițiuni nu e nici o mirare dacă într-o zi Mihalache s-a pomenit izolat în propriul lui partid.

Guvernarea național-țărănistă, în loc să însemne o eră nouă în viața politică a țării, a înșelat toate așteptările. Ea s-a remarcat printr-o flagrantă contrazicere cu ideologia partidului, prin risipa scandaloasă a banului public și prin practica asiduă a vechilor metode politice. De această situație mulți îl fac răspunzător pe Mihalache. Era cel mai indicat, susțin dînșii, să impună partidului o altă linie de conduită. în loc să supravegheze îndeaproape și cu atenție opera guvernului și a partidului, s-a mulțumit să aibă numai o limitată activitate de resort. Pentru motive de oportunitate politică a fost nevoit să accepte pînă și departamentul internelor, unde n-a încercat să inaugureze cel puțin un alt sistem. N-a înțeles să fie un

al doilea Lascăr. Ca titular al Ministerului de agricultură, unde avea posibilitatea să aplice pe teren programul lui agrarian, i se reproșează că nu s-a distins decît prin literatură epistolară. De teamă ca nu cumva să se compromită, săvîrșind greșeli și gesturi pripite, el s-a ferit să întreprindă acțiuni îndrăznețe. Această prudență exagerată își găsește explicația într-o legitimă îngrijorare. Era încredințat că învățătorului de la Topoloveni nu i se va ierta nici o scădere, ci, din contră, se va exploata pe toate căile cea mai mică greșeală. Ca să

scape de un asemenea inconvenient, Mihalache e cit se poate de prudent și precaut. Astfel, în timpul guvernului federației cînd trebuia să se rezolve de urgență chestia agrară, Mihalache, în calitate de ministru de domenii, încredințează elaborarea proiectului de reformă unei comisiuni de specialiști care în adevăr lucrează conștiincios, dar și cu multă încetineală, ca și cum timpul nu avea nici o importanță în rezolvarea problemei. Pînă să capete forma definitivă, proiectul a trebuit să treacă prin filtrul mai multor instanțe. Metoda, printre alte avantagii, mai are meritul că te pune la adăpostul răspunderii colective. Dacă Mihalache n-a izbutit să lase dîră pe la departamentele pe la care a trecut, nu urmează de aici că el a fost un ministru slab. Oricît de malițioși ar fi unii pe socoteala misiunilor lui Mihalache în străinătate, spiritul de obiectivitate ne obligă să recunoaștem că „domnul Topoloveanu“ n-a făcut figură proastă, chiar în aceste conferințe internaționale. Toată discuția provine din faptul că lumea se aștepta la ceva mai mult. în acest caz, s-ar putea obiecta pe bună dreptate că Mihalache n-are nici o vină, că ea revine întreagă publicului care și-a făcut iluzii. Nu-i mai puțin adevărat însă că prin unele atitudini și însușiri ale sale, Mihalache a îndreptățit multe speranțe. E omul care s-a ridicat la cea mai înaltă ierarhie socială prin muncă și merit, e omul care s-a devotat cu trup și suflet cauzei

țărănești. N-a cunoscut alte bucurii și alte dureri decît acelea ale partidului, întemeiat din inițiativa și cu truda sa. A dovedit în acțiunea întreprinsă perseverență, dîrzenie, devotament, pricepere, prudență, curaj și îndemînare. E unul dintre rarii oameni politici care n-are ambiția situațiilor personale. Nu acceptă șefia decît în momentele critice pentru partid, cînd apare ca singurul om indicat să salveze situația. Așa a procedat și rîndul trecut și de data aceasta Nu se dă însă înapoi să-și asume răspunderea în momentele cele mai critice pentru partid. Bucuros însă cedează

șefia, cînd își dă seama că așa dictează interesele superioare de stat. încredințat că fuziunea cu naționalii se impunea ca o necesitate politică de stat, nu pregetă o clipă să renunțe de bună voie la șefia care o deținea. Prin tactul și spiritul lui de abnegație, a reușit să scoată partidul din multe și grele încurcături. Dacă n-ar fi făcut decît atîta și e îndestulător să-și asigure un loc de cinste în viața politică a țării și să merite recunoștința partidului național-țărănesc. A contribuit mai mult ca oricare altul la crearea celui de al doilea partid de guvernămînt, lucru pe care nu l-au putut face cele mai proeminente personalități politice de la noi.

A fost o clipă, însă, cînd partidul a uitat toate aceste fapte ; a uitat tot ceea ce îi datora lui Mihalache. Și, ceea ce e spre cinstea lui și blamul partidului, e că dînsul se găsea pe linia dreaptă a demnității și practicii constituționale, iar partidul pe drumul întortochiat și tenebros al abdicărilor degradante. Pentru Mihalache a fost, de bună seamă, unul din cele mai dramatice momente din viața sa. Nici pe front poate n-a cunoscut o emoție asemănătoare. Partidul creat în mare parte prin truda sa și căruia i s-a devotat cu trup și suflet, a înțeles ca, pentru interese lăturalnice și calcule mărunte, să-și trădeze șefii și programul ca să se complacă într-un oportunism de calitate inferioară. Și fără voie poate îl

sfredelea întrebarea chinuitoare : oare pentru un asemenea partid se străduise dînsul și atîtea alte suflete de elită, cheltuind din belșug energie și entuziasm neprecupețit ? Era oare nevoie ca, pentru un astfel de rezultat, o mulțime de oameni să înfrunte furia prigoanei și urgia alegerilor, iar alții să-1 plătească cu prețul vieții? Un val de nespusă tristețe trebuie să fi cotropit sufletul lui Mihalache, inițiatorul partidului țărănesc, în fața unor asemenea întrebări. Pe de altă parte, ministrul de interne, care e nevoit să-și dea demisia pe motivul că i se refuză îndepărtarea unor subalterni insubordonați, nu putea să nu-și

amintească că era autorul declarațiilor de la Craiova. Intr-o vreme cînd chestia actului de la 4 ianuarie părea definitiv închisă, iar aducerea lui în discuție era interzisă sub amenințarea celor mai aspre represalii, Miha- lache e singurul om politic cu răspundere care are curajul să facă cunoscutele declarații din capitala Olteniei, cu tot avertismentul lui Brătianu care amenința cu Mără- șeștii interni și pe deasupra cu prețul rupturii de dr. Lupu. Aceste declarații ale lui Mihalache, reprezentantul autorizat al celui mai popular partid din țară, prin care se punea în mod public problema posibilității revizuirii actului de la 4 ianuarie, a fost prefața restaurației. Fiind încredințat că restaurația se impune ca o necesitate de stat, prin aceea că ea limpezea situația politică, înlătura spectrul nesiguranței și restabilea autoritatea monarhiei zdruncinată de provizoratul regenței, Mihalache a fost unul din partizanii cei mai zeloși și autorii principali ai actului de la 8 iunie. în aceste condiții, de bună seamă că Mihalache merita alt tratament. De altfel, nu era pentru prima dată cînd Mihalache era jignit pe nedrept. Pe timpul guvernului federației a avut parte de un tratament și mai crud : regele a refuzat să-1 primească în audiență.

Ce s-o fi petrecînd în sufletul învățătorului de la

Topoloveni în fața repetatelor și nemeritatelor jigniri suferite ? Dacă ne luăm osteneala să avem în vedere psihologia specială a reprezentantului unei clase desconsiderată pînă ieri și care azi, trezită la viață, aspiră să i se acorde atenția cuvenită de care a fost despuiată veacuri întregi, ne putem da mai bine seama de ecoul profund pe care îl poate avea într-un asemenea suflet, diferitele gesturi și atitudini. în diferite rînduri Mihalache a fost pus în neplăcuta situație să vadă cum felurite cercuri sînt surprinse și contrariate de faptul că învățătorul de la Topoloveni își ia în serios rolul de factor politic de primul rang. E destul de inteligent ca

să nu-și dea seama că mulți, foarte mulți, îl acceptă și îl tolerează în măsura în care îl socot ca un element decorativ. Prin atitudinea sa, care în chip obișnuit e cît se poate de prudentă și rezervată, el a cultivat această iluzie. Din această pricină, Mihalache a fost persoana cea mai cruțată dintre fruntașii țărăniști. Pentru partid a fost o adevărată binefacere că a avut la îndemînă, la momentul oportun, o forță capabilă să facă față împrejurărilor. Privindu-1 mai mult ca un element de figurație, toată furia adversarilor democrației țărănești a fost îndreptată împotriva lui Stere și a lui Lupu. Oligarhia, însă, în ceea ce privește persoana învățătorului de la Topoloveni, s-a înșelat în calculele sale. A fost la mijloc mai mult o aparență. In realitate, Mihalache nu-i de loc omul dispus să servească ca element decorativ. Are uestulă mîndrie și ambiție ca să nu se mulțumească cu asemenea roluri. Și nici nu-i omul lipsit de calități. Unii au săvîrșit greșeala de a-1 subevalua, iar alții au fost cit se poate de nedrepți cu dînsul. Printre aceștia din urmă se numără Constantin Stere. In cartea lui *„Prelu- dii“,* autorul lui ,,Vania Răutu“ ni-1 înfățișează pe Mihalache într-o lumină cît se poate de nefavorabilă. Scrisă sub imperiul mîniei și al revoltei, ea poartă pecetea resentimentelor. In acest caz nu poate fi vorba de o

judecată dreaptă. Oricare ar fi greșelile ce le-ar fi făcut Mihalache, oricare ar fi lipsurile ce le-ar avea dînsul, spiritul de obiectivitate ne obligă să recunoaștem valoarea și rolul de însemnătate istorică în politica Țării Românești. Oameni de mare talent și de cultură impunătoare vor însemna politicește foarte puțin față de învățătorul de la Topoloveni. El are meritul de a fi creat partidul țărănesc, partidul de guvernămînt cel mai necesar și cel mai viabil din România. De n-ar fi făcut decît acest lucru și e deajuns să-și asigure un loc de cinste în galeria oamenilor noștri politici. Mihalache însă n-a dat încă întreaga măsură a capacității sale. Rămîne de văzut chi-

pul cum va ști de acum înainte să folosească instrumentul de guvernare la a cărui construcție a dat dovadă de multă pricepere. Va fi pentru dînsul proba cea mai grea din viața politică. în vederea acestui examen, experiența celor două guvernări ca și ultimele evenimente pot să-i servească ca un material foarte instructiv. După unele indicii, se pare că dînsul e pe cale să tragă unele învățăminte de pe urma celor experimentate. în acest caz, Mihalache e chemat să scrie o nouă pagină în cariera lui politică. De felul cum va ști el să-și îndeplinească misiunea, depinde în bună parte viitorul politicii românești. Consolidarea regimului constituțional ca și ace^a a democrației agrare, stăvilirea primejdiei extremiste ca și înlăturarea dictaturii, sînt în funcție de chipul cum partidul național-țărănesc va înțelege să-și facă datoria. Or, Mihalache e astăzi omul care, alături de luliu Maniu, deține destinele acestui partid

[1] *Ion Mihalache (1882—1963) a (ost conducătorul Partidului Țărănesc, fondat in anul 1918 și președinte între anii 1933—1937 al Partidului Național Țărănesc, înființat in anul 1926.*

A. C. CUZA

•In amurgurile zglobii de primăvară sau în cele melancolice de toamnă, pe străzile lăturalnice ale lașului pitoresc, se strecoară silueta elegantă a unui moșneag care, cu toată povara vîrstei, se învrednicește să-și păstreze sprinteneala trupului și vioiciunea minții.

E vorba de profesorul A. C. Cuza. Roata vremii nemiloase, care macină fără cruțare pe alții, pe dînsul parcă l-a ocolit cu dinadinsul ; unii ar fi dispuși să creadă că ea s-a temut să înfrunte tăișul unei riposte spirituale.

Oricum ar fi, bătrînețea lui A. C. Cuza ne oferă un spectacol reconfortant. Fostul profesor de economie politică nu prezintă nici una din metehnele oamenilor înaintați în vîrstă.

Cu toată povara celor 76 de ani, el își păstrează prezența de spirit, verva lui îndrăcită, luciditatea minții și unele din elanurile tinereții.

Chiar ideea lui fixă în materie de ideologie politică, nu este un reflex al vîrstei, ci expresia unei convingeri.

Privindu-1 pe A. C. Cuza, bătrînețea încetează de a fi un coșmar ; are chiar însușirea că se înfățișează sub o formă atrăgătoare.

Dl A. C. Cuza este destul de inteligent ca să-și dea seama de această situație privilegiată și destul de înțelept ca să nu se bucure de dînsa.

Epicurean, în accepția filosofică a cuvîntului, el nu cunoaște tumultul pasiunilor care consumă, ci numai neastîmpărul unei inteligențe sclipitoare și jocul săltăreț al unui spirit veșnic treaz Și, totuși, acest om spiritual și ironic, pentru care orice obiect sau întîmplare e prilej de zeflemea și de butadă, reprezintă tocmai în domeniul expus tuturor fluctuațiilor întruchiparea consecvenței.

E unul dintre rarii noștri oameni politici care concep politica nu ca un sport sau ca un mijloc de căpătuială, ci ca un apostolat.

în mijlocul tuturor transformărilor de ordin politic și social, care au schimbat cu desăvîrșire fața lumii, el a înțeles să rămînă statornic crezului său de o viață întreagă.

Nu l-au impresionat prefacerile, nu l-au clintit curenții.

A rămas refractar oricărei adaptări sau influențe.

Fascinat de ținta propusă, nu l-au abătut din drum nici osteneala, nici ispita, nici piedicile, nici chiar dezamăgirea și perspectiva unei rătăciri. Pelerin neostenit, el pășește cu nepăsare pe calea iluziilor. înfruntă cu spirit obstacolele și adversarii. Clipește șiret din ochi cînd ceața îi întunecă zarea ; simte imbolduri noi, cînd drumul pare că se pierde în hățișuri ; surîde ironic cînd discipolii se poticnesc sau îl reneagă.

Cine putea bănui în tînărul epigramist de la Junimea pe fanaticul antisemit de astăzi ?

Nici firea lui pornită spre zeflemea, nici societatea ieșeană care favoriza frondă și spiritul critic nu îndreptățeau asemenea prevedere.

Cu atît mai mult, cu cît pe vremea aceea tînărul A. C. Cuza era liber-cugetător și totdeodată adept al socialismului.

Ca orice liber-cugetător, care se respectă, socotea religia ca un obstacol în calea progresului. Considera de

a sa datorie să lupte împotriva acestei prejudecăți sociale care menține mulțimea în întuneric.

Alături de alți tovarăși de idei desfășoară o intensă activitate în favoarea cultului rațiunii.

Și astăzi, deși se găsește în fruntea unei mișcări cu caracter confesional, el a rămas în fond un adversar al bisericii, un eretic.

Prin felul cum concepe și propovăduiește creștinismul, dl A. C. Cuza se așează alături de cei mai mari eretici pe care îi numără biserica creștină. în contradicție cu întreaga tradiție a bisericii, stabilită de către sfinții părinți și sinoadele ecumenice, dl A. C. Cuza tăgăduiește valoarea vechiului testament ca și originea iudaică a lui Isus Hristos.

Punîndu-și în gînd să revizuiască creștinismul, cu scopul de a-1 curăța de toate impuritățile iudaice, el izbutește să-1 altereze pînă la completa lui denaturare.

Și, lucru curios, cu cît Cuza e preocupat să înlăture din creștinism orice urmă de influență iudaică, cu atît mai mult reușește să se îndepărteze de scopul urmărit. Iar ca o culme a ironiei, sfîrșește prin a ajunge la rezultate contrarii, căci creștinismul antisemitului Cuza nu este altceva decît un iudaism deghizat.

Șovinismul ca și intoleranța pe care înțelege să le propovăduiască dl A. C. Cuza sînt note fundamentale ale spiritului iudaic.

Creștinismul se caracterizează, dimpotrivă, printr-o toleranță cît mai mare, prin dărâmarea barierelor dintre popoare, rase, confesiuni și dase sociale, ca și printr-un umanitarism larg și generos.

în această opoziție stau originalitatea, meritul și măreția religiei creștine. Judecata lui Cuza, însă, întunecată de ceața pasiunii, a refuzat să vadă această deosebire. Obsedat de ideea antisemită, a terminat prin a-și însuși mentalitatea iudaică.

Adânc impresionat de aspectul dezolant al societății

românești, el n-a reținut decît o singură preocupare: problema evreiască.

Intre o boierime care își trăia apusul existenței sale și o țărănime necăjită și ignorantă, ruinată de subalimentare, alcool, pelagră și alte boli sociale, vedea locul burghezimii ocupat de elemente străine. Nu era vorba de o simplă infiltrare, ci de completa acaparare a vieții economico-sociale. Vedea, de pildă, cum în Iași, un oraș de o importanță așa de mare, întreg comerțul este în mîna evreilor și cum zi de zi clădirile cele mai impozante care împodobeau cartierele boierești treceau în stăpînirea „jidanilor", rămînînd ca românii să populeze periferia. îl îngrijora pe drept cuvînt faptul că în a doua capitală a țării, între 1887 și 1910, au murit mai mulți decît s-au născut : 14.598 creștini și s-au născut mai mulți decît au murit 18.114 evrei.

Conștient de rolul care îl joacă într-o societate clasa burgheză, element de echilibru și factor hotărîtor în propășirea unei națiuni, prevestea vremuri grele pentru însăși existența statului român, dacă nu-și schimbă bazele putrede cu altele, capabile de a-i susține viitorul.

Iar baza aceasta sănătoasă o vedea economistul Cuza în crearea unei burghezii naționale.

în lumina crudă a realității din Moldova s-a volatilizat socialismul pe care Cuza îl contractase în tinerețe, la Bruxelles. N^a rămas nici măcar o vagă reminiscență. Nimic în atitudinea lui Cuza de astăzi care să trădeze pe fostul colaborator de la „Contemporanul".

Autorul poeziilor care propovăduiau răsturnarea ordi- nei burgheze a devenit adversarul neînduplecat al socialismului. Renegatul credinței socialiste nu vede în această doctrină socială decît o creațiune a „jidanilor" prin care poporul lui Israel vrea să-și asigure supremația.

Originea evreiască a lui Karl Marx ca și a altor fruntași social-democrați îi servește ca o dovadă hotărâtoare

în susținerea acestei afirmări. La fel judecă și bolșevismul. Nu sînt evrei Troțki, Zinoviev ca și alți conducători sovietici ?

Că noua ordine socială caută să înlăture clasa exploatatoare și, în acest caz, elementul evreiesc este cel dintîi lovit, ca unul care constituie într-o largă măsură o bună parte din lumea capitalistă, aceasta nu vrea s-o ia în seamă profesorul de economie politică A. C. Cuza. Dînsul nu știe decît un singur lucru, că toate relele vin de la ,,jidani". Dacă există criză și falimentele se țin lanț, dacă griul n-are preț și oamenii n-au de lucru, chit că de pe urma acestor neajunsuri suferă și evreii, dl Cuza nu se dă înapoi ca să susțină că „jidanii" sînt de vină.

D-sa este în stare să susțină că „jidanii" sînt cauza secetei și a tuturor epidemiilor.

Obsedat de problema evreiască, nu se sfiește să cîrtească împotriva tratatelor, trecînd cu vederea faptul că aceste tratate consfințesc hotarele României întregite.

încredințat că Liga Națiunilor este o areațiune iudaică, nu scapă prilejul ca să nu lovească într-însa, deși această instituție odrotește cu autoritatea ei morală integritatea teritorială a statului nostru. De dragul ideii antisemite aplaudă cu frenezie pe Gombos și Hitler, uitând că aceștia luptă pe toate căile pentru revizuirea tratatelor.

Pe vremuri nu se dădea înapoi să simpatizeze cu Purischievici, deși acesta urmărea cu energie sălbatică rusificarea Basarabiei. îi era deajuns să știe că Purischievici e antisemit.

Nu poate să sufere democrația fiindcă i se pare că acest regim ar fi într-o măsură oarecare opera masoneriei și instrument de dominație în mîna elementului evreiesc.

Și, totuși, a fost un timp cînd, alături de Nicolae lorga, a pus bazele unui partid care se intitula național-democrat.

Pe semne, pe vremea aceea, democrația avea altă semnificație în mintea lui A. C. Cuza. Numai așa ne putem explica de ce după război are o altă atitudine și susține guvernarea cu decrete-legi.

Are cel puțin meritul sincerității. Nu se sfiește să atace democrația, într-un moment cînd toți oamenii politici se îmbulzeau să afișeze convingeri și programe democratice. De altfel, întotdeauna i-a plăcut să facă opinie separată. Nu simte nici o atracție să împărtășească păreri comune și idei curente. Are predilecția atitudinilor izolate și ambiția inițiativelor proprii. Nu consimte decît rar să se asocieze la acțiuni a căror inițiativă nu pornește de la dînsul.

îi repugnă rolurile în care nu dă tonul.

Conștient și mîndru de propria lui valoare, are tăria să nu sacrifice de dragul unor beneficii trecătoare ambiția legitimă a omului care vrea să revendice meritul inițiativei.

Torturat de spectrul primejdiei evreiești, pentru toate situațiile, dînsul n-are decît o singură explicație, pentru toate problemele, n-are decît o singură soluție. O concepție așa de simplistă, surprinde din partea unui om cu o inteligență ascuțită și spirit sarcastic.

De obicei asemenea atitudini unilaterale și rigide sînt caracteristica unor oameni cu mentalitatea primitivă și cu inteligență lipsită de suplețe.

De asemenea, e de natură să ne surprindă fanatismul la o minte logică și o fire ironică.

Spiritul critic și sarcastic macină dogmele, dizolvă credința, paralizează elanurile.

La Cuza însă s-a întîmplat contrariul. Nu numai c-a reușit să se sustragă urmărilor unor asemenea influențe, dar și-a îngăduit luxul să folosească contribuția lor la promovarea ideilor sale.

23 GALERIA OAMENILOR POLITICI

A fost un tur de forță pe care Cuza l-a executat cu

atîta îndemînare și eleganță, încît a trecut aproape neobservat în ochii mulțimii.

Nu numai publicul cel mare, dar nici chiar intelectualii nu și-au dat osteneala să se întrebe cum a fost cu putință ca un epicurian și spirit sarcastic să treacă de la ateism la fanatismul confesional ? Care a fost criza sufletească ce a determinat această convertire ? S-a produs ea brusc, pe drumul Damascului, sau lent și pe nesimțite ?

Lipsa datelor și amănuntelor care sînt hotărîtoare în asemenea cazuri ne oprește să ne pronunțăm în cunoștință de cauză. Ne mulțumim numai să semnalăm contradicțiile, să exprimăm unele nedumeriri.

Din felul cum se manifestă dl A. C. Cuza prin grai, scris și fapte, ne face să credem că d-sa n-a descoperit pe Isus. Christ a rămas străin de sufletul său, ca și atunci cînd profesa ateismul; ba poate acum mai mult decît atunci.

Pe vremea aceea adia în sufletul său o undă de umanitarism. Cine știe dacă astăzi mai găsește un slab ecou într-însul durerea omenirii suferinde ! După cum arată, se pare că dl Cuza se îngrijește să ascundă asemenea infirmități.

*

. * *

La plămădirea crezului său de bună seamă c-a contribuit în largă măsură contactul cu Vasile Conta și Mihai Eminescu. în preajma acestor doi oameni excepționali pîlpîia un spirit deosebit de cel pe care îl cultiva Junimea. Pentru dînșii, patria și neamul aveau o semnificație mistică, iar naționalismul însemna o credință. Problema evreiască forma obiectul central al preocupărilor lor politice. Această problemă a avut într-înșii doi interpreți de rasă.

Cuza n-a fost decît să fie un continuator al acestor

iluștri înaintași. Și-a luat sarcina să ducă mai departe făclia purtată de dînșii. Acțiunea antisemită susținută de dl Cuza s-a izbit de ostilitatea cercurilor politice și de indiferența opiniei publice.

Deși corespundea unei stări afective a mulțimii, ea n-a avut darul să cucerească adeziunea și concursul maselor. Numai o parte din tineret s-a grăbit să răspundă chemării profesorului Cuza.

îndeosebi și-a exercitat nestingherit influența în rândurile studențimii ieșene.

Catedra de economie politică se transformase într-o tribună de pe care profesorul Cuza propovăduia doctrina antisemită. Folosea orice prilej ca să vorbească de primejdia evreiască și de nevoia națională a unei politici antisemite. Tema antisemită era lait-motivul cursului său de economie politică. I se va reproșa, nu fără temei, că în loc să țină un curs conștiincios de economie politică, a preferat să facă operă de propagandă. Cuza, fără să se sinchisească de asemenea obiecții, șina văzut liniștit de treabă. A găsit mai potrivit pentru chemarea sa de profesor și mai util pentru formarea tineretului să prefere o astfel de operă de propagandă în locul predării unui curs sistematic și documentat cu o bogată bibliografie.

Acest fel de a se comporta al profesorului Cuza, în contradicție cu mentalitatea și maniera nemțească, e de natură să ne surprindă din partea unui om care și-a făcut o bună parte din studiile sale în Germania. Nimic din aerul doctoral, grav și pedant al profesorului neamț, nimic care să trădeze într-însul pe fostul elev aii liceului din Dresda.

E meritul lui c-a știut să reziste influențelor, izbutind să-și păstreze individualitatea nealterată.

Deși teama antisemitismului forma lait-motivul prelegerilor sale, totuși monotonia subiectului nu obosea și

nici nu plictisea pe studenți. Cuza avea darul să învioreze cursul cu spirite. Știe să șarjeze cu succes, să cari-

caturizeze cu talent.

Datorită acestor calități, profesorul A. C. Cuza ajunge unul dintre parlamentarii cei mai gustați și periculoși totodată. Riposta lui promptă și usturătoare îi asigură aproape întotdeauna succesul. Un duel oratoric cu dînsul e cît se poate de primejdios. De cele mai multe ori adversarul iese ciopîrțit.

Este o adevărată delectare intelectuală să vezi în dezbaterile parlamentare pe moșneagul care numără 76 de ani cum mînuiește cu tinerească sprinteneală floreta cuvîntului. Susține cu bărbăție atacul, parează loviturile cu îndemînare, nimicește cu o ripostă adversarul.

Deși de zeci de ani de zile rostește la mesaj cam același discurs, asistența îl ascultă cu interes. Verva lui scînteietoare îi dă mereu un aer de prospețime. O bună parte din ripostele lui spirituale fac ocolul țării. Deși cele mai multe dintr-însele nu sînt decît numai jocuri de cuvinte, au totuși darul să placă. Se vădește în ele talentul de epigramist al autorului. Păcat c-a neglijat cultivarea epigramei, genul unde avea toate șansele să devină maestru. încercările reușite din tinerețe îndreptățeau această perspectivă. S-a mulțumit să risipească comoara de spirit în întîmplări mărunte din viața cotidiană. Literatura a suferit, astfel, o pierdere destul de simțitoare. Un talent de talia lui Cuza nu se găsește pe toate cărările. în schimb, i-a plăcut să se îndeletnicească cu poezia lirică. Spirit prin excelență sarcastic, era natural să nu izbutească în acest domeniu. Poeziile sale de calitate mediocră au oferit lui Chendi un bun prilej să scrie articole de critică corosivă.

Succesele ușoare în lumea fetelor de pension, cu romanța la modă „deschide, deschide fereastra", n-au fost în stare să mulțumească ambiția literară a d-lui

A. C. Cuza. Rîvnea o altă aureolă. N-a renunțat la dînsa nici astăzi, cînd se găsește la adînci bătrînețe.

Recentele poezii din „Convorbiri literare" sînt mărturii ale acestor veleități.

*

* *

Sînt persoane care impută lui Cuza caracterul negativ al mișcării sale. în loc să întreprindă, susțin dînșii, o acțiune de organizare a economiei naționale și educarea publicului în această direcție, el s-a mulțumit să-și risipească timpul și energia în agitații sterile. Cele cîteva geamuri sparte sau alte incidente de felul acesta n-au făcut decît să aducă apă la moara adversarului. De aceea unele spirite malițioase susțin că dacă Cuza n-ar exista, evreii ar avea tot interesul să inventeze unul.

Pentru acest motiv, cei mai mulți preferă acțiunea naționalistă cu caracter constructiv a unui Vintilă Brătianu, întreprinsă sistematic, urmărită cu îndărătnicie și grijă migăloasă, fără gălăgie și agresivitate.

Dacă sîntem nevoiți să recunoaștem, într-o largă măsură, temeinicia criticilor aduse, nu urmează de aici negarea sau diminuarea valorii și meritelor lui A. C. Cuza. Nu poți învinui trandafirul că nu produce struguri.

Prin întreaga lui structură sufletească, Cuza este un doctrinar și un animator. Bogat în alte însușiri sufletești, el e lipsit de spiritul practic și darul organizării. Nici soarta nu l-a favorizat ca să aibă ca tovarăș un asemenea element. Asociația cu lorga era departe ca să-i aducă această contribuție prețioasă. Prin firea lui de artist, marele istoric nu putea să îndeplinească un asemenea rol.

Pe de altă parte, capricios și autoritar, C3za''nu era omul care să tolereze în preajma lui elementele de elită.

Din pricina acestui fel de a fi al maestrului, mulți din cei puțini, care formează cadrele partidului, au fost nevoiți să-1 părăsească.

*

* *

Lipsit de proba guvernării, el păstrează neștirbit prestigiul capacității neverificate.

Rămîne însă un mare semn de întrebare dacă, fiind la cînma țării, Cuza ar fi izbutit să soluționeze în sensul vederilor sale și în chip satisfăcător problema evreiască.

Date fiind dificultățile, obstacolele și complexitatea acestei probleme, e greu de presupus reușita unei asemenea întreprinderi.

Cei mai mulți nu văd decît perspectiva falimentului.

în această eventualitate, mulțimea dezamăgită nu se va osteni să găsească explicația eșecului în ingratitudinea problemei și vitregia împrejurărilor și nici nu se va grăbi să acorde circumstanțe atenuante.

Tolerantă fără restricții față de oamenii pe care îi cunoaște ca profesioniști ai guvernării, devine necruțătoare cu acei care îi înșeală așteptările.

O atare primejdie îl pîndește pe dl Cuza, odată cu perspectiva guvernării[VI]. în situația de astăzi, însă, ane toate avantajele opoziției care te pune la adăpostul unor asemenea riscuri și-ți menține aureola unei faime care nu este pusă la încercare.

Dar este dl Cuza omul care să se mulțumească cu această satisfacție de ordin platonic sau, dimpotrivă, rîv-

nind gloria înfăptuirilor îndrăznețe, poartă cu dînsul regretul dorințelor neîmplinite ?

Dacă am cunoaște pe dl Cuza ca un om pe care îl consumă pasiunea luptei, de bună seamă că răspunsul ar fi cît se poate de simplu.

In ochii lui de veveriță, însă, iscoditori și gata oricînd să clipească ironic, nu surprinzi pîlpîirea unei văpăi mistuitoare.

Sînt momente, chiar, cînd îți lasă impresia că-1 pre-

VI *Complexitatea vieții politice românești interbelice și mai ales contextul istoric european al vremii au oferit lui A. C. Cuza (1857—1947) proba puterii, din fericire pentru o foarte scurtă perioadă, în timpul guvernării cu Octavian Goga, între decembrie 1937 și februarie 1938.*

ocupă mai mult grija unui trai comod ca și bucuriile ce le oferă viața, decît urmărirea unui ideal.

Dar e foarte posibil ca să nu fie la mijloc decît o aparență înșelătoare.

C. ARGETOIANU

Vlăstar autentic de viță boierească, dl Argetoianu era firesc să nu îmbrățișeze cariera de medic pentru care se pregătise. Dispunînd de o frumoasă avere personală, nu era silit de exigențele existenței să practice meseria de doctor. Era deajuns să sq mărginească cu simpla administrare a patrimoniului. Și, în această privință, conul Costică a dat dovadă că s-a priceput minunat de bine, în timp ce alți moștenitori de seama lui considerau ca un fel de datorie de onoare să-și prăpădească averea, dl Argetoianu are meritul de a fi unul dintre puținii care au știut nu numai să o păstreze, dar să o sporească în chip considerabil. D-sa a știut astfel să evite situația umilitoare a boierului scăpătat, care e obiect de ironie pentru unii, de compătimire pehtru alții. Orgoliul lui de senior autentic a fost scutit de o asemenea cravașare. Mahalaua nu și-a putut îngădui acest spectacol, să vadă cum sîngerează boierul sub loviturile sarcasmului ei plebeian.

Pe de altă parte, sala de operație cu mirosul de acid fenic nu erau deloc potrivite pentru odrasla boierească care aducea cu sine pornirile și gusturile ereditare ale clasei din care făcea parte. Ce putea să fie comun între atmosfera de spital și aceea de viață seniorială în care trăiseră un șir întreg de înaintași și în care el își petrecuse copilăria și adolescența ?

Instinctiv, dl Argetoianu își dă seama . de această nepotrivire și renunță să practice medicina, îmbrățișînd cariera diplomatică. Ce-i drept, nu-i lipseau calitățile ca să ajungă un bun chirurg : inteligență, sînge rece, voluntar și îndrăzneț. Trecerea sa însă pe la facultatea de medicină și în special practica din sala de disecție n-au rămas fără urmări pentru dl Argetoianu. în omul politic se va resimți în chip vădit influența disciplinei medicale. Această disciplină l-a învățat și deprins să privească realitatea în față, să cerceteze organismul pacientului, să-i pipăie pulsul, stabilind diagnosticul, după simptomele pe care le prezintă, ca, astfel, în cunoștință de cauză, să prescrie rețeta potrivită. Dar în genere pentru chirurg nu există decît un singur leac : operația. Oricare ar fi boala, oricare ar fi starea pacientului, chirurgul din născare și deprindere nu vede alt mijloc de vindecare decît bisturiul. Dînsul pierde din vedere că intervenția chirurgicală nu-i întotdeauna procedarea cea mai fericită. Dacă se întîmplă adesea ca pacientul să sucombeze sau să se aleagă cu mîna sau piciorul amputate, acestea chirurgul le uită repede. El trece foarte ușor peste asemenea mărunțișuri fără importanță. Masa de operație și bisturiul exercită în ochii chirurgului de rază o fascinație căreia cu greu el poate să reziste. Se pare că dl Argetoianu a căzut .pradă acestei influențe, însușindu-și optica chirurgului și terapeutica operației pe care le-a transplantat mai tîrziu în domeniul politic, înțelegînd să facă pe chirurgul pe acest tărîm. în acest caz, dl Argetoianu poate să fie, după împrejurări, folositor și primejdios. Fostul ministru de interne, fără să se întrebe dacă este sau nu absolută nevoie, dacă starea organismului social poate sau nu să suporte operația, încrezător în terapeutica bisturiului, procedează fără ezitare la intervenția chirurgicală. Maniera forte, metoda favorită a dlui Argetoianu, nu-i totdeauna

procedeul cel mai fericit în materie de guvernare. E un defect al opticii politice a dlui

Argetoianu. încrezător în agerimea ochilor săi, nu se sinchisește de fel să recurgă la un mijloc de corijare a acestei vederi defectuoase. Se prea poate ca acest defect de optică să fie vina tragică a carierei sale politice. Dar fără acest defect, dl Argetoianu n-ar fi fost ceea ce este și n-ar fi jucat în viața politică rolul pe care îl joacă, în acest defect stau faima, prestigiul, forța dlui Arge- toianau. Nu se sfiește să agite amenințător pumnul de pe banca ministerială. Dacă acest gest dezlănțuie pentru moment furia, provocînd grave și acute animozități, nu e mai puțin adevărat că el îi creează faima, stabilește reputația de om curajos și energic și-l impune în ochii adversarilor ca și al galeriei care rămîne năucită de o asemenea sfidătoare impertinență. Și tocmai acest lucru îl urmărește și-l interesează pe Argetoianu. Că agitarea pumnului amenințător nu contribuie întru nimic la rezolvarea situației politice, ci dimpotrivă o agravează și complică prin greutățile pe care le creează lui și guvernului din care face parte, acestea sînt lucruri care pentru dl Argetoianu trec pe al doilea plan. Pe cîtă vreme, în genere, omul politic, și mai ales cînd e la guvern, se străduiește să evite conflictele pe cît e cu putință și nu le acceptă decît atunci cînd ele izvorăsc în chip firesc din exercitarea funcțiunii pe care o deține. Argetoianu are aerul că adesea caută cearta cu luminarea.

Numai așa se explică felul cum a înțeles d-sa să trateze în pliri Parlament pe leaderul țărănist Virgil Madgearu, cînd cu vestita „pupătură". *La* întrebarea unui deputat majoritar, cu privire la neplata lefei corpului eclesiastic, de pe banca ministerială Argetoianu răspunde în numele guvernului că de cîte ori va aduce cineva în discuția Parlamentului neplata lefei preoților, de atîtea ori va amina cu o lună achitarea acestor sala-

rii. „Spînzurați-vă“, spune el delegației funcționarilor care, aducîndu-i la cunoștință situația disperată a sutelor de mii de slujbași ai statului cu salariile neplătite de luni

de zile, și-a îngăduit extraordinara îndrăzneală să-1 întrebe ce să facă bieții oameni de atîta timp fără leafă. Acesta era răspunsul pe care îl dădea ministrul de finanțe al țării și exponentul autorizat al guvernului. Desigur, în alte țări asemenea gesturi ar fi provocat indignarea opiniei publice, care n-ar fi înțeles să dezarmeze decît odată cu înlăturarea și pedepsirea vinovatului.

La noi însă au fost cu putință lucruri și mai grave. A fost cu putință să nu fie plătiți funcționarii cu lunile, în timp ce banii statului se întrebuințau pentru acoperirea portofoliilor putrede ale unor instituții de credit care, între alte metehne, aveau păcatul de a se fi făcut vinovate de o proastă și necinstită conducere. De dragul salvării unor întreprinderi destinate pieirii, funcționarii puteau să moară de inaniție, dacă nu se hotărau să urmeze sfatul dat cu atîta generozitate de către vistiernicul țării, dl C. Argetoianu. Cu toate aceste isprăvi, a fost totuși menajat atît de partidele politice cît și de presă.

Ba, ceva mai mult, continuă să se mențină pe primul plan al vieții politice, deși are destule păcate și publicul a putut constata în diferite ocazii care-i capacitatea castelanului de la Breasta. E cit se poate de delicios argumentul cu care plenipotențiarul Argetoianu, în cursul tratativelor de la Buftea și București, credea să-i cîștige în favoarea noastră pe delegații puterilor centrale : „Dacă aș iscăli tratatul, spunea cu toată seriozitatea Argetoianu, n-aș mai putea fi ministru", • ca și cum nemții n-aveau alt interes pe lume decît grija ministeriatului lui Argetoianu. Ca ministru de interne își va crea o faimă prin sălbăticia inutilă cu care a înțeles

să potolească firavele mișcări muncitorești, ca și prin presupusa dibăcie cu care s-a priceput să facă alegerile. De la tribuna parlamentului, cu autoritatea sa de fost ministru de interne și actual șef de grupare politică cu pretenții de guvernare, a avut cinismul să proclame uti-

litatea unor „îndrumări inteligente date alegătorilor'* ca și nevoia „unui control discret al urnelor**. Asistența, uluită de atîta îndrăzneală, s-a mulțumit să holbeze ochii.

Presa, a patra putere în stat, înregistrează senzaționalele declarații ale dlui Argetoianu ca un simplu fapt divers. Publicul, deprins cu cinismul fruntașului politic și mai cu seamă cu practica alegerilor, nu și-a dat deloc osteneala să se alarmeze de asemenea nimicuri. S-au găsit chiar persoane care să facă mare haz de năzdrăvăniile lui Argetoianu, atribuindu-i pentru aceasta merite excepționale. Ca un merit excepțional socot unii plăcerea sadică pe care o simte Argetoianu în călcarea legilor. Rămîn cu gura căscată toți cei care aud cum conu Costică declară cu cea mai firească dezinvoltură : „lasă legea și fă așa cum îți spun eu“ sau „el, funcționar subaltern, nu poate s-o facă, pentru că este contra legei ; numai eu am dreptul să calc legea**. Un astfel de om, prea puțin reverențios față de lege, e de natură să impună și să treacă drept o personalitate.

Cu asemenea artificii a reușit să-și creeze faima. Sub influența acestei firme se găsesc destule persoane care sînt dispuse să uite scăderile și gravele greșeli de care s-a făcut vinovat Argetoianu. Sînt chiar pe punctul de a uita pînă și ministeriatul lui de finețe care va rămîne de pomină, Argetoianu fiind autorul celei mai ingenioase soluții pe care a putut-o concepe cineva pentru remedierea. crizei bugetare și anume : neplata salariilor. Cu această soluție, de o simplitate puerilă, a crezut dl Argetoianu că face dovada capacității sale financiare. Planul de asanare financiară prezentat suveranului de

guvernul lorga, în care Argetoianu avea rolul de frunte, este un document prețios asupra concepției vistiernicului țării de pe acea vreme. Punctele principale ale acestui memorabil plan îl constituiau reducerea lefurilor pînă la jumătate și concedierea în masă a funcționarilor. La atîta se

reducea toată priceperea marelui financiar Argetoianu. Se prea poate însă ca d-sa să aibă merite reale în alte direcții ; de pildă, linia constantă în viața politică. în această privință, dl Argetoianu prezintă un caz foarte interesant și cît se poate de caracteristic pentru viața noastră politică. Rînd pe rînd a făcut parte aproape din toate partidele de guvernămînt, începînd cu dreapta conservatoare și sfîrșind cu stînga țărănistă. Au fost ocolite numai grupările antisemite și cele socialiste, foarte probabil din pricină că, cel puțin pentru moment, aceste partide nu prezentau șansa de a veni la putere. Nu-i de loc, însă, exclusă posibilitatea, ca într-o bună zi să-1 vedem pe dl Argetoianu îmbrăcînd, după împrejurări, cămașa roșie sau albastră.

N-ar fi la mijloc nici o surpriză. Considerentele de ordin ideologic sau alte nimicuri de felul acesta sînt elemente care nu intră în calculele domniei sale. Ele nu constituie pentru dînsul nici obstacole, nici mobiluri de acțiune. Nu degeaba trece în ochii unora drept un om excepțional. Chiar actualul suveran a avut cîndva această iluzie. Numele lui Argetoianu „era pe buzele regelui ori de cîte ori era vorba de un îndrăzneț plan pentru viitor“ (Nicolae lorga). Ca orice om excepțional, castelanul de la Breasta își are morala lui proprie care diferă de aceea a muritorilor de rînd. Potrivit acestui cod moral, nu-1 interesează pe dl Argetoianu regimul căruia slujește, ci faptul unic dacă face sau nu parte din casta care domină. Cu orice preț și orice sacrificiu vrea să-și păstreze privilegiul comandei. Reprezentant al unei clase care deținea cîndva întreaga putere, el aduce

cu sine mentalitatea feudalului care-i încredințat că se naște cu menirea de a stăpîni.

Mintea lui renunță să conceapă alte roluri. Ca să pună mîna pe putere, merge pînă la comploturi. în vederea răsmeriței pe care o plănuia, nu se dă în lături să solicite concursul socialiștilor. Se pare că muncitorii, pe

care conu Costică ca ministru de interne îi va extermina pentru acțiune subversivă, s-au arătat în acea împrejurare elemente ponderate și mai buni patrioți decît excelența sa dl Argetoianu. După cum vedem, castelanul de la Breasta recurge, după împrejurări, la toate mijloacele : complot, tentativă de revoluție, alianța cu muncitorii. în fața unor astfel de fapte, e cît se poate de naturală întrebarea : care sînt motivele care îndreptățesc pe dl Argetoianu să întreprindă asemenea acțiuni grave ? Deoarece în viața publică numai scopurile care țintesc promovarea binelui obștesc legitimează acțiunile îndrăznețe și gesturile tari. Dl Argetoianu însă nu-și dă osteneala să ne facă cunoscut crezul în numele căruia își permite să-și facă toate mendrele. Pe semne că d-sa a rămas cu mentalitatea feudală după care boierul nu-i ținut să dea socoteală șerbului de actele și intențiile sale. Răuvoitorii, însă, nu fără temei, pot susține că dl Argetoianu e străin de orice crez și că n-are în vedere decît augusta sa persoană. Nici crezul masonic, în lojile căruia el deține un grad înalt, nu-1 ia în serios dl Argetoianu. Dar acestea pot să fie simple clevetiri. Sînt însă unele fapte care rămîn crestate pe răbojul analelor politice. Așa-i, de pildă, acțiunea de sabotare a reformei agrare în Parlamentul de la Iași. S-a făcut luntre și punte ca să împiedice votarea exproprierii. Cînd toate încercările sale au dat greș, s-a resemnat să voteze contra. Dacă nu mă înșel, votul dlui Argetoianu este unul din cele două voturi care s-au exprimat împotriva reformei agrare. Aceasta nu-1 împiedică deloc ca, sub regimul votului universal, să fie pe primul plan al vieții

politice. El, cel mai reacționar dintre conservatori, e aproape singurul care supraviețuiește naufragiului politic al acestui partid.

în România întregită, în timp ce un Take Ionescu cu multe greutăți și numai grație generalului Averescu poate să obțină portofoliul externelor .Argetoianu este arbitrul situațiilor. El își permite luxul să-și masacreze pe foștii

lui tovarăși de luptă. „Nu înțelegem să luăm în barca noastră pe toți naufragiații politici", declară el sus și tare la Arenele Romane, făcînd aluzie la Take Ionescu și la prietenii acestuia. N-are nici o importață pentru dînsul dacă, puțini ani de zile în urmă, la o întrunire de la Dacia, spunea în gura mare „iubitul nostru șef dl, Take Ionescu" ; era pe vremea neutralității cînd servea sub ordinele lui Nicu Filipescu și Take Ionescu. Nu-i lipsită de interes atitudinea sa din timpul războiului mondial. La izbucnirea conflictului se declară categoric pentru neutralitatea „usque ^d finem". Mai tîrziu, însă, sfîrșește prin a fi partizanul intrării în acțiune, după ce, bineînțeles, avusese grijă să-1 asigure în diferite rînduri pe Marghiloman că-i aprobă politica. La Iași, în timpul refugiului, n-a dat deloc dovada că înțelege să fie la înălțimea momentului istoric. Dimpotrivă, se comportă în •așa fel încît parcă vrea să arate că n-a avut altă preocupare mai mare decît grija de a-și salva proprietățile, întrebuințează toate mijloacele și priceperea de care era capabil ca să zădărnicească reforma agrară. Cînd își dă seama că toate încercările rămîn infructuoase, se trudește din răsputeri să obțină măcar despăgubirea în aur, plătită dintr-un împrumut contractat special pentru aceasta. Cine își putea închipui pe atunci că tocmai Argetoianu are să fie omul care într-o zi se va încumeta să întemeieze un partid agrarian care să apeleze la țăranii împroprietăriți ? D« bună seamă că nimeni. Și, totuși, s-a întîmplat această

minune. Cum s-a întîmplat de asemenea să vedem pe dl Argetoianu, beneficiarul tuturor partidelor, că se transformă peste noapte în tehnicianul miraculos care are menirea să mîntuie țara de toate relele pricinuite ei de către infamele partide politice.

Omul care a făcut parte aproape din toate grupările și la discreditarea cărora el a contribuit într-o largă măsură, s-a crezut autorizat să vorbească de amurgul partidelor politice, încumetîndu-se să pornească la luptă

împotriva lor. La urma urmelor, de ce să fie altul și nu dînsul, acela care să folosească de pe urma înlăturării partidelor ? Cel puțin cu dînsul lumea era deprinsă să-1 vadă în ipostaza de beneficiar al tuturor situațiilor. Dezastrul cu pacea separată îi oferă prilejul să obțină portofoliul externelor. Imediat după război este beneficiarul popularității generalului Averescu. Cînd steaua generalului începe să pălească se străduiește să devină beneficiarul curentului țărănist. Neizbutind în această direcție, nu lasă să-i scape ocazia ce i-o oferă împrejurările politice din cursul anului 1927, cînd intră în cabinetul lui Ionel Brătianu. Ca să continuie să" aibă parte de beneficiile puterii, se vede silit să ceară „să sfârșească în casa cinstită[11] a partidului liberal, împotriva căruia luptase o viață întreagă. Toată activitatea lui politică de după război era să țină piept liberalilor. Ardea de dorința să se măsoare cu Brătianu. Soarta nu i-a hărăzit această satisfacție. Nu numai că a fost nevoit să renunțe la dînsa, dar a fost pus în situația de a servi sub ordinele potentatului de la Florica. în scurt timp, însă, contrar afirmației după care urma să-și sfîrșească restul zilelor „în cinstita casă[11] a partidului liberal, îl vedem pe conu Costică cum părăsește acest partid. Simplă coincidență sau nu, întîmplarea face ca retragerea să aibă loc imediat după restaurație, într-o vreme cînd partidul liberal trecea printr-o criză acută, iar șansele de venire a lui la putere erau cu totul

înlăturate. D-sa a crezut atunci că-i mai bine, pentru orice eventualitate, să fie disponibil în calitate de tehnician. Fără să se sinchisească de faptul că dînsul colindase prin toate grupările și că era unul dintre aceia care contribuiseră într-o bună parte la discreditarea lor, îl găsim în fruntea acelora care trâmbițează falimentul partidelor. Bucurându-se de încrederea desăvîrșită a suveranului, era în drept să se aștepte la cele mai privilegiate situații. Cum a corespuns încrederii și așteptărilor puse într-însul aceasta s-a văzut în

faimoasa guvernare a tehnicienilor în care Argetoianu a fost prima violină. I s-a oferit prilejul să dea întreaga măsură a capacității sale. Și într-adevăr a arătat ce poate. A putut, de pildă, să lase fără lefuni luni de zile pe funcționarii publici, în timp ce cheltuia miliarde pentru o iluzorie asanare a băncilor care se prăbușeau. Cu toate aceste năzdrăvănii, Argetoianu continuă să joace un rol politic de seamă. Se crede îndreptățit să întemeieze un partid, ba chiar unul agrarian, care recoltează voturi, să ia inițiativa concentrării forțelor politice, să aspire pînă la dictatură Marele gazetar care e dl Nicolae lorga a scris cîndva un articol plin de miez, umor și vervă îndrăcită : ,,O țară în care nu te poți compromite". Dl Argetoianu este un exemplu clasic în această privință.

A făcut tot ce i-a stat în putință ca să se compromită politicește și totuși n-a reușit. Ba, ceva mai mult, și-a creat titluri de merit, a cîștigat prestigiu. Se vorbește, chiar cu oarecare insistență, de eventualitatea unui guvern „tare“ al lui Argetoianu. Desigur, dacă am judeca situația după logica firească a lucrurilor, am socoti asemenea versiuni ca niște glume de prost gust. Din cite cunoaștem, știm că dictatorii se recrutează dintre persoanele care la un moment dat reușesc să polarizeze simpatiile mulțimii, în măsura în care le inspiră încrederea și le întruchipează năzuințele.

Posedații unui crez, prin idealul care-1 flutură, prin fanatismul de rare sînt însuflețiți, ca și devotamentul față de cauza obștească, electrizează masele, mobilizînd într-însele toate iluziile și energiile de care sînt capabile. Ei devin, astfel, un simbol și o speranță. Idoli ai mulțimii sînt ridicați și susținuți de dînsa. Așa-i cazul cu Cromwell, Napoleon, Lenin, Mustafa Kemal, Mussolini, Hitler și alții. Nimic din toate

[1] **C.** *Argetoianu (1871—1952) a fondat Partidul Agrar în anul 1932.*

acestea la Argetoianu. Sceptic și cinic, neînsuflețit de văpaia unui ideal, lipsit de fanatismul credinței și de avînturi generoase, incapabil de jertfă, profitor și juisor al vieții, cu trecut politic vulnerabil, este omul cel mai impropriu ca să cucerească simpatiile mulțimii, devenind pentru dînsa nădejde de mîntuire.

El nu se va putea bucura niciodată de adeziunea și de concursul maselor. Fără aceste elemente nu este posibil dictatorul. Argetoianu cel mult ar putea fi un beneficiar al regimului dictatorial. Așa s-ar petrece faptele, dacă evenimentele și-ar urma cursul lor firesc. La noi, însă, unde multe lucruri se petrec pe dos, s-ar putea întîmpla să înregistrăm și această curiozitate : să-1 vedem pe conu Costică „dictator[11]. Pe drept cuvînt se vor găsi multe persoane care să fie foarte mirate.

Cum s-a putut întîmpla așa ceva ? Se vor întreba dînsele. Noi însă ne vom mulțumi să constatăm faptul și să spunem : acesta-i dictatorul pe care-1 merită Țara Românească.

M. MANOILESCU

Printre multele alte consecințe ale războiului mondial a fost și faptul c-a înmormîntat politicește o categorie de oameni bine înzestrați, ca să scoată în schimb la suprafață o seamă de persoanae din cele mai obscure. Aproape sigur că, în alte timpuri, ele erau sortite să zacă în anonimat. O astfel de apariție postbelică este și dl Manoilescu. De bună seamă, în vremuri normale, fiul umilei institutoare de la Iași s-ar fi mulțumit cu un loc mai de vază, în treapta ierarhică a profesiune! pentru care se pregătise.

Odată însă cu răsturnarea valorilor ce a adus-o războiul, o asemenea perspectivă nu mai era de natură să incinte pe tînărul inginer de proveniență modestă ; rîvnea cu totul alte situații. Sfărîmarea barierelor sociale trezise în dînsul dorul demnităților și al măririi. Aduce în slujba acestei dorințe tot clocotul ambițiilor comprimate ale unei clase umile care vreme îndelungată a fost osîndită să-și limiteze orizontul, să-și înfrîneze aspirațiile. Valul popularității generalului Averescu îl ridică la suprafața vieții politice. Fără multă osteneală reușește ca, în scurt timp, să se impună în sinul partidului. Sărăcia cadrelor de care suferea partidul poporului îi înlesnește ascensiunea. Un 'discurs la mesaj, nițeluș pieptănat și rostit cu tremolo în glas, îi asigură

de leader al majorității. Un proiect de lege asupra armonizării salariilor îi stabilește faima de financiar al partidului. Publicul feminin îndeosebi se entuziasmează fără rezerve după acest tînăr politician care se potrivea întru- cîtva la înfățișare cu artistul de cinematograf Rudolf Valentino ; însușire capitală pentru cîștigarea unei popularități ieftine și răsunătoare. Asemenea vedetelor doritoare să fie pe placul tuturor, el se trudește să distribuie grații în toate părțile. într-un discurs cu oarecare vîlvă e cît se poate de curtenitor cu partidul social-democrat. Pe vremea aceea nu devenise campionul fascismului, deși acest regim dăinuia în Italia de aproape cinci ani de zile. Pe la 1927 era mai convenabil să flirtezi cu socialiștii ; nu era încă en *vogue* politica de dreapta.

Favorizat de împrejurări și pricepîndu-se să folosească cu maximum de randament cele cîteva calități cu care îl înzestrase natura, repede ajunge să urce treptele cele mai înalte din ierarhia socială. într-un timp scurt, la averescani, devine copilul răsfățat al partidului. Pofta vine însă mîncînd. De la o vreme începe să-l stingherească disciplina de partid. Cîmpul de activitate pe care i-1 oferă partidul i se pare prea limitat pentru prodigioasa lui personalitate. Perspectiva unui simplu fotoliu ministerial nu prezintă pentru dînsul vreo atracție deosebită. Rîvnea un cîmp de activitate mai larg în care să poată zburda în voie. îl mîna pe calea acțiunilor temerare, alături de ambiția lui nemăsurată de a juca un rol de seamă în politica țării, dorința frenetică de a se înfrupta din plin din bucuriile vieții. împrejurările îi pun la îndemînă prilejul favorabil. E destul de inteligent și îndrăzneț să lase să-i scape ocazia, mai ales că ea nu prezintă nici un risc, cu toate aparențele contrarii.

Pe zi ce trece situația regenței devenea din ce în ce mai șubredă. Curentul în favoarea prințului exilat era din ce în ce mai puternic și mai tumultos. La Craiova,

Ion Mihalache, reprezentantul autorizat al celui mai popular partid din țară, face faimoasele declaratii prin care se pronunța pentru eventualitatea unei revizuiri a actului de la 4 ianuarie.

Chestia restaurării plutea în aer. în această atmosferă încărcată de carlism, fostul subsecretar de la finanțe se înfățișează publicului ca un campion al restaurației. Datorită unei greșeli de tact a lui Ionel Brătianu. dl Manoi- lescu devine eroul zilei. Procesul intentat împotriva lui îi crează popularitatea și îl consacră om politic de mina întîi. Moartea lui Ionel Brătianu ca și aceea a regentului Buzdugan, precum și venirea național-țărăniștilor la putere, precipită desfășurarea evenimentelor. Mai degrabă poate de cît se aștepta, are mulțumirea să vadă ziua restaurației. Persona *grata* a tînărului rege, se crede în drept să fie prima violină în concertul politicii românești. Viitorul îi apare în culorile cele mai trandafirii. Fotoliul ministerial ca și postul de guvernator al Băncii Naționale nu le socotește decît ca trepte intermediare pentru ranguri mai înalte. Sigur pe sine, găsește nimerit să-și ia libertatea de acțiune, demisionînd din rîndurile partidului național-țărănesc. Crede că e preferabil să lucreze pe cont propriu. La adăpostul protecției regale, el își închipuie că-și poate îngădui toate libertățile. Avea îndeosebi o predilecție pentru mînuirea afacerilor. Practica acest sport cu frenezie și dezinvoltură. Prin lipsa lui de jenă în practicarea acestui sport în văzul tuturor, a reușit să indispună pînă și majoritățile național-țărăniste, care dealtfel erau cît se poate de docile și tolerante.

Sub imperiul revoltei, Camera a respins proiectul de lege prezentat de dl Manoilescu, în calitatea sa de ministru al industriei ; a fost unicul caz cînd parlamentul național-țărănesc a făcut un gest de independență și

demnitate. Unul din fruntașii țărăniști pe care îl cunoșteam ca un om foarte cumpănit în cuvintele sale, îmi vorbea cu toată indignarea despre ceea ce se petrecea la departamentul dlui Manoilescu. „E o adevărată tarabă", îmi spunea dînsul.

S-a scris prin ziare că fostul guvernator al Băncii Naționale n-a constatat decît tîrziu dispariția din buzunarul hainei a unei sume destul de importante, pe care avusese grijă s-o sustragă în mai multe rînduri femeia de serviciu. A fost nevoie de mărturisirea servitoarei să afle că-i fusese sustrasă o sumă destul de apreciabilă. Pentru dl Manoilescu, însă, suma apărea așa de neînsemnată, încît n-avea cum să-i observe lipsa.

Mulți ar fi înclinați să creadă că ne găsim în fața unor zvonuri tendențioase, menite să compromită un om care din diferite motive ar fi devenit indezirabil anumitor persoane. în ultimul timp, însă, ne găsim în fața unor învinuiri precise. De la tribuna Parlamentului deputatul Maoavescu îl acuză că și-a însușit o sumă de cîteva milioane, bani destinați pentru construirea unui cămin studențesc. Pe baza legii controlului averilor s-au găsit persoane care s-au adresat justiției, făcîndu-se forte să susțină înaintea instanțelor judecătorești acțiunea împotriva dlui Manoilescu, pentru originea ilicită a averii sale. Sub proprie iscălitură, Gr. Filipescu îi aduce în mod public cele mai grave acuzații în materie de incorectitudine și trafic de influență, somîndu-1 să-1 tragă la răspundere. Procesele promit să fie interesante ; poate chiar și edificatoare. Nu știm cum se va dezvinovăți dl Manoilescu, justificînd originea

averii pe care o posedă. în nici un caz nu va invoca ipoteza moștenirii. Din cîte se spun, nici foaia dotală nu e de natură să-1 scoată din încurcătură. Rămîn alte explicații pe care le vom afla cu ocazia dezbaterilor.

M. MANOILESCU 25

Deocamdată d-sa desfășură o intensă activitate în favoarea regimului fascist. Dezamăgit de regimul democrației corupte și veroase, care nu i-a apreciat îndeajuns calitățile, neacordîndu-i destule avantagii, s-a transformat peste noapte în crainicul unei „Lumi Noi". în vederea operei reformatoare pe care o făgăduiește cu gesturi de salvator al națiunii, el aduce ca chezășie experiența unor guvernări democrate ca și cinstea lui personală, în afară de orice bănuială. Bizuindu-se pe îngăduința fără margini a poporului român care uită foarte repede și iartă foarte lesne, își permite luxul să aibă pretenții de reformator.

în cursul unei conferințe pe care am ascultat-o în aula Universității din Iași, m-a impresionat contrastul izbitor dintre vorba și persoana dlui Manoilescu. Din întreaga înfățișare a omului care recomandă publicului cu toată căldura viața de schimnic, transpira confortul sub forma lui cea mai rafinată. Pe fața lui nu era întipărită frămîntarea lăuntrică a unui suflet mistuit de văpaia unui ideal. Ochii lui languroși sînt făcuți să năucească capetele fetelor de pension, dar nicidecum să se înflăcăreze după viziuni apocaliptice.

Simți de la distanță că nu te afli în fața reformatorului autentic, omul care a cunoscut infernul vieții și care poartă în suflet imaginea paradisului, întrezărit în momente de delirantă suferință. Ai intuiția clară că te găsești în fața unui ambițios vulgar și juisor al vieții. El n-aduce cu sine rîvna plebeului care vrea o altă orînduire, în care semenii lui să fie scutiți de asuprire și umilință, ci numai pofta de parvenire a vulgului.

Dornic să se mențină cu orice preț la suprafața vieții

politice, privește fascismul ca un colac de salvare : speră ca astfel să scape de naufragiu.

Cînd va vedea că floarea fascistă se ofilește și nu mai prezintă un obiect de atracție, o va zvîrli cu ciudă

în lada gunoaielor, căutînd s-o înlocuiască cu cine știe ce curiozitate exotică, culeasă în peregrinările lui prin diferite regiuni terestre și marine, ca să poată impresiona cu dînsa mahalaua politică. Sub podoaba fardului exotic, publicul va recunoaște însă pe vechea balerină a politicii românești. Cel mult poate, va reuși să smulgă aplauzele cîtorva adolescenți lipsiți de experiența vieții sau ale unor moșnegi pentru care orice apariție feminină prezintă un interes oarecare.

Marea mulțime, însă, pe bună dreptate, va prefera în locul reformatorului Manoilescu pe oameni vechi dar cinstiți ca Vintilă Brătianu sau Gh. Mironescu. Vor fi persoane care vor opta chiar pentru Tancred Constantinescu. Cel puțin acesta din urmă are meritul modestiei ; nu vine cu aer de reformator.

Pe noi ne doare această preferință fiindcă ea e în defavoarea generației tinere. Dl Manoilescu a trecut, cîndva, drept unul dintre exponenții cei mai strălucițiai acestei generații și însemna pentru dînsa o speranță. Cu atît mai mare e vina d-sale, cu cît nu poate invoca vitregia soartei ; dimpotrivă, a fost unul dintre cei privilegiați. în timp ce alți tineri de seama lui, unii dintre ei poate mai bine înzestrați ca dînsul, se cufundau în obscuritatea unei vieți modeste, el urca vertiginos treptele măririi. De aceea nu putem privi fără melancolie spulberarea unei iluzii. în cinstea generației căreia aparține, am fi dorit o altă atitudine, o altă conduită.

De la prima ochire, din întreaga înfățișare a dlui Manoilescu îți dai seama că era mai degrabă croit pentru lumea ecranului decît pentru viața politică. Avea destule calități cu care să cucerească simpatia publicului spectator : fizic plăcut, siluetă elegantă, poză

și joc, de scenă. Asemănarea lui întrucîtva cu Rudolf Valentino i-ar fi asigurat succesul în fața publicului feminin. în lumea ecranului ar fi fost în elementul lui. Avea putința să-și satisfacă cu prisosință setea lui de glorie și avere.

Ce spirit șugubăț l-a îndemnat să-și grețească cariera ? Și ce bine ar fi fost pentru toaită lumea dacă își urma chemarea ! Arta cinematografică ar fi fost în cîștig, iar viața politică n-ar fi suferit nici o pagubă Apariția lui pe ecran ar fi stîrnit aplauze unanime. Ar fi fost idolul adolescentelor. Poza lui ar fi împodobit pupitrele școlărițelor. Dl Manoilescu avea toate motivele să fie încîntat. De ce s-a aventurat pe scena politică ?

[1] *Mihail Manoilescu (1891—1950), adept și doctrinar al neoliberalismului la noi, autor între altele al lucrării „Teoria pro- tecționismului* **și** *schimbului internațional", 1929 (versiune românească tipărită în anul 1986 la Editura Științifică și Enciclopedică) rămîne în istoria politică românească legat de momentul tragic al Dictatului de la Viena, pe care l-a semnat în calitate de ministru de externe.*

CUPRINSUL

Pag

Regele Ferdinand 3
Ionel Brătianu.....27
Take Ionescu.....9'
Vintilă Brătianu.....; . 13'
Ion G. Duca.....151
Nicolae lorga.....15
luliu Maniu.....If
Constantin Stere.....II
Ion Mihalache.....21
A. C. Cuza.....2'
C. Argetoianu.....2
M. Manoilescu.....2